ھەمانی دیوەکی دیکەی حیکایەتە نەنووسراوەکان-ی یوسف عزەدین لەلایەن مختار شکری پور کرایە فارسی

لەلایەن نوسەر و وەرگێڕی ناسراو، ھەژدار مختار شکری پور، ھەمانی دیوەکی دیکەی حیکایەتە نەنووسراوەکان-ی یوسف عزەدین کرایە فارسی کراوەتە فارسی و لەلایەن نەشری ثالث-ەوە، چاپ و بڵاوکراوەوە.

https://salesspublication.com/%D8%B1%D9%88%DB%8C-%D8%AF%DB%8C%DA%AF%D8%B1-%D8%AD%DA%A9%D8%A7%DB%8C%D8%AA-%D9%87%D8%A7%DB%8C-%D9%86%D8%A7%D9%86%D9%88%D8%B4%D8%AA%D9%87?search=%D8%B1%D9%88%DB%8C%20%D8%AF%DB%8C%DA%AF%D8%B1

نەیزەکەی ١٨٨٨ی سەلەمانی لەئەرشیفی عوسمانییەکاندا.. نووسینی: یوسف عزەدین

(بەسەرهاتی ئەو ئاگربارانەی لە جەشنەوە تا گوڵەمبەر بەئاسماندا کشا)

هەرچەند شیعر، لەسەردەمی نالی-یەوە تا سەرتاکانی سەدەی بیست-یش، تایبەتمەندیەکی بەرچاو، بەشێک لەوودواو و بەسەرهات و ناوی کەسایەتییە مێژوویەکانی لەدووتوێی خۆیدا جێ کردۆتەوە. هەر بۆیە، لەکاتی نەبوونی سەرچاوەی دیکەدا؛ بەناچاری تووژەران؛ وەک چاووگ بۆی گەڕاونەتەوە.
بەڵام؛ ئەی بۆ دەبێت، ووداوێکی فۆلکۆری زەر گرنگ و ناوازە، لەناوچەیەکی پڕ جموجۆڵی وەک سلەمانی- دا ڕووبدات، کەچی نەچێتە

نەو شیعر و موناجاتی ئیلاهی و نامەو نووسراوەکی کوردییەوە، یان چەن دەبەت، لەپەراوێزی دەستنووسەکدا؛ مەلا و کەسانەکی ئایینی، یان خوێندەوارانی ئەو سەردەمەو ئەوانەی دواتریش، تەماریان نەکردبەت!؟ یان دەشەت هەبووبەت و دواتر فەوتا بەت؟ یان لەشوێنەکدا ئاماژەی پێدرابەت و ئاگوزەرانە خوێنرابەتەوەو نەزانرابەت مەبەست لەچییە! ئەی تۆ بەختیەت، کاتێک ئینگلیزەکان کتێبخانەی مزگەوتی گەورەی سلێمانی-یان سووتاند؛ ئاماژە بەگەیەکی تایبەت بەو هەوداوە فەلەکییە، لەنەو دەستنووسەکاندا نەبووبەت!؟ هەموو ئەمانەو زۆری دیکەش پرسیارن و گرنگان بە وەڵامەکانی؛ کاری هەموو ئەوانەیە، بەمەراقەوە بەدووی بەگەمەژوویی و دەستنووسە ئەرشیفییەکاندا دەگەڕێن!

دەزینەوەی ئەم هەوداوە فەلەکییە لەلایەن هەوڵەکانی سێ کەسی ئەکادیمییەوە؛ یەکەمیان زانای (هەندی-ئەمریکی) پرۆفیسەر؛ پیتەر جینیسکینز ، دووانەکەی تریش، پرۆفیسەر؛ ئەزان ئەنساڵان و ئاڵتای بایاتڕی، دەزرایەوە. لەاستیدا ئەوان، بەشێوەیەکی گشتی، بە ئەرشیفی دیاردە سروشتییە فەلەکییەکانی سەردەمی عوسمانییەکان دەگەڕان، بەتام بەبەکەوت و بەشێوەیەکی چاوەڕوانەکراو، ئاسمان و خاکی بەشێکی نەو شاری سلێمانی و دەوروبەری بووە مەیدانی هەڵسووڕان و جموجۆڵکی فەلەکی ناوازە.

سەرچاوەی سەرەکی بابەتەکەشمان، وتارە سەرەکییەکەی ئەوانەو لەکۆتایی وتارەکەشدا لینکەکەیمان داناوە. بەپێی ئەو سەرچاوەیە؛ سێ دەستنووس لەبەردەستدایە، بەپێی زنجیرەی دەسەاتەکان لەبنەوەا بە سەرەوە، بەرزکراوەتەوە. ناوەڕۆکی هەواڵەکەو زانیارییەکان هەر یەکەن و لەخودی وتارە سەرەکییەکەی هەر سێ کەسایەتییە ئەکادیمییەکەدا، وەرگەڕان؛ لەشەوزار و شەونووسینی عوسمانییەوە، بە سەر شەوزار و شەونووسینی تورکی لاتینی، هەروەها ئینگلیزی کراوەو هەرچەند زەر دەسزانە، وەرگێڕانی یان وەرگێڕانەکانی ئەو چەند دەستنووسە فەرمییە گرنگە، مەبەستیان بووە، تەواوی زانیاری و ناوەکان؛ بەڕاست و دروستی بخەنەوو، بەتام هەوڵەکەشیان بە کەموکوڕی نەبووە؟! ئەمەش ئاسایییە، تا ئەو شوێنەی ناتوانیت، ناوی شوێنێک وەک خەی بنووسیتەوەو لەت دەبەتە ناوەکی تری نەبوو و نەزانراو؟!. ئاشکرایە لەگەیاندنی ناوی شوێنەکان، لەدیاردەیەکی فەلەکی گرنگی لەو چەشنەدا، بەهۆی ناوبردنی شوێنێک، یان نەدەزینەوەی شوێنێک، بەناچاری بەرەو شوێنێکی ترمان دەبات، جیاواز لەوەی خودی دەستنووسەکان مەبەستیان بووە؛ وەک مەژوو بە ئەمەی بگوزنەوە.

هەر بۆیە، نەدەزینەوەی ناوی یەکێک لەناگوزەر-شوێن-ە گرنگەکانی

ەوداوە فەلەکییەکەی سلەمانی و دیارینەکردنی شوێنجێگەکەی؛ ئاست و بەهای لەکەینەوە زانستییەکەیان لاسەنگ دەکات!
لەهەمووشی ناخۆشتر لەبەرواری ٢٢ ئۆپرەی ٢٠٢٠ەوە ئەم بابەتە بەاوکراوەتەوە لەنەو ئەموو کەسایەتییە خودان بەوانامانەی لای خەمان، کەپسپەییەکیان نزیکە لەیەکەک لەبابەتە تەکنیکانی لەکەینەکەوە، بەتایبەتیش ئەوانەی خەکی سلەمانی- ن؛ ئاخۆ بە کەس و کەسانەکیان تەدا پەیدا نەبوو؛ بەجدی بچنە نەو قووڵایی ئەو بابەتە گرنگەوە، یان هەر هیچ نەبێت داوا لەکەسانەکی بەتەدی تورکی زان و شارەزا لەخوێندنەوەی شێوەنووسینی عوسمانی بکەن، تا جارەکی تر بەورگەانی ئەو دەستنووسانەدا بچنەوە هەر کەموکوێیەکی تەدا بێت، خاسی بکەنەوە.
لەەی خوێندنەوەی دەستنووسەکانەوە، ئاشکرا دەبێت کەناوی خورما-ی ئەستا، لەو سەردەمانەدا (خورمار) بووە؛ گوندەکیش بووە، سەر بەناحیەی گوەمبەر.
هەروەها ئەو گوندە نەدەزراوەی کەلەەی بەهەە وەرگەانەوە بێتە (دلاوەر- دلاڤەر)، ناوە؛ ەاست و دروستەکەی (وەەدەر)ە، خشبەختانەش یەکەک لەو گوندانەی کەلەبەر هەر هەکارەک بووبێت؛ شاەاوی ئەنفال و ەاگواستن نەیگرتەوە.
لەرەدا یەکەک لەدەستنووسەکانم وەرگەاوەتە سەر(شەوەزاری سەرانی)، کەدەبێتە نمونەیەکی تەرو تەسەلی سەرجەم بابەتەکە، وەک لەسەرەتاشدا ئاماژەمان پێدا؛ هەمان زانیاری لەدوو دەستنووسەکەی تریشدا دووبارە دەبێتەوە.

ئەمەش دەقی وەرگەدراوی دەستنووسە، بەرزکراوەکەی والی موسڵ-ە:
{ ویلایەتی موسڵ
نامەی نووسراو
ژمارە ٨١
بە/ وەزارەتی ناوخۆی پایەدار
جەنابی پایەدار
دەوەتدار، حەزرەتی خودان مەزنایەتی

١٠-ی ئۆگستەس، ەەژی 5 شەممە، دەوروبەری کاژەر هەشت و نیو، لەەژئاوای ناحیەی سەرچنار، لەکەتایی کلکەی گوندی جەشانە، گەەک هاوکات تەکەە لەماتەیاەی خەە و بەرد، بەر لوتکەی گردەکی شەو ئەهرام کەوت، لەگەە سووتانی، بەهەوادا بەرزبەوەو بەرەو ئاەاستەی ەەژهەاتی سلەمانی، بە لای گوندی (وەەدەر) کشاو لەبەر ئەوەی بەر تەپەەکەیەک کەوت، لەژەر تەپەەکەکەشدا دوو کەس هەبوون، زیاتر کاری

کردن سەر یەکەکیان و تاڵف بوو؟! "١"
ئۆیتریشیان تا ئێستا لەجەگەدا کەوتوون.
هەروەها لەگوندی (خورماڵ- خورماڵ)ی سەر بەقەزای گوەمبەر، بەچەشنی باران بارین، بەدوروبەر و چوار دەوریدا، ١٠ خولەک، گەڵێک لە بەرد باری.
شوکور هیچ زیانێک بەر دانیشتووانەکەی نەکەوتووە، بەڵام ئەو بەردانە تەسادوفی هەر بەستان و مەزرایەکی کردبێت، خەسارەتی تەواوی لە داوە.
جەگەی سپاسە وەک نمونەیەک پارچە بەردێک لەلایەن پارێزگار(موتەسەڕیف)ی سلێمانی- یەوە نێردراوە، وا نمونەکەمان بە بەردەم مەنزووری عالی، وەزارەتی پەناگەتان"٢" پێشکەش و تەسلیم بە پێستە کردووەو لەهەر حاڵ و کارێکدا ئەمر و فەرمانی حەزرەتیان، دەگاتە شوێنی پێویستدار"٣"
٧ی موحەڕەم
١ی ئەیلولی ١٣٠٦
والی موسڵ
فایق مستەفا }.

لەڕدا دەبێت بڵێم، جارێکیان؛ گوبیستی گیانوەیەک بووم، دەما و دەم گەیشتبووە، کەسی گەیاندبوو، کەخەی خەڵکی گوندی وەدەڕە، بەپەی گیانوەی ئەم کەسایەتییە ئەزدارە؛
باس لەجەرە ڕووداوێکی سروشتی سامانی دوای سەدەی نزدە دەکات، کە بەیان گیاوەتەوە، گوایە جەرگ لەهەورەبروسکەو باو و بەران، بەتە هەکاری دەرکەوتنی کوپەی زەڵزەڵک؛ لەدرز و کەڵێنی گردێکی نزیک گوندی (وەدەر)دا. یان بەجەرگی تریش دەوترێت؛ گوایە پاش وەیشوومەو باو بەران، لافاو ئەو کوپەزەڵزەڵەی پشخەی داوە، تا دەست کەسێکی ئاسایی گوندەکە کەوتووەو بەتە خاوەنی، بەڵام پاش ماوەیەک هەواڵ دەگاتە شوێن مەبەست و کاربەدەستێکی کوردی دەست ڕەیشتووی پلەداری سەربازی ئەو دەمە؛ دەستبەسەر کوپەی زەڵزەڵکەدا دەگرێت! ئیدی پاش ئەمە گیانوەکە، ماجرایەکی دوور و درێژ، بەدووی خەیدا کەش دەکات و لەڕدا گیانوەی بەپەویست نازانین و پەناچێت هیچ زیاد و کەمێک بخاتە سەر ئەوەی ئەمە بەدووید اوەین!
ئەگەر بگەینەوە سەر بابەتی گیرانوەکە و کەمێک ئابمنین، دەبینین باس لەدیاردەیەکی سروشتی جیاواز دەکات. هەر لەنزیک و دەوروبەری (وەدەر)دا، پێش سەدەی بیست و لەکەتایی سەدەی نزدەدا ڕووێداوە؟ بەپەی زنجیرەی کەسایەتییەک لەدوای یەکەکانی گیانوەکەو مەزەندەکردنی تەمەنی هەر یەکەکیشیان، دەزانرێت

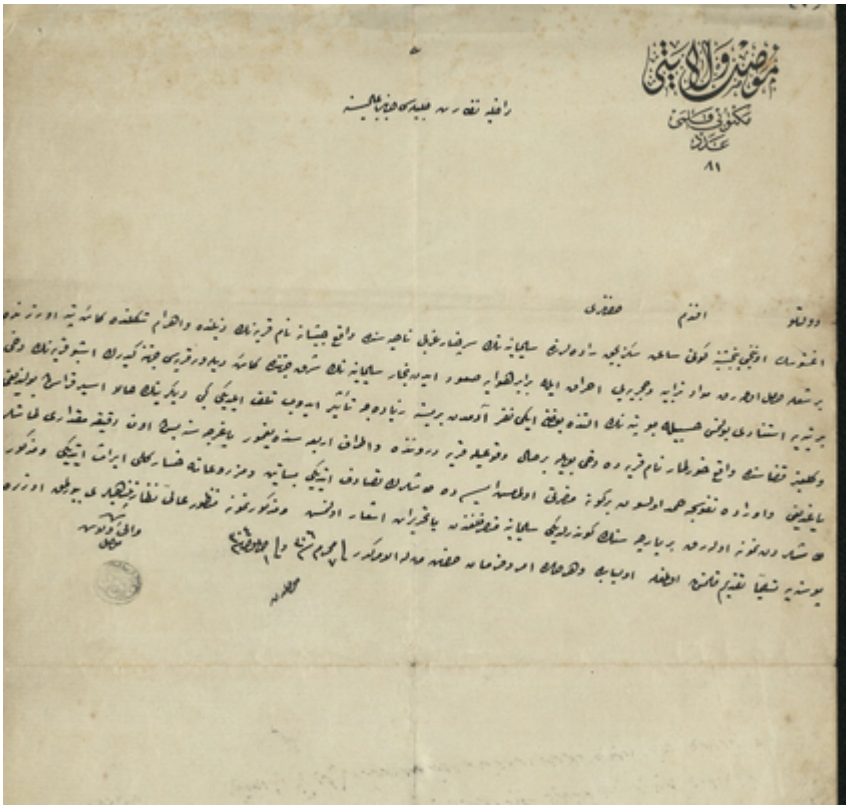
کەساێەکەشی هەمان، یان نزیک ساڵی هەوداوە فەلەکیەکەیە!؟
باشە ئەگەر بە ماوەی ١٠ خولەک وەک لەدەستنووسەکەدا ئاماژەی پێدراوە، لە(خورماە- خورمار) بەچەشنی باران بارین، بەرد باریبێت، ئەی تەدەچێت؛ لەدەوروبەری گوندی وەدەر-یش پاش ئاگر بارانی تەپەکەکەو مردنی کەسەک و زامداربوونی ئەویتریان، دوای ئەو ئاهوگۆە لەئەتمەسفەر و کەش و هەوای ناوچەکە، بارانکی بەخوەی بە ئامان، بووبێتە لافاو، سەاو و هەکاری دەرکەوتنی ئەو کوپەە زەە!؟
هەرچیەک و هەرچەنەک بێت، کاری ئەمە، گەانی بەردەوامە؛ هیواخوازم لەمیانی ئەم وتارەوە توانیبێتم، دەلاقەیەک بخەمە سەر بابەتکی هەستیاری هەجگار گرنگ، کەبگومان دەرکە بە هەوەدان و لەکەینەوەو گەانی دیکەی توژەران دەخاتە سەر پشت.

سەرچاوەی سەرکی بابەتکەمان
https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/maps.13469

"١" هاستەوخە لەدەستنووسەکەدا نەوتراوە، کەسەکە، مەبەستمان کەسی یەکەمە، کەزیاتر زیانی پێدەگات؛ مردووە؟! لەهاستیدا وتوویەتی: (وەک ئەوەی تەلەف بووبێت؟!)، مەبەستی ئەوەیە : (وەک ئەوەی تەلەف بووبێت؛ تەلەف بووە) کەواتە مەبەستی لەوەیە کەیەکسەر لاشەی کەسی یەکەم، بەسووتانەکە داڕزاوە، هەەوشاوە.. وەک کورد دەێت؛ هەلا هەلا بووە! هەرچەند تەلەف بوون، زیاتر بە مرداربوونەوەو لەناوچوونی ئاژەەان بەکار دێت، بەەام لەو سەردەمانەدا بەو شێوەیەش بەکارهەنراوە. مایەی ئاماژەپێدانە و بەەای خاکەەاییانەی خەم، دەشێت لەبەر کتوپڕی و سامناکی و گەورەیی هەوداوە فەلەکیەکە؛ هەروەها هەوەدانی خەرای کاربەدەستی سەرکی ئەو دەمی سلەمانی، بە گەیاندنی هەواەکە، پەلەکردنەک کرابێت، ناشێت بەشێنەیی، هەموو شتەک و کەی هەوداوەکەو کاریگەریەکانی وەک خەی گەیەندرابێت!؟

"٢" لەتورکییە عوسمانییەکەیدا نووسراوە:(مەنزووری عالی، نزاەتی پەناهلەری)، مەبەست لەوەیە کە نووسراوە نەردراوەکە، دەگاتە ئاست خوەندنەوەی باەاو وردبوونەوەی ئەو وەزارەتی کەوەک پەناگەیەک پەنای بە براوە(دەستنووسەکەی بە نەردراوە). لەزمانی ئەدبیات و نووسینی تورکی-عوسمانیدا، هەمیشە هەووەووی وشەگەل و دەستەواژەی هەزگرتن، قەبەکردن و گەورەکردنی بەرانبەر دەبیتەوە؛ ئەمەش بەشەک بووە لەکلتوور و ئەتکیەتی ئەروستەکراتیانەی عوسمانییەکان.

“٣” مەبەست لەوێیە هەر ئەمر و فەرمانێک سەروەتر بێفەرموونت؛ جە بەجێ دەکرێت.

ڕەمانی (وێگەی یادەوەرییە گریمانکراوەکان) بەزمانی فارسی بەاودەکرێتەوە

ڕەمانی (وێگەی یادەوەرییە گریمانکراوەکان) ، دووەمین ڕەمانی (یوسف عزەدین)ە کەلەلایەن وەرگێڕ (باست مرادی)یەوە، دوای وەرگێڕانی ڕەمانی (تەنها ڕەژەکی سارد) بکرێتە فارسی و لەلایەن دەزگەی چاپ و بڵاوکردنەوەی (انتشارات افراز) لەتاران/٢٠٢٤ بڵاوبکرێتەوە. هەروەها بابەتکی تایبەتی لەکەڵەر و نووسەر (هەشەنگ شێخ محەمەد)؛ تایبەت بەڕەمانکە، کەلەکتێبی (دنیای تارمایی کاراکتەر پێنهانەکان/دەزگای فام-٢٠٢٢) وەرگیراوەو بەزمانی فارسی لەپێشکی ڕەمانکەدا بڵاوکراوەتەوەو پەرگرافکیشی

خراوەتە سەر بەرگی دواوەی کتێبەکە.

ڕۆمانی تەنها ڕۆژکی ساردی-ی یوسف عزەدین لەلایەن باسط مرادی-یەوە کرایە فارسی

ڕۆمانی تەنها ڕۆژکی ساردی-ی یوسف عزەدین لەلایەن باسط مرادی-یەوە کرایە فارسی و لەچاپ و پەخشی ئەفراز بەاوکرایەوە..

نزیکبوونەوە لەوگەی

گۆڤاری وەکانی ڕۆژهەڵ.. نووسینی: یوسف عزەدین

(خوان ڕۆلفۆ بەسەر سەد لاپەڕە توانی بگاتە ئاستی سۆفکلیس)
گابریل گارسیا مارکیز

پەدەچێت شیاو بێت بڵێین؛ زۆرێک لەو تێکستانەی بەدرێژایی مێژووی نووسین و خوێندنەوە، خوێنەرانیان سەرسامکردووەو توانیوویانە پێ بەپێی زەمانە جیاوازەکان، لەئاست خوێندنەوەو تێگەیشتنەوە جۆرە تێکستانەن کەکورت و پوخت و تەکمە بونیاد نراون، تەنانەت پارادۆکسە فەلسەفی و فیکرییەکانیش؛ ئەوانەی دەکرێت لەدەرەوەی کاریگەردا جێیان ببێتەوە، دواتر هەر ئەو دەڕەش لەمیانی سەدان لاپەڕە لێکۆڵینەوەو نووسین، هەوڵی یەکالاکردنەوەو لە حاڵیبوونی دەدرێت!؟
کاریگەرترین وتەیەکی مەولانا جەلالەدینی ڕۆمی کەکرێکی فەلسەفە سۆفیگەرییەکەیەتی.. دەفەرموێت:
(هەرچییەکیت ببێ؛ بەنام وەرە؟!)
ئیدی ئەم بانگهێشتەیە، گەر من و تۆ؛ بەرەوووی بچین، دەتوانین لەمیانییەوە پێ بنێینە نێو مەودایەکی نوێی تەواوین و چێشنەکی جودا و نوێ لەماماڵەکردن لەتەک ئیگەی خەمان و دواجار گەیشتنە جۆرێک لەتەواوینی باڵاو شایستە؛ بە خوێندنەوەیەکی سەرلەنوێی هەموو ئەو شتگەلانەی لەدەرەوەی ئابووقەیان داوین.
پرسیارێک کەئێخەی زۆربەی خوێنەرانی تێکستە درێژەکان دەگرێت؛ ئاخۆ لەکاتێکدا کافکا لەهەفتا هەشتا لاپەڕەیەکدا باشترین شاکارێکی، مەسخ-ەکەی جێ دەکاتەوە.. یان خوان ڕۆلفۆ لەسەد لاپەڕەدا یاخوود کەمتردا، پیدرۆ پارامۆ-کەی لەبەرزترین ئاستی تەکنیکی و فانتازیی و بەتازەترین شێوازێکی گێڕانەوەی ناتەقلیدی دەنووسێتەوە؛ بەچێشنێک هەموو خوێنەرێ جدییەکانی ئەو نەرێتیفەی سەرسامکردووە، ڕەنگە یەکێک لەهەکارەکانی ئەو سەرسامکردنەشی پێویست بێت بەئەتمەسفەرە میتافیزیکییە ناتەقلیدییەکەی. دەشێت خوێنەری جدی؛ لەمیانی وەسف و دەنگ و خشپەو چرپەو سامی گێژەوە مردووەکانەوە، بە هیچ زانیارییەکی پێش وەختیش، بزانێت مامۆ لەگەڵ نەرێتیفەکی سیروسەمەرەی کەم وێنەدا دەکات.

بەهەرحاڵ گەر بگەڕێینەوە سەر پرسیارەکەمان؛ ئەی بە دەبێت توخمێک لەنووسەران هەبن، بەتایبەتیش ڕۆمانەنووسان، هیچ ڕێچکەو ڕێگەیەکی

درێژدادی و ڕەکخستنی قسەوباسی بەسەربەرو گۆڕانوی بەتام نامێنێت پێنای بۆ نەبێن!؟ بۆ دەبێت خوێنڕی نموونەیی پاش خوێندنەوی چەند سەد لاپەڕەیەکی ڕەمانکی قەبارە گەورەی پشتر ێکلام بکراوی گەورەکراو، بگاتە هیچ؛ بگاتە ئەو ڕاستییەی کەلە پشت ئەو هەموو دەڕە سەقەتانەوە، کەسێک لە پشت هالەی گەورەکردنەوە خەی مەناس داوەو دەیەوێت زەرترین پانتایی بەبەکەڵکترین باس و خواسی زیادە پەیکاتەوە! چ ئەمە بۆشکۆ لەو ساديیەتەی ئەو جارە نووسەرانە دەرئەنجامی کەموکووڕییە سایکۆلۆژییەکانیان پێنای بۆ دەبێن؟! چ خۆ فووتەکردن و خۆ زل پیشان دان بۆشکۆ لەو چەکە بایۆلۆژییە دەرینەی هەندێک لەئاژەڵان پێنای بۆ دەبێن و مەبەستیانە گیانەوەرانی لەخۆ گەورەتر و بەهێزتری پێ بترسێنن!؟

هەر بۆ نموونە؛ ڕەمانووسەکی زەر ناسراوی شایستە بەڕەزو خۆشەویستی بێندێ، لەیەکەک لەڕەمانەکانیدا تاڕادەی بێزارکردنی خوێنەر باس لەحیکایەت و بگرەو بەردەی فەرش فرۆشێک دەکات.. یان بەباسی کاراکتەرێکی زەر خەری نەگبەت؛ خەریکە لەپەستی خەتت دەنێتەدەر!؟ یان لەشوێنیکی تردا بەحیساب باسی کەمەڵەک پیاو کوژ، یان ژن کوژت بۆ دەکات، جا واز لەوەش بێنە، هەیانە خەریکی عەتر دروستکردنەو ڕەبەن ئاسا لەقەناغی پاکبوونەوەیدا.. بەڵام لەهەمووی هێزاڵیتەر هەر یەکێک لەم پیاوکوژانە شوێن دەستی کوشتنەکانی جیاوازە لەوەی ترو ئیتر بەچێشنی فیلمی کەمیدی عەسابەو بەتایبەتیش جارە ئەنیمەیشنەکەی، یەکەکیان ڕاست و چەپ فیشەک دەنێت بەکوژراوەکانییەوەو یەکەکی تریان نازانم دەینێت بەکوێیەوەو ئیتر خوێنەر نازانیت پێبکەنێت یان بگری!؟ خۆ ئەم نووسەرە بەڕەزە هەر ئەبوو شتێک زانیاری لەبارەی فیشەک تەقاندن و چۆنییەتی کوشت و کوشتار و ئەو جارە بگرەو بەردانەی ئیغتیالاتەوە بزانێت!؟ وەک چۆن گابریل گارسیا مارکیز، لەچاوپێکەوتنەکیدا باس لەوە دەکات چۆن فیدێ کاسترۆ باسی هەڵەیەکی نەو ڕەمانکی خەی بە کردووە، لەبارەی مەودای پێکانی ئەو چەکەی کەئەم لەڕەمانکیدا باسیکردووە؟! جا ئەوەی بێت، ئەدەبی فانتازی و جادووگەری و ئەفسوونەویی و هاوشێوەکانی ئەم جارە وردەکارییە واقیعییانە لەخۆ ناگرێت، وەهامکە ئەویە سەرەتا ئەو تێکستەی من بەنموونە هێناومەتەوە چەند خاتریشی بگرێت؛ هەر ڕیالیستییە؟! لەوەش زیاتر تەنها لەئەدەبە سوریالییە بەرزەفڕەکاندا دەشێت بەچێشنی سێرو سەمەرەیی خوێنکان هەموو ئەوەی لەنەو نەرێتیقەکدا ووەدات شیاوی وەرگرتن بێت، ئەمیش تائەو ڕادەیەی کەنەبێتە فیلمی کارتۆنی منداڵان.. لەوەش گرنگتر کاتێک دەقەکی جادوویی وەک "فینی پیدرە لەبەکەتادا"

کەباس لەفەینی کەسایەتییەکی واقیعیەت بە دەکات و دەزانیت لەحەقیقەتدا ئەمە ناشەت و کاری کردە نییە.. بەڵام کاتێک پیدرە دەفەەت؛ هەر بەڵاستی وەک کەسێک دەفەەت کەتوانای فەینی پە بەخشرابەت، ئەویش بەکەمبوونەوەی کەشی، یان کەمبوونەوەی هەزی ئاکەشانی زەمین بە کەسەکە.. هەموو ئەمانەش گەر لەنەو فیزیاو تەوانینە فیزیاییەکاندا جەشی نەبەتەوە، بەڵام لەپانتایی و مەودایی ئەو ئەدەبە تایبەت و باڵایدا جێی دەبەتەوە.. سەرنجڕاکەشترین دیمەنەکی نەرەتیفەکەش بەستنەوەی لاقی پیدرەیە بەگوریسەکەوە بە ئەوەی تەواو لەحەوادا ونەبەت و لەژەر کەنتەدا بمێنەتەوە.. چەند سێرە کەسێک وەک ئەوەی چشنە نەخشیەکی ناوازەی گرتبەت؛ یان لەبەر هەر هەکارەکی تر؛ ئەم توانای فەین و بەرزبوونەویەی لادروست دەبەت و دواجاریش دەبەتە ئەو پیاوەی با لەگەڵ خەی دەیبات!؟

لەرەدا دەبەت ئەوەش بڵێین، هەبوونی وردەکاری لەتەکستدا؛ جیاوازە لەحەشووکردن و درەژدادەی و پەکردنەوەو زیادەڕەوەی بەنیازی هەخەڵتاندنی خوێنەر؟! چونکە زەربەیی و حەشوکردن و درەژدادەی، گوزارشتە لەنەتوانینی نووسەر بەئیدامەدانەکی دیالەکتیکانە، بەوەی مەبەستییەتی بیگەیەنێتەوە.. ئەمە جگە لەونکردنی سەرداوی بنەڕەتی گەیانەوکان؛ زەربەی کاتیش نووسەرانی ئەو جەرە درەژدادەییە حەیران ئاسایە، لەتوانایاندا نییە بابەتکی فرەجەمسەری پەلوپە بەاو، کورت و پوخت لەداڕگەی تەکنیکەکی ئاکەشرانەدا چەبکەنەوە. گەورەترین توانستکی کاریگەرانەی گەیانەوی کەمەندکەشانەی گابریل گارسیا مارکیز لەڕەمانی؛ کەڕەنەڕە کەسی نییە نامەی بە بنووسەت-دا دەردەکەوەت، هەروەک بەخەشی ئاماژە بەودەدات کەبەیە ڕەمانی سەد ساڵە لەتەنهایی نووسیووە، تاوەکو خوێنەران ڕەمانی کەڕەنەکەی بخوێننەوە.

هەر پەیوەست بەقسەوباس دەربارەی حەشوکردن و درەژدادەی، زاتکی نەرجسی مەشرەبی خەشەویست کەبەحیساب ڕەماننووسە، کار دەگاتە ئەوەی لەڕەمانکیدا زیاد لەچل پەنجا لاپەڕەی بەبەاوکردنەوەی بابەتی وەرگەڕاوی نەو ویکپیدیای ئەم نووسەر و ئەو نووسەر پەبکاتەوەو لەوانە وەرگەڕانی زانیاریەکانی دەقاو دەقی ویکپیدیای جەرج سیمینەن-ەو وەک ئەوەی زانیاریەکان هی خەی و دەرئەنجامی خوێندنەوەی قووڵی بەت، ئاوا ترنجانوویەتییە نەو بەشی دوور ودرەژی زنجیرە گەیانەوی ڕەمانکەی و لەهەموشی سەیرتر خودی بابەتی سەرکی ڕەمانکەی لەهەردوو ڕەمانی سەبەری باو، گەمەی فریشتە-ی

کاڵڵەس وەیز زافرن-ەوە دزیوە!؟ پشتریش زۆربەی ئەو نۆرەتیقانەی بەرخیس ساڵانێکی دوور و درێژی تەمەنی لەنووسینیدا سەرفکردبوو، ئەو بە سەمینەوە شەرمکردن؛ پاش گەمەپێکردنێکی ئیبلیسییانەی زۆر وەستایانەو پێش و پاش خستنەکی کارامانەی ماتماتیکی و کەمەک دەستکاری حیلەبازانە، زۆربەی تێکستەکانی ئەو زاتەی بەهەڵەوگۆڕاوی و سەقەتی، کردە داهێنانی خۆی و کەسیفانە لەئەدەبیاتی کوردیدا بەبەدەنگی جێی خۆی کردەتەوە.. وەک چۆن لەهەندێک وتار و دیالۆگەکانی پێشووتریشدا ئاماژەم پێداوە؛ دزین جیایە لەکۆتنە ژێر کاریگەری، یان ئیلهام وەرگرتن لەنووسەرانی ترو زۆر شەوازی تری هەڵگەپێدراوی ئاشکرا، وەک تەوزیفکردنەوەی فیکرێیەک بەئاماژەکردن بۆئەسە و فەسەی سکچاڵە نۆرەیتیقەکەی و دانەرەکەی.. بەڵام نەشیاوە تە هەحی نووسەرەکە بەدزیت و بەتەمسیل کردن و تەقەموس خێت لە بەختە ئەو!؟ لەوەش سەیرتر ئەوەیە کەسانێک هەبن جا بەڵاست یان بەدرە باوەڵ بەوە بهێنن کەتە هەر ئەویت؟! چ هەزەلیاتێکە حاڵی ئەو نووسەرانەی کەچەشبوون بەدزینی ئەدەبیاتی گەلان و تابشنووسن هەر دەدزن؟!

چەند جوانە کاتێک گەستاق فلەبەر- لەنووسینەکیدا باس لەوە دەکات، پێش ئەوەی بەتەوایی فەری خوێندنەوە ببێت، زۆربەی هەمانی دەنکیختەی سەرقانتیسی ئەزبەرکردووە و تانانت لەنووسینی؛ مەدام بەڤاری- یشدا زۆر سوودی لەشەوازی نووسینی دەن کیختە وەرگرتووە!؟ بابەینەوە سەر باسی خوان هەڤەو بەیین ئەو جیاواز لەو نووسەرە دیکتاتەرە سادییانەی، چێژ لەدرێژدادی و حەشوکردنی تێکست و ئەشکەنجەدانی خوێنەر دەبینن، مەبەستێتی بەکورتی و پوختی و بەکەمترین گوزارشت و ئاماژە، بتخاتە نێو وێگەی گەانەوکانییەوە.. مارکیز سەبارەت بەسەرسامبوونی خۆی بەپیدرە پارامە دەنووسێت:
(ئەلفارۆ مەتیس؛ بەهەنگاوە فراوانکانی شەش نهەمی بەی و بەباوەشێک کتێبەوە خێکرد بەشووقکەمداو لەنێو هەموویاندا کورترین و بچوکترین کتێبی جیاکردەو بەپێکەنینەوە پێی وتم؛ ئەم نەفرەتییە بخوێنەرەوە تا فەر ببیت؟! ئەو کتێبە هەمانی پیدرە پارامە بوو، هەر ئەو شەوە تا بە دووەمجار لەخوێندنەوەی نەبوومەوە، نەمتوانی بخەوم)
کاتێک هەڤەمانی پیدرە پارامە دەنووسێت، سەرەتا لەدووسەدو پەنجا لاپەڕەدا جێی دکاتەو بەبام دواتر پاش پێداچوونەوەو پاکنووسکردنی سەدوپەنجا لاپەڕەی لە فەدەدات و تەنها سەد لاپەڕەیکی دهێڵتەوە.. هەنگە ئەمش هەکارکی تری جوانی و

جدیەتی ئەم تێکستە بێت، چ کارەساتێک دەبوو ئەگەر لەجێی لابردنی ئەو کەمە لاپەیە، ئەوەندەی تریشی بخستایەتەسەر!؟

ئەمە لەکاتێکدا تراژیدیای سەرجەم مرۆڤکانی ئەمریکای لاتین؛ بەتایبەتیش مەکسیک بەئێستاشەوە بەکەتا گەیانەوە بەسەرهات لەخەدگرێت، سەرباری کەشێ شوناس و ناسنامەو ئینتیمایان، کەمێک هاوشێوەی کورد؛ بۆچی هیچ نییە لەبەردوودا چیبووون؟! لەئێستاشدا چین و لەداهاتووشدا دەبنە چی؟! هەردەم نادیاریێک لەسەرتاپای بوونیاندا هەیە، بەدەستهاتی و سەقامگیربوون و مانگیان، لەهەندێک کاتدا تا ئەو پێتی و کەچی دەبوون و کوشندەیی و توانای لەناوبردنی بۆرامبەریان، لەکاتی چاوەڕوانکراودا، هەر بەهەمان شێوە تا ئەوپەڕی؟!

خوان ڕولفۆ لەبارەی جووتیارە سادەوساکارە مەکسیکیێکانەوە دەڵێت:
(کاتێک لەگەڵیان دەدوێت، وادێت بۆخۆیاتدا کەتوانای کوشتنی مرۆشکیان نییە، خەڵکانێک تا ئەوپەڕی لەسەرخۆ و هێمنن... جارێک لەو جووتیارانەی لەگەڵ ئەوەی فڕێباز و تەقەکەبازو لەئامادەباشیدان، بەڕام نیەتیان پاکە؛ کەچی لەگەڵ ئەوەشدا لەپشت هەر پیاوەکیانەوە کەمێک کاری تاوانکاری شاردراوەتەوە، ئیدی ئیشکێت لەتەکەدەبێت.. نازانیت لەگەڵ کە مامەڵە دەکەیت، لەگەڵ بکوژێکی پڕۆفیشناڵ، یان لەگەڵ جووتیارێکی سادەوساکار!؟)
خوان ڕولفۆ ساڵی ١٩١٨ لەئەپەلکە-سایەلای سەر بەناوچەی خالیسکۆ-ی مەکسیک هاتۆتە دنیاوە، زەدی نووسەر شوێنکی وشکوبرنگ و وەرانخاکە، خەڵکەکەی لەبەر ئەم هۆکارەو لەبەر هەڵگیرسانی شەڕشکانی ناوچەکەش، بەناچاری ڕوویانکردۆتە شوێنانی تر.. خانەوادەکەی ڕولفۆش پاش لەدایکبوونی بچەند ساڵێک؛ ڕوویانکردۆتە سان گابرێل و کەچی لەوێش ئاشووب و نەهامەتی دەستبەردارییان نەبووە. ساڵی ١٩٢٦ شەڕشی لەس کریستیرەس بەرپادەبێت و بە سێ ساڵ بەردەوام دەبێت و دەبێتە مایەی کوژرانی باوک و هەموو مامەکانی ڕولفۆ.. لەبارەی ئەمەوە دەڵێت:
(منداڵیم گەڵێک سەخت و دژوار بووە.. تەواوی ئەندامانی خانەوادەکەمان، پاش کوژرانیان؛ لاشکانیان لەرەو لەوە فڕێدران.. ناتوانین هەموو ئەمە بخەینە ئەستۆی شەڕش، چونکە ئەوە شتێکە ڕەگ و ڕیشەی لەقووڵاییەکانی ڕابردووداکوتیووە، شتێکی قەدەری نالۆژیکیانەیە.. تا ئەمڕۆ یەک هەکار و بەڵگە نادەزمەوە کەبووە هەکاری کوشتنی ئەو کەمەڵە کەسەی خانەوادەکەمان؛ بەو شێوەیە و هەروەها هەموو ئەو کوشت و بڕو لەناوبردنانەی دیکەش؟!)

لەگەڵ بە بەدەستهێنانی بژێوی ژیانی؛ چەندین ئیش و کاری جۆراوجۆری تاقیکردەتەوە، لەنگە دیارترینیشیان کارکردنی بووبەت لەکارگەی دروستکردنی تایەی ئۆتۆمبێلداو لەنامەکانیشیدا بە هاوسەرەکەی ئۆو دەمەی دەستگیران بوون، بەسەرهاتی ئۆو سەردەمانەی ژیانی، لەنگی داوەتەوەو هەر دواتریش ئەم نامانە لەدووتوێی کتێبێکی سەربەخۆدا بڵاوکراونەتەوە.

هەرچەند تێکستە ئەدەبییەکانی لەگەڵ زانراون؛ بەڵام پاش بڵاوبوونەوەی هەواڵی دەزینەوەی کەمەڵە نووسینەکەی نوێی لەگەڵ؛ دواجار دەرکەوت بابەتەکان بریتیین، لەو موحازەرانەی لەرەو لەوێی ئەم کۆو ئەو سیمینار پێشکێشیکردوون، لەگەڵ هەندێک وتاری بڵاونەکراوەش.. بەڵام ئەوەی زانراوە لەگەڵ ساڵی ١٩٥٣ کەمەڵە نەرەتیفی (پەدەشت دەسووتێت) بڵاودەکاتەوەو ١٩٥٥ هەمانی پیدرە پارامە و پاش یانزە ساڵیش لەبەدەنگی تێکستێکی بەناوی لاکەردییرا تەواو دەکات و لەنێوان ساڵانی ١٩٥٦-١٩٥٨یشدا (کۆشکرێک لەئاڵتوون)ی نووسیووەو ١٩٨٠دا بەچاپێکی زۆر خراپی پێ لەهەڵە بڵاوکراوەتەوەو دواتر لەساڵی ٢٠١٠دا پاش ڕاستکردنەوەی هەڵەکانی پێشووتر، بەشێوازێکی باشتر چاپکراوەتەوە.
بەڵام ئەو زیاتر بەپیدرە پارامەکەی دەناسرێتەوەو پێی دەگاتە ئاستی نووسەرە باشەکانی جیهان و وەک بەرخیسیش لەبارەیەوە وتوویەتی:
(پیدرە پارامە یەکێکە لەباشترین نامانەکانی ئەدەبی ئیسپانی و بگرە ئەدەبی جیهانیش)
زۆرجاران لەگەڵ ئەوەی دووبارە کردەتەوە، ئەو لەخۆنەربوونیدا پێفیشناڵە، بەڵام لەنووسەر بوونیدا تەنها ئارەزووماندەکە!؟ لەوتارەکانیدا بەتایبەتیش ئەوانەی لەژیانیدا بڵاونەکرابوونەوە.. کەمەڵەک وردەکاری و زانیاری کاریگەر دەدەزینەوە، ئاوە لەهەندێک نووسەری جدی و کارامەی کەمتر ناسراوی نەو دنیای میدیاتیکی دەداتەوە، بەڵاوبڕوونی ئەو لەباشترینەکانن لەبەواری نووسینی نەرەتیف و نەماندا وەک؛ فرانسیسکە نەخاس گەنزەلیز، ئەندەریس ئینسبستروسا، نەزا یوکاستیانوس، نەمەن نەبین، ئیراکیلیە زیبیدا.. هەروەها لەوتارێکی بڵاونەکراویدا باس لەنەرەتیفێکی نووسەرێک بەناوی فیرناندە ئیسکە بینچی دەکات کەگوایە لەباخا کالیفەرنیا نیشتەجێیەو یەکێکە لەدیارترین گەڵاوەکانی مەکسیک.

بەڵام لەساڵی ٢٠٠٦دا نووسەرێکی نیشتەجێی هەمان شوێن بەناوی دانیە سادا لەبارەی ئەو نووسەرەی نەگەڵ ئاماژەی پێداوە.. وتی؛ هیچ

کەسێک نییە دوورو نزیک هیچ شتێک لە بارەی ئەو نووسەرەوە بزانێت!؟ لەوێکی تریشەوە قسەوباسی گەرم و گوڕ تاهەنووکەش لەنێوان هەوادارانی ئەدەبیاتی ڤانتازیا بەردەوامە، کە بەچی هاوشێوەی نووسەرانی تر بەزنجیرەیەک لەڕمان و نەرێتیشی بەردەوام درێژەی بەباوکردنەوەی کتاب نەداوە، هەر بە نموونە هاوشێوەی ئەو ڕمانەووسانەی کەسانێ یان چەند ساڵ جارێک لانی کەم ڕمانێک بڵاودەکەنەوە!؟

پەدەچێت زۆر هەکار هەبن، بەڵام سەیرترینیان ئەو شوبهاندنەی گەورە نووسەری هیندەراسی؛ ئێگاستە مانتیرەسە- ی هاوڕێی ڤانتازیە لەنەرێتیشکیداو لەکتێبی(بەرانە ڕەشەکەو حیکایەتی تریش)دا بڵاوکراوەتەوە.. کاراکتەری نەرێتیشکە ڕەویەکە پاش ئەوەی هەست بەبێزاری و بێوازی دەکات، بیار دەدات ببێتە نووسەر، هەر بیە نەرێتیشک دەنووسێت و دەبێتە مایەی سەرسامبوونی خوێنەرانکی زۆر، ئیتر وەڵای دەستخۆشی و پەداهەدانی داوای تێکستکی نوێی لەدەکەن و ئەویش تێکستی دووهەمیش دەنووسێت و وەک جاری پێشوو مەدح و سەنایکی زۆر دەکرێت و ئینجا داوای تێکستکی تریشی لەدەکەن و ئیتر لەرەدا ڕەوی لەبار ئەوەی ڕەویە؛ لەگەڵی چواردەورەکەی تەدەگات و دەزانێت ئەم هەموو داواکاری بەردەوامبوونە لەی؛ بە ئەویە بەنووسینی دەقکی خراپ تێبکەوێت و تا ئەو دەم هەر ئەم موعجیبانەی لەئێستادا پێیدا هەدەدەن؛ لەلووتکەی ناوبانگ و شەرتیەوە فڕێیدەنە خوارەوە!؟

سەرچاوەکان:

*بیدروبارامو/خوان رولفو/ترجمە؛صالح علمانی/سعودیە-الدمام۲۰۱۳

*السهل یحترق/خوان رولفو/ترجمە؛علی عبدالرؤوف البمبی/القاهرە۲۰۱۳

*https://hafryat.com/ar/blog/%D8%A8%D9%8A%D8%AF%D8%B1%D9%88-%D8%A8%D8%A7%D8%B1%D8%A7%D9%85%D9%88-%D9%84%D8%AE%D9%88%D8%A7%D9%86-%D8%B1%D9%88%D9%84%D9%81%D9%88-%D8%AA%D8%A7%D8%B1%D9%8A%D8%AE-%D8%A8%D8%A3%D9%83%D9%85%D9%84%D9%87-%D9%81%D9%8A-%D9%85%D8%A6%D8%A9-%D8%B5%D9%81%D8%AD%D8%A9-%D9%85%D8%AF%D9%87%D8%B4%D8%A9

*http://dipnotkitap.net/OYKU_ve_NOVELLA/Pedro_Paramo.htm

دەنگەکانی نێو بیرۆکەکانی موسا عەنتەر.. نووسینی: یوسف عزەدین

(دەنگی ئەقڵ؛ هەمن و خامۆش)
"زیگمەند فرەید"

چ سەیرە گۆرەبیرمەندو فەیلەسوفێکی بەناملی وەک ئێستە، خوەقنەری پرسیارە پێ ئیشکال و وروژنەری پارادۆکسە مەعریفییەکان، زۆر ڕاشکاوانەو بەزوبانێکی بێ گرێ و گۆ بێت؛ کەیلداری و بەکەیلەکردنی ئەوانی دیکە لەپێداویستییە کەمایەتییەکانەو حەتمەن پاساوی بۆ ئەمش لێو دەگمایەوە سەرچاوە دەگرێت کەپلی وایە خێڵکانێک بەخانەدانی دەنێ دنیاو خێڵکانیکی تریش بەیە دەنێ دنیا تا ببنە کەیلەو مامێیەکی هاوشێوەی ئاژەڵان یان بگرێ لەوان کەمتریشیان لەگۆ بکرێت.

خودی ئەو ئێستەیەی کەبەیەکەمین ئوستاد ناسراوە، پلی وابووە شاڕاوە سەربازییە داگیرکارییەکانی خاوەن کەیلەکان، بەتایبەتیش گریکەکان بە بەدەستهێنانی کەیلە، شەرعی و ڕەگەپەدراوە؛ هەروەک چۆن ڕاوکردنی ئاژەڵان شەرعی و ڕەگەپەدراوە؟! چەمکی ئازادی لای ئەو بەواتای مانەوەی خاوەن کەیلەکان لەدەسەڵاتی ڕەهایانداو هەروەها مانەوەی کەیلەکانیش لەکەیلەبوونیاندایە کەبەبچوونی ئێستە ئەوپەڕی چاکەکاریە کاتێک کەیلەیەک دەکرێتە کەیلەو بەمش بەختیار دەبێت لەژیانێکی ئازادانەی تایبەت بەخۆیدا؛ چونکە ئەو تەنها بە ئەوە هاتۆتە دنیاوە، تا ببێتە کەیلە. هەر بەیە سەیر نییە، کاتێک دەزانین لەهەندێک جارانداە، ڕەژەی کەیلەکان لەسەداهەشتای دانیشتووانی ئەسینای پێکهێناوە و جگە لەسیاسەتکردن و بەشداریکردن لەحوکم و دەسەڵاتدا کەقەدەغەبووە لێیان.. لەزەرێک کاری جەراوجێدا بەکارهێنراون وبەڵای ئێستەش باشترین جۆرەکانی کەیلەش، لەڕەگەزە ئاسیایی و نەتەوەکانی تری جیاواز لەڕەگەزی گریکیدا هەڵدەکەون و هەموو ئەو ڕەگەز و تووخمە مرۆڤە غێرە گریکییانەشی بەبەڵە ناوبردووە!؟

باشترین نموونەیەکی زیندووش بۆ بەرجەستەبوون و پاکتیزەکردنی بیرکەی بکەیلەکردنی میللەتانی تر، لەخودی کارو کردەوەی داگیرکارییانەی، ئاسکەندەری مەکەدۆنی؛ شاگردەکەی ئەستەدا دەبینینەوە .
بەسەرهاتی بکەیلەکردنی مرۆڤ و قۆناغی کەیلەداری لەووی مێژووییەوە، زۆر پێش ئاسکەندەری مەکەدۆنی دەستیپێکردووەو پاش چەندین سەدەی یەک لەدوای یەکیش ئیدامەی هەبووەو لەهەمووشی سەرنجاکێشتر و تراژیدیتر، داهێنانەکی ئیبلیسیانەی مرۆڤ بووە، بۆ خەساندنی کەیلەکان؛ نەک هەر هاوشێوەی ئاژەڵان، بەڵکو زۆر لەوانیش خراپتر!
سێ هەزار و پێنج سەد ساڵ پێش زایین، سیستمی کەیلەداری لای سەمەریەکان لەمیزەپەتامیادا دەبینرێتەوەو پاشان ئاشووریەکان یەکێک بوون لەو دەسەڵاتدارە دڕندانەی بەناوبانگ بوون لەخەساندنی کەیلەکانیانداا، هەروەها فیرعەونییەکان، چینییەکان و ...!؟
پێناچێت بەدرێژایی مێژوو، هیچ حوکم و دەسەڵاتداریەک بەخستنەگەڕی ئەقڵانییەت و جێ بەجێکردنی نەرم و نیانی، توانیبێتی درێژە بەتەمەنی حوکمی خۆی بدات و ڕەنگە ئەستەمیش بێت، دەسەڵاتێکی لەو چەشنە ڕاشکاوانە لەماوەیەکی زەمەنی بەرچاودا ببینرێتەوە!؟
ئیدی مێژووی کەین و فرەشتنی کەیلەکان و بکارهێنانیان بەدرێژایی مێژوو بەردەوام دەبێت، تا دەگاتە سەردەمی دەسەڵاتدارە ئەمەویی و عەباسیی و سەلجووقی و دواجار لای عوسمانییەکان لەشێوازێکی پەرەپێدراو و سیستەماتیکدا، دەبێتە دەزگایەکی تایبەتی گرنگ لەحوکمداری سوڵتانە یەک لەدوای یەکەکاندا. ئەو منداڵە خەسێنراوانەی کەزەریان لەلایەن باندەکانی ڕفاندن و خەساندنەوە دابین دەکران و پاش کێنەوەیان لەلایەن کاربەدەستانەوە، دوای چەندین جار مەشق پێکردن و شێوازی فێرکارییانە، تەکێە بەحاشیەی کشکی سوڵتان و شوێنە هەستیارەکان دەکران؛ بەتایبەتیش شوێنی تایبەتی مانەوەو گوزەرانی ژن و کەنیزەکەکانی سوڵتان و دەسەڵاتداران. حەتمەن لەزەر کاروباری جەراوجەردا بەکاردەهێنران، لەوانە بەتاکردنەوەی ئارەزووە سێکسییە هەمەسێکچێکانی سوڵتان و پایەدارەکانی دەوڵەت، تا دەگەیشتە کاروبارە موخابەراتی و سیاسی و سەربازییەکانیش، هەر بە نموونە سوڵتان مەحموود یەکێک لەکەیلەخەسێنراوە باوەڕپێکراوەکانی خۆی گەیاندە بەرزترین پلەی سەربازی و کاروبارێکی زۆری دەوڵەتیی دایە دەست و پلەی پاشاشی پێ بەخشی.
ئەوەی مێژووشی خۆشدەبێتەوە، دەزانێت چۆن کافوری ئەخشیدی لەکەیلەیەکی خەسێنراوەوە گەیشتە بەرزترین پلەکانی حوکم و

دەسەڵاتدارێتی سەردەمەکەی خۆی.
تەنانەت لای خانەوادە چینییە هەژارەکان، لەسەردەمانی قەناغی کۆیلەداری و حوکمی ئیمپراتۆرەکاندا، بەویستی خۆیان و بگرە بەکەشش و هەوڵێکی زۆر منداڵێکی نۆرینەیان دەنارد کشک تابێتە کۆیلەیەکی خەسڵەنراو، بگومان بەهەمان شێوەش خانەوادە نەدارەکان منداڵی مێینەشیان دەنارد تا ببێتە کەنیزەک. جگەی سەرنجە کاتێک لەسەرچاوە مێژووییەکاندا، ئاماژە بەبەکارهێنانی منداڵانی ڕەش پێستی کۆیلەی خەسڵەنراو لەخزمەتکردنی دەرو کۆشاکاندا کراوە بەتایبەتیش ئەو شوێنە تایبەتانەی کۆشکاهیبەکانی تێدا ماونەتەوە؟!
دکتۆرێکی فەڕەنسی بەناوی دکتۆر کۆلەسەردەمی محەمەد عەلی پاشادا، لەنیوەی یەکەمی سەدەی نۆزدەیەمدا پزیشک و بەڕێوەبەری سەکتەری تەندروستی بووە، لەکتێبێکی ناوازەو گرنگیدا کە پشکۆش بەخودی محەمەد عەلی پاشای کردووە؛ بەناوی ناساندن یان خستنەڕووێکی تایبەت بەمیسر.. لەلایەن محەمەد مەسعودی کارمەندی وەزارەتی دەرەوەی میسریی لەنیوەی یەکەمی سەدەی بیستدا کراوەتە عەرەبی و لە ل٦٣٠ی کتێبەکەدا* دکتۆر کۆت، سەبارەت بەکردەی بەردەوامی خەساندن لەمیسردا دەنووسێت:
(لەئێستادا کردەی خەساندن تەنها لەمیسردا ماوەو ئەڕۆ بەتەواوی سەرچاوەی ناردنی کۆیلە خەسڵەنراوەکان بۆ شوێنانی تری دنیا، هەردوو شاری ئیسیووت و جورجا تاقانەن لەماناوەی ئەم کردەیە تێیاندا و کۆش باوەڕدەکات؛ سەرانی ئەم کردەیە نەک هەر کەمێک مەسیحیین، بەڵکو پیاوانی ئەکلیرەسی قیبتیین کەبوونەتە مایەی شەرمەزاری بۆ ئایین و پێڕەوێکی ڕەش بەتەواوەتی مرۆڤایەتییەوە... ئەوانە ساڵانە ٣٠٠ کەس دەخەسێنن؛ بڕیتیین لەمنداڵانێک تەمەنیان لەمابەینی ٦-٩ ساڵاندایە...)
هەڵوێستی دکتۆر کۆت لەهەمان سەرچاوەی ئاماژەپێکراوماندا دێت:
(بەو پەڕی پەیان وایە پایزان لەبارترین وەرزە بۆ خەساندن، لەپایزدا دەخەسێنرێن و خەساندنیش تەنها بەبێنووی ئەندامی نەرینە، چووک ناگرێتەوە، بەڵکو گۆ و گونەکشی لەبنا لەگۆ دەبڕنەوەو بەخڕایی ڕەنی قرچاوو دەکەن بەسەر شوێنی بێنووکەدا... پاشان خانەی تەدگرن و ئینجا منداڵە ئشکەنجەدراوەکە تا ئاست سەر ورگی لەنێو عەردا دەنێژن و پاش بیست و چوار سەعات لەنێو عەردەکەی دەردەهێننەوەو شوێنی بڕینەکەی بەقووەی ئەبلیزو ڕەن چۆر دەکەن.. بەم کردەیەش چواریەکی ئەو منداڵانەی دەخەسێنرێن دەمرن و ئەوانەی دەشمێنن، ژیانی لەوەو دوایان لەبەدەسەڵاتی و ئازاردا دەگوزەرێنن...)

بەسەرهاتی خەسنراوەکان؛ سامناکترین بەسەرهاتەکی تراژیدیە کەدەلالەتکی ڕوونە بۆ بەسنووربوونی دنندەیی هەموو ئەوانەی بەدرێژایی مێژووی ئەو کردەیە بەشداری ئەکتیف و ئاستەوخۆیان کردووە و ئەوەی وایلێکردین ئەم کورتەپشکیەش بخەینەڕوو، بەشکی کتێبی بیرەوەریەکانم-ی موسا عەنتەر**
لەبەشی (ئاغای حەرەم و سومبول ئاغا) لەلاپەڕە ٥١٩-٥٢٠دا هاتووە:
{خانی دایکی گەورە لەئیستانبوول، بازاڕەکی گەورەی کەین و فرۆشتنی کەنیزەک بوو، من خۆشم شوێنەکەم بینیووە، کاتی خۆیشی لەوێ، لەسەر سەکۆیەکی وەک سەکۆی شانۆگەری کەنیزەکانیان نمایش دەکرد، بەنام ئەو کاتەی من بینیم کەنیزەی لە نەدەفرۆشرا. ساڵی ١٩٢٣، کاتێک کەشکی عەبدولمەجیدی دوایین سوڵتانی عوسمانی بە خاوەن دەمانتۆوە پارش و بڵاو دەبۆ، دوای ئەوەی سوڵتان بڕۆ ئەوروپا دەرکرا. کەنیزەکان بە خاوەن مانەوە، ئەوسا لەکەشک دوو جۆر کەنیزەو جاریەی هەبوو. کەنیزە هەشکان ئەوانە بوون کەلەئەفریقاوە بەدەستهاتبوون، بەنام سپی پێستەکان ئەوانە بوون کەلەئەوروپاو قەفقاسیا هەنرابوونە ئیستانبوول، لەسەردەمەکانی کۆتایی دەسەڵاتدارێتی عوسمانی کەنیزە لەئەوروپاوە نەدەهێنران، بەڵکو زیاتر لەقەفقاسیاوە کەنیزە دەهات و زۆربەیان چەرکەس و جۆرجی بوون، چونکە خەڵکی وڵاتانی قەفقاس زۆر جوانن. تا ئەو ئاستەی لەوە شوێنیان بە پێگەیاندنی کەنیزەکردبوو.. دەڵێن پیاوە دەوڵەمەندەکان بایی پێویستی خۆیان زیاتر، کەنیزەکی جوان جوانیان دەکەی، هیچ یەکەکیشیان لە٢٠-٣٠ دانە کەمتریان نەدەکەی، جگە لەو کەنیزەکانە ٢-٣ دانە کەنیزەی گەنجی قەزیشیان دەکەی، ئینجا ئەوانیان بەیەکەوە جووت دەکەردو ئەو منداڵانەی لەوانە دەکەوتنەوە، وەکو بەرخ دەیانفرۆشتن.

ساڵی ١٩٤١ کەهاتمە ئیستانبوول، ٣٥ دانە لەو کەنیزەک و کەنیزەو خەدەم و حەشامانە لەژیان مابوون… ئەو کەنیزەکانە کاتێک کەشکی دوایین سوڵتانی عوسمانی نامانەت، دەکەونە کوچەو کەڵانەکان هەریەکەو لەلایەک بەسەدقەو زەکاتی دەوڵەمەندەکان خۆیان بژیانەوە هەڵواسیبوو… دەربارەی ئەو ژیانە کولەمەرگیەیان هەژدەک کاک فالیح ئیفقی بەسەرهاتەکی ئاوای بۆ گێڕامەوە:
(ئەو قوربەسەرانە پەرشان ببوون، چونکە کابرا لەنەو کەشک گەورە بوون، بۆیە زۆربەیان کەسانی خوێندەوار و هەشنبیر بوون، منیش ئەوارەیەک دەخی ژیانیانم بۆ ئەتاتورک باسکرد، بەنام ئەو لەگەڵ ئەوەی گوتی: "نانا شتی وا چێن دەبێت" بەنام بەوەداوەکە نیگەران بوو، بۆیە فەرمانی دەرکرد تا داهاتی خانی گەورەی سیرکەجی

ئیستانبوو بدرێتە ئەوان کەلەسوڵتانکانەوە جەماوەر، لەکاتێکدا ئەو کەشکەکی سوڵتانکان هەیە، با هەموویان بەدرۆزایی تەمەنیان لەوە بژین، وەک دیاریشە کەسیان منداڵیان نییە، بۆیە کەمەردن شوێنکانیان دووبارە ئادەستی دەکرێتەوە. فەرمانکەی ئەتاتورک دوای دەرچوونی جەبەجێکرا، بۆیە من بیرم دە دوای ئەوە زیانێکی ئیسراحەتیان بەسەربرد)...{
ئاشکرایە سەرتاپای کتێبی بیرەوەرییەکانی موسا عەنتەر شایانی هەڵوەستەکردن و لێخوردبوونەوە و تاوتوێکردن و لێکۆڵینەوەیە؟! بەو شێوازە سادەوساکارە خەسڵەکی لێگەڕانەوەی ڕووداوەکانەدا، ئاستگیانە ڕووبەڕووی دەیان پرسیاری ئەنتەلەژی و مێژوویی و کەڵتووری و سیاسی و سایکۆلۆژیت دەکاتەوە! ئەم چێشنە لێنووسینەوەی بیرەوەری مەدرەسەیەکی بە وێنەو تایبەتە، بەدنیایشەوە کەمن ئەوانەی توانیویانە ئاوا بەئاشکاویی و ئاستگیانە ئەوەی دەیانەوێت لەمیانی زنجیرە گەڕانەوەکانیانەوە بەرجەستەی بکەن. ئەمەش بەواتای ئەوە نایەت، کەهیچ بن دەو واتای شاراوەو پەنهان لەنەو کتێبی بیرەوەرییەکانی ئەو زاتدا نییەو هەروا هەر چییەکی لەهەگبەدا بووە هەیەشتووە. نەخێر وەک پێشتر ئاماژەم پێدا؛ ئەم چێشنە لێنووسینەوەی بیرەوەری مەدرەسەیەکی بە وێنەو تایبەتە، واتە گەڕانەوەکانی تەنها ماتەیاڵێک نین بە دراماو فیلم و نەرێتیف و ڕۆمان و ژانرەکانی تری ئەدەب کەبگوومان دەشێت لەو ڕووانگەوە سوودی لە وەربگیرێت و بکرێتە سەرچاوە. بەڵکو دەتوانین بڵێین ئەم پیاوە لەپشت ناونانی کتێبەکەی بکتێبی بیرەوەرییەکانم و پێبەخشینی خەسڵەت و سیمایەکی ئەدەبی سادەو ساکار، ویستوویەتی جگە بە نهێنییە مێژوویی گەورەکان بکاتەوە، لەوانە گەر خوێنەر لاپەڕە ٥٥٧ تا لاپەڕە ٥٥٩ی کتێبەکە بخوێنێتەوە، ئاستی ئەو ئەرشیفکردن و درکاندنی زانیارییە تایبەت و نهێنییانەی بە دەردەکەوێت!؟
موسا عەنتەر پیاوی سەدەکەی خۆیەتی و یەکێکە لەو مەزنانەی کەناشت لەداهاتوودا؛ بەبێ ناسین و ناساندن و کارکردن لەسەر تەوانینە فیکری و کلتووری و سیاسییەکانی، هەنگاوێکی ئاست و دروست بنرێت!؟ ئەم پیاوە پێش ئەوەی بکوژرێت، زەربەی ئەوەی ویستی گوتی؛ جا چ بشەوازە ئەنتاڵیەکەی کەکەسە نزیکەکانی لێی ئاگادارن و چ بشەوازە نووسراوەکەشی وەک ئەم کتێبەی کەپشتر بتورکییەکەی خوێندبوومەوەو دواجاریش بەم وەرگێڕانە کوردییە جەدی و جوانەی"محەمەد عزەدین" شادمان بووم.
جا هەر بۆیە وەک خەم مەبەستم بوو، زیاتر هەوڵستە لەسەر ئەو بەشە تایبەتەی بکەم کەتێیدا دواییەن بەسەرهاتی تراژیدی کێڵەو

خەسڵەتەکانی عوسمانییەکانمان پێ دەناسێنێت!؟ بابەتێکی زۆر تایبەت و گرنگی مێژوویی، دەرکەیەکی کراوەی خوێندنەوەی ماجەرای ڕووداوە مێژوویەکانە بەشێوەیەکی بابەتیانە، چونکە هەر لەپاڵ ئەم جۆرە شەڕعیەتدانە بەبازرگانیکردن بەکێڵگەو مامەڵەپێکردنیانەوە لەقەڵەمڕەوی حوکمی عوسمانییەکاندا، لەهەمان کاتیشدا لەووی تەلارسازییانەوە وەک لەوتارێکی ساناندک لەمەوپێشمدا ئاماژەم پێدابوو، شۆن و جێگەهەلانەی باڵندەیان لەدیزاینی کشک و باڵەخانەکانیاندا جێکردەتەوە.. یان دەشێت بڵێین مێژوو یەک ئاست و یەک ئاراستە نییەو دەتوانرێت لەژێر ڕووی تەوەرە بەوانرێتە هەمان مێژووی ساناندکی دووبەرەژی عوسمانییەکان!؟

جوانی نووسینەوەی مێژوو ئەوەیە لەگەک و کێنەوە هەنەقوونێت.. هەروەک چۆن موسا عەنتەر بەو پەڕی ئاگاییەوە سەرنجمان بۆ ئەو هەوڵەستە مێژوویەی ئەتاتورک ئادەکەشێت و تەمان دەگەیەنێت ئەو وەک سەرۆکی دەوڵەتێک، لەئاست گرفتێکی پێشتر خووقەنراوی دەسەڵاتێکی پێشووتردا، دەستەوسان و خەم سارد نابێت و بەکوبوونەوەی گرنگییەوە مشووری بۆ دەخوا. بۆیە پێویستە وەک خوێنەرێکی جدی بپرسین، بۆ موسا عەنتەر دەیەوێت ڕووبەکی تری ئەو زاتەمان پیشان بدات.. ئاستە ئەوەی لەزاری فالیح ئیفقییەوە دەیگێڕێتەوە، حەقیقەتێکی مێژوویە، بەڵام دەشیا خەی لە ببوونەت و نەیگێڕێتەوە؟ بگوومان ئەمە یەکێکە لەو پارادەکسە جوانانەی گەڕانەوەکانی موسا عەنتەر و خوێندنەری بەسەلیقەو جدی پەلکەشی دنیایەک پرسیار و هەڵدانەوەی سەرلەنوێی پەڕەکانی مێژوو دەکات!؟
هەروەک چۆن لەکەڕەکی کاریگەری ئەمانی بەڕێگەز هیندی***، پسپۆڕە لەمێژووی عوسمانییەکاندا بەناوی سورەیا فاروقی، بەشێوازێکی نوێی لەکەینەوەو وەدەرخستنی مێژووی ناڕەسمی و شاراوە، زۆر حەقیقەتی نوێی کەمتر ئاوڵەدراوەی هەناینەوە، بەشێکی نهێنی کارکردنە مێژوویەکەشی پێویستبوو بەدەستبردنی بۆ ئەو بەگەو نووسین و نامانەی دیلۆماتیەکان نووسیبوویان کەتێیاندا هەیە پێش ئازادبوونی ساناندکی دووبەرەژی وەک دیلێک لەژێر سایەی دەسەڵاتی عوسمانییەکاندا بەسەربردبوو.

لەو سەرچاوانە نووسینەکانی دیلێکی ئەمانییە بەناوی میخائیل هیری(١٥٦٠-١٦٢٣) کەبە ماوەی دەساڵ وەک سەوڵەدەری پاپەڕەکان هەتەندراوەتەوەو دەڕەت جارەکیان کاتێک خاوەنی ئەو پاپەڕەی تێیدا وەک کەلەپێک کارمان تێیدا دەکرد، داوای لەکاپتنی پاپەڕەکە کرد کەزیاتر بەقامچی پشتمان سوور بکاتەوەو تا دەست و بردبکەین و چالاک

بین، کەچی لەوەڵامدا کاپتن بۆگزیدا دەچێتەوە و دەڵێت ئەم گیراوو دیلانە پێویستیان بەخۆراکی زیاترە نەک لەدان و تەنانەت پێیدا هەڵدەشاخێت و دەڵێت؛ ئەوانیش وەک تۆ مرۆڤن و دەبێت وەک مرۆڤ مامەڵەیان لەگەڵدا بکەیت.. نەک وەک ئاژەڵ؟! بەپێی گێڕانەوەکەی میخائیل هیری دواجار کاتێک خاوەن پاپۆڕەکە دەبینێت، سەرجەم دیل و شاگردەکانی کاپتن پاپشتیی دەکەن، هیچی پێ ناکرێت و ئەمەو زۆر نموونەی کاریگەری مرۆڤ دۆستانەی ئینسانەکان، کەلەڕدا جێیان نابێتەوە.

شایانی باسە موسا عەنتەر لەسەرجەمی گێڕانەوەکانیدا، پێناچێت مەبەستی بووبێت خەیمان لابکاتە پاڵەوان، بگرە مامەڵەیەکی ئەنتی هەرەش لەگەڵ خەیدا دەکات! بەتایبەت کاتێک دەبینین ئەو موسایەی چەند جارێک دەگیرێت و ئەشکەنجە دەدرێت، کەچی دواجار دەتوانێت لەگەڵ زۆرێک لەپیاوانی دەوڵەتدا هاوڵێ بێت و تەنانەت لەگەڵیشیان بخواتەوە و گاڵتەو گەپیشیان لەگەڵ بکات؟ یان لەکاتێکدا کەلەیان بۆشکێی زۆری خەڵکی ئاسایی و کەسایەتییە ئاینییەکانەوە وەک کەمانیستێک ناسراوە، کەچی دەتوانێت لەمیانی سەردان و بەسەرکردنەوەو دیدارەکانیدا لەکات و شوێنی پێویستدا وەک دیندارێک نوێژ بکات و بۆشدار بێت لەمەراسیم و بۆنە ئاینییەکاندا.. لەهەمان کاتیشدا دەتوانێت تێکەڵ بکۆشی ئایینی جولەکەکان بێت و ببێتە پارچەیەک لەوان و جێ متمانەیان!؟ بەیە دەتوانین بڵێین موسا عەنتەر ئاوێنەیەکی پێکهاتووە لەچەندین پارچەی شکاوی جیاجیای کەکراوەو کەسێکە دەگات بەو ئاواتەی کەمبەستی بووە؛ هاوشانی شێخ سەعیدی پیران و سەیدەزاو قازی محەمەد، دەبێتە ناوێکی نەمر!؟
پاش کوژرانیشی لەماڵەکەی خەیداو بەرانبەر بەو دار چنارەی کەزۆری خۆشدەویست؛ خرایە ژێر خاک و هاوکات هەمان شوێنیش کرایە مزگەوتێکی تایبەت بەوێنەو کتێب و کەلوپەلێ تایبەتییەکانی و تەنانەت گەڕوییە خوێناوییەکانیشی وەک تابلۆو شایەتحاڵێک لەوەدا هەواسراون و گرنگترین وتەیەکی عەنتەریش لەکتێبەکەیدا سەبارەت بەکەیلەکانە کەدەڵێت: (بەبڕوونی من، شەهیدی ڕاست و دروستی مرۆڤایەتیش ئەو کەیلەو کەنیزەکانەن، ئەگەر نا ئەوانەی لەجەنگ خەڵک دەکوژن و دەکوژرێنەوە شەهید نینە؟!).

سەرچاوەکان
https://www.kutubpdfbook.com/book/%D8%AA%D8%AD%D9%85%D9%8A%D9*%84-%D9%83%D8%AA%D8%A7%D8%A8-%D9%84%D9%85%D8%AD%D8%A9-%D8%B9%D8%A7%D9%85%D8%A9-%D8%A5%D9%84%D9%89-

%D9%85%D8%B5%D8%B1-%D8%A3-%D8%A8-%D9%83%D9%84%D9%88%D8%AA-%D8%A8%D9%83.html
** بیرۆریەکانم/موسا عەنتەر/ لەتورکییەوە محەمەد عزەدین/دەزگای فام۲۰۲۱
***
https://alaalam.org/ar/society-and-culture-ar/item/445-622071216

فەینی پیدرە لەبەکەتادا.. ن: ئەنریک ئەندرسن ئەمبەرت ئەنەلەیز و: یوسف عزەدین

کورتە ئەنەلەیزکی تەکستی فەینی پیدرە لەبەکەتادا

{نووسەر ئەوە دەنووسێت کەدەتوانێت و خوێنەریش ئەوە دەخوێنێتەوە کەدەیەوێت} بەرخیس

ئەم تەکستە گەلانەوەیی نووسەری ئەرژەنتینی ئەنریک ئەندرسن ئەمبەرت، بەسەرهاتی ئەو پیاوەیە کەبا لەگەڵ خۆی بردی، تەکستەکە دەیەوێت قەناعەتت پێبکات کەهەر بەڕاستی کەسێک هەیەو ناوی پیدرەیەو پاش تووش بوونی بەنەخۆشییەکی نەناسراو و دەستنیشانەکراو لەڕووی زانستییەوە، هەدی هەدی کەشی بەرەو کەم بوون و دابەزین دەچێت و تا دواجار وەک پەڕەی باێندە یان باڵندەک با دەتوانێت بەرزیبکاتەوەو لەگەڵ خۆی بیبات!؟
دانەری ئەم تەکستە لەگەڵ شاراوەترین و کاریگەرترین خوونی دەرینی بنیادەماندا مامەڵە دەکات؛ ئەویش حەز و خولیای فەینە.. توانیوویەتی ناوازەترین تەکستەکی ڕیالیزمی جادوویی بەم بخووقەنێت و لەفەزایەکی فراوان و بەرینی داهێنەراندا، فەینی پیدرە بکاتە هوودواوەکی نامۆئلوف و سامناک!؟
دەکرا خودی نووسەر، ئەم بیرەکە ناوازەوسێیرو سەمەرەیەی کەبەدابەزین وکەمبوونەوەی کەشی پیدرە دەست پێدەکات و دواجار دەبێتە هەکاری بەرزبوونەوەو فەینی؛ لەنووسینەوەی نۆڤێت و نۆڤێللا

و ماندکدا بکاربهێنێت، بەڵام ئەنریک ئەندرسن ئەمبەرت وای نەکردووە و ئاگاڕ کەسکیش بیووێت ئەم بیرکەیە بدزێت و لەژانرەکی ئەدەبیدا تاوزیفی بکات، بەبێ ئاماژەدان و کەشفکرنی سەرچاوەی دزیەکەی، تەسەوردەکەم پێش هەر شتێک، بە ئەدەبی و بە هەزی بڕانبەر بەخوێنەرانی خۆی کردووە.. کەواتە هەرگیز نایویستووە بە ئاو خوێنەر نموونەیەی بنووسێت کەئیمبەرتە ئیکە باسی لێوەکردووە!؟ یان تەسەووری نەکردووە، خوێنەرەکی زیرەک هەبێت و دزیەکەی کەشف بکات و ئیتر لەڕاوە هەموو دیوارەکانی ئاو کەشکەی سالانەکە بەدزینی ئەدەبیاتی جیهانی پڕکاوەی ناوە، وەک پوولی دەمینە یەک لەدوای یەک دەووخێت!؟
ئاشکراشە دزین جیایە لەکاوتنە ژێر کاریگەری، یان ئیلهام وەرگرتن لەنووسەرانی تر و یان زۆر شێوازی تری هەگبەپڕاوی ئاشکرا، وەک تاوزیفکردنەوەی فیکرەیەک بەئاماژەکردن بەئاسە و فاسەی سکچاەە نەرێتیڤەکەی و دانەرەکەی.. وەک جەلالەددینی ڕۆمی دەفەرموویت؛ هەرچییەک فەربووین بەهەڵەکانیشمانەوە، لەعەتارەوە فەربووین.. مەبەستی لەعاریف و شاعیر؛ عەتاری دانەری لەژیکی باندەیە.
ئەنریک ئەندرسن ئەمبەرت، زۆر بەسادەیی و بە گرێ و گۆ، بەخوەقاندنی فانتازیایەکی تایبەت و تا ڕادەیەک هاوشێوەی ئاو ئاوگۆڕەی بەسەر کەسایەتی گریگاری سامسای کەسایەتی نەڤللای مەسخ-ی کافکادا دێت، ئاوگۆڕەکی تایبەت بەسەر پیدرەی کەسایەتی سەرەکی کورتە نەرێتیڤی، فاینی پیدرە لەبەکەتادا دێت.. هەرچەند پیدرە وەک گریگاری سامسا، نابێتە قالەنچە؟! بەکو پیدرە هەر پیدرەیە، لەشکە و شێوە بنیادەمیەکەی خەیدایە و گەورەترین گرفتیشی دابەزینی بەردەوامی کەشیەتی، تا کار دەگاتە بەرزبوونەوەو فاینی.. ئیتر بەناچاری پیدرە داوا لەژنەکەی دەکات:
{- هیبە.. بەزەحمەت لاقم بەدەڕابی کتێبکانەوە ببەستەرەوە.. تا پزیشکەکە دێت و چارەیەک بە ئەم دەردەی من دەبینێتەوە..
هیبە گوریسەکی قەوی و پەیژەیەکی هێنا، بەتوندی گوریسەکەی بەلاقیەوە گرێداو توند بەرەوخوار ڕایکێشا.. جەستەی لەبنمیچەکە جودا بووەو وەک باڵۆنێک بەنەو ژوورەکەدا فڕی و پاشان نیشتەوە}.
ئاو گەمەیەی ئەم نووسەرە ئەرژەنتینییە لەگەڵ خوێنەری دەکات، جیاوازە لەگەڵ زۆر شێوازی دیکەی نووسینی ئەدەبیات، کەکەم تا زۆر و لەزۆر کاتدا بەمەبەستی درێژکردنەوەی مەودای تێکست، کەمەک وەسفی بە کەک و پەڕگرافی زیادەو دیالۆگی بەزیاد تە ئاخنراو و هەندەک شتی تری تێکەڵ دەکرێت؛ تا هەندەی نووسەر مەبەستییەتی درێژ ببێتەوە.
لەم تێکستەو تێکستە نەرێتیڤکانی تریشیدا، ئەنریک ئەندرسن

ئەمبەرت لەپانتایەکی زەر بەرتەسک و لەمیانی کەمترین وشەو دەربەندا؛ فراوانترین و بەرینترین شەوازکانی گیانەوەرانی دەخووقێنێت، ئەم جگە لەوەی لەم تەکستەدا، پیدرێ تا ئەوپەڕی فەین؛ لەبەکەتادا دەفەت و کەتایی تەکستەکەش دەبێتە سەرەتاو دەسپێکەکی تری گیانەوەکە و بەتەواویی خوێنەر هووبەووی چەندین پرسیاری دیکە دەکاتەوە!؟

ئەلبەرتە مانگوێل دەڵێت:
{ کاتێک کیبڕینگ بەگەنجی لەهیندستان، هەواڵێین نەرتیڤکانی خەی نووسی، دەبا پێویست بایێ بەو مەودایی کەژنامەیەک بەی دیاریدەکرد. بابەتین ەژنامەکە ەی داوە لەنووسینەکیدا هەزار وشە تێپەڕنەکات؛ بەڵام لەگەڵ ئەوشدا سەرکەوتوو بوو لەنووسینی ئەو تەکستە ناوازانەدا، کاتێک پانتایی نووسین بەرتەسک کرایەوە، واتای ئەوە نییە ناتوانیت بنووسیت؟!}.
کەواتە هەرچەند درێژ دادی و زەر بەی قەوارەیەکی بەرچاو لەدنیای ئەدەبیاتی گیانەوەدا داگیر دەکات، بەتایبەتیش لەئێستادا، بەڵام هەمیشە کەم تا زەر کەمەک نووسەری زەر باش لەدنیای ئەدەبیاتدا هەبوون، کەتوانیویانە لەمەودای کەمەک وشەو پەرەگرافی دیاریکراودا، فەزایەکی زەر گەورەتر و کاریگەرتر لەفەزای زەرەک لەمانە درێژکان بخووقێنن! ئەنریک ئەندرسن ئەمبەرت، یەکێکە لەو گەڵەوە دەگمەنانەی کەبەمبەست و لەپەناو دروست کردنی شەوازکی نوێی گیانەوەی ئەنتی؛ بەهەر درێژدادی و زەر بەییەک، جەرەک لەکەورت و چە و پەوختکردنەوەی هاوچەرخانەی لەدنیای گیانەوەدا داهێناوە کەهەر لەسەرەتاوە هەتدەداتە دەریایەکی بە کەتا لەماناو دەلالەت و سیمبەل و خوێندنەوەیەکی نوێی کەچەریانە، بە هەموو ئەوەی لەدنیادا دەگوزەڕ!؟
چەند سەیرە هەدی هەدی پیاوێک کەشی کەم بکات و دواجار بفەت!؟ چەند سەیرە پەویست بکات وەک باەنێک بەپەتێک بەشوێنکەوە شەتەکی بدەیت، یان بەدەستەوە بیگریت و بترسیت لەوەی کەنابەت پەتەکەت لەدەست دەربچەت، چونکە بوونی ئەو پەتە لەدەستدا گرەنتی مانەوەی ئەو کەسەیە لای تە و لەنەو خانەوادەو کەمەکەیدا.
دەشەت خوێندنەوەیەکی سەرپەی تەکستی فەینی پیدرێ لەبەکەتادا، بەتایبەت ئەگەر خوێنەرەکەی وریاو بەهەد نەبەت لەدەزینەوەی کەدەکاندا، بەلاەدا بمانبات و نەزانین ئەم تەکستە چەند سامناکەو بگرێ زەر سامناکترێ لەو بیانییەی کەگریگەری سامسای تەدا دەبەتە قالەنچەو دواتر چەن دەنگی دەگەەت و چەن چەنی لەشەرماندا لەپشت کەلوپەلەکانی ژوورەکەیدا خەی دەشارەتەوەو چەن چەنی وامان

لەدەکات، وەک خۆی هەست بەنامەبوون و ترازانێ ئێنتەلەژی و کولتووری و ژیارییەکان بکەین.
پیدرۆ لەجوگرافیایەکی بەرفراوانتر بەبەراورد لەگەڵ پانتایی ژوورەکەی کەسایەتی سەرەکی نۆڤێللای مسخ هەڵدەسووڕێت؟ بەڵام سامناکیی کەش سووک بوونی بەردەوامی و ترسی لەفەین، بەجۆرێک کەخوێنەر دەزانێت، فەین لای ئەو کارەسات و نەگبەتی و بەربوونەوەو خزان و هەڵدەرانێ بێ نەو بەشایەکی بکەتا!؟
نووسەری ئەم تێکستە لەساڵی ۱۹۱۰دا هاتۆتە دنیاوەو لە ۲۰۰۰دا کۆچی دوایی کردووەو لەدنیای ئەدەبیاتی جیهانیدا نووسەرێکی بەناوبانگەو تێکست و کتێبەکانی لەوانێ کتێبی (میتەدەکانی هەڵسەنگاندنی ئەدەبی)و (کورتە نەرێتیف / تیەر و تەکنیک) وەرگێڕاونەتە سەر زۆربەی زمانێ زیندووەکانی دنیا.
لەزانکۆی هارڤاردی ئەمریکی ئوستادی ئەدەبیات بووەو لەساڵی ۱۹٦۷دا بۆتێ ئێندامی ئەکادیمیای ئەمریکی و لەساڵی ۱۹۸۷یشدا بۆتێ ئێندامی ئێنجومەنی ئەدەبیاتی ئەرژەنتین.

فەینی پیدرێ لەبەکەتادا

دوو مانگێ وەک خەیاتی، تا ئەو پەڕی مەترسیداربوون دەردەدارێ، پزیشکەکەی لەم حاڵەی بەزارێ، چونکە هەشتاکێ نەخۆشیەکەی پیدرێ، جۆرێکی پەنهان و نەناسراوە؛ هەر بۆیە نەیتوانی چارەسەری بکات و چاکبوونەوەی نەخۆشەکەشی دایە دەست قەدەر و ئەویش وردێ وردێ، ئارامی دێ و دەروون و ئەو سوکنایەتییەی کەلەدەستی دابوو، بەدەست هێنایەوە.. بەڵام زۆر لەگەڵ لاواز بوو بوو، ئەمەش هەموو شتێک بوو.. پاش چەند هەفتەیەک لەخێ مەڵاس دانی لەنەو جێگەدا، بەتەواویی شیفای بێ هات و چاک بووەوە.. هەوێدەدا بیر لەڵێ و لاوازییەکەی نەکاتەوە، بەڵام کاتێک گەیشتێ ئەوەی هەست بەکەشی خۆی نەکات، بۆزنەکەی وت:

- هەست دەکەم ێندو تێندروستیم باشە.. بەڵام نازانم بێ وا هەست دەکەم، ڕاڵەت و شێوەم هیچ پەیوەندییەکی بەمنەوە نیەبەت!! کەشم سووک و لۆژ لۆژ هەر دەڵێی خەریکە ڕاحەم جێستەم جێ بهێڵێت.
- پیر بوویت (لەوەڵامدا ژنەکەی وتی).
- لێستادا پەدچێت وابێت.

لەسەرخۆیی خۆی پاراست و لەپانتایی خانووەکەیدا لەجموجۆڵدا بەردەوام بووە.. خواردنی دایە مریشکان و ئالیکی لەبەردەم بەرازاندا دەکرد، پاشان قۆفێزی چڵەکەکانی بەنێنگێکی کەسک بەیەکەرد، دواتر دارو تەختەکەی بەیەوە بەعەرەبانەیەکی یەک چەرخەیی کەلەگەراجەکەوە هێنابووی گواستیەوە.
هەژان دەواو جەستەی پیدرە تادەت سووکەڵتر دەبەت.. شتێکی زەر نامێە.. چا و کلێریی و بەشایی‌یەک لەناوەوەا، وایلەکردبوو هەست بەخاوبوونەوەیەکی بەزارکەر بکات.. ئەم خاوبوونەوەیەی بەباڵن و بەقەهەوا دەچوو.
بەتوانستەکی باڵا؛ توانی باز هەبداتە سەر دیوارەکەو بەپەاندنی پێنج پلە، بەسەر پێیژەکەدا سەرکەوت و بەخۆ هەدانێک سەوکی لەبەرزایی درەختەکە کردەوە.
{- خاسبوونەوت لەنەخشی، لەجاران زەدەتر دەچێتە پێش!!}

پیدرە زەر ترسا، خەرایی جموجۆڵی؛ تووشی دەڵەاوکێی کرد، چونکە بەڵای ئەوەو ئەو خەرایی جموجۆڵەی کەهێبوو شتێکی ئاسایی نەبووە.. بەبە ویستی خۆی لەسەر ئەم ڕێتمە بەردەوام بووە.. هەژکیان لەبازدانێکدا سەرکەوتوو بوو کەبەسەر پانتایی مەیدانی خانووەکەیانەوە، لەهەواداو بەهەواسراوی مایەوە.. ئەمە شتێکی نائاسایی بوو، بەڵام جگەی سەرسامی نەبووە..
ئەو سەیرو سەمەرەیەی کەبەسەریدا هات، لەو بیانییەدا بوو کەوک هەر بیانییەکی تر، ڕاهاتبوو بەوریایی و ئاگایەوە هەنگاو بنێو تەویلەی ئەسپەکان بنێت.. چونکە دێزانی یەک پەداکەشانی بنەپەی بەعەرداو، بەس بوو بە ئەوەی هەبەزێتەوەو بەدرەژایی هەڵی تەویلەی ئەسپەکان بەهەواداو بفڕێت.. هەر بیە قەڵی لەهەکردو پاش ئەوەی خۆی دایە پاڵ قەدی درەختەکە، دەستی دایە تەورەکەو لەناکاو خۆی بەفەدراوی دوور لەتەورەکە بینییەوە.. تەورەکە هەیخەڵتاند.. هەستیکرد کەئیدی دەفڕێت.. تاوێک ڕاوستا، تا بەوانێتە جگیربوونی تەورەکە؛ ئینجا هەندی بەرزایی بنمیچەکە لەهەواداو بەرزبەوە، وەک پەڵەک هەوای پانکە بەرزیکردبەتەوە، کەوتەفین و پاشان بەهەوری گەایەوەو جارێکی تر لەشوێنجگەیەکی سەر عەردە ڕاق و تەقەکە ئەقڕیگرت. بەدەنی کەوتەلەرزین و کاتێک باوشی بەقەدی درەختەکەدا کردبوو، هەنگی مردووان لەهووکاری نیشت.
خەرا ژنەکەی گەیشتە لای..

- هیبە، هەگەامەوەو بەرەو ئاسمان فەیم!
- قسەی پووچ! هیچ بنیادەمێک نیە بەرەو ئاسمان

هەگبەتەوە.. چیت لە بەسەرهاتووە!؟

پیدرە دەستیکرد بە باس و خواسی ئەوەی بەسەریدا هاتبوو، تا قناعەتی پێبهێنێت.. بەتام ژنەکەی باوەڕی بەوودانی ئەو موعجیزەیە نەکردو سەرکۆنەی کردو وتی:

- ئەمەت بۆیە بەسەردا هات، چونکە هەمیشە بیر لەوە دەکەیتەوە ببیتە یاریزانێکی سەرک.. چاوەڕێی ئەمەم لێدەکردیت.. ئێزیزەکەم یەک بازی لەم جۆرە، هەژدەک لەژان ملت دەشکێنێت.
- نا.. نا.. (پیدرە جەختی کردەوە).. من ئەستا لەرەوە دەخزام و ئاسمان لەلای من وەک هەدەرەکی لێهاتبوو!!

پیدرە دەستی لەنەو قەدی ئەو درێختە بەردا کەخێی پێ ڕاگیرکردبوو، باوەشی کرد بەژنەکەیداو لەگەڵی بەرەو ماڵەوە یاندا، کردیە کەسکەی خۆڕاگیرکردنی.

- مەردە خۆشەویستەکەم (هیبە وتی).

لەکاتێکدا باوەشی بەجەستەیدا کردبوو، وەک ئەوەی حەیوانێکی بچووک بێت، ئاوا دەیگوشی.. خوازیار بوو، بەرەو مەرگەکە هەبەت و لەوێندەر خێی حەشار بدات.

- پیاوەکە، تۆ منیش لەگەڵ خۆتدا ڕادەکێشیت.. ئەوەتا بەمەبەستی هەڵفڕین، هەندەبەزیتەوە!!
- دەبینیت، چەند ترسناکە لەمەوداکانی بینین بترازێیت! هیبە تەنها یەک جووڵەی ساناو سەفەری ئاسمان دەست پەدەکات.

دەمەو عەسر، پیدرە بەهەمنی دانیشتبوو، گاڵتەوگەپکانی هەژنامەیەکی دەخوێندەوە، لەناکاو لەناخەوە توند پەکەنی.. ئەم پەکەنینە هەچووە نێو هەناویەوەو پاشان وەک بەقەک، بەچەشنی خستنەکاری بزووێنەری مەکینەیەک، لەهەکشانی بەرەو سەریدا تاقەی لەهەسا.. خەشنوودیی و شادیەکەی، بەفەینی؛ بووە ترس و هاوارکردن.
هیبە بەخەرایی فریای کەوت و توانی لایکی پانتەکەی بگرێت و بەرەو زەمین ڕایکێشێت.
ئیدی هیچ گومانێکی نەما.. گیرفانکانی پێ لەبارستەقورسایی؛ بزماری گەورەو وردە ئاسن و قوڕقوشم و بەرد کرد.
بەهەرحاڵ، ئەم سەنگ و قورساییانە، کێشکی زریان بە جەستەی زیادکرد.. خواروخێچ بەپلیکانەکاندا بەرەو ژوورەکەی هێیکرد.

بەناچاری تەواوی جلەکانی لەبەر خۆی دابکەندەت.. ژنەکەی گیرفانەکانی لەسەنگ و قورسایی خاڵیکردەوە.. پیدرێ لەسەر جگەکەی هاکشا، بەتام چۆن ئەم دیوو ئەو دیو بکات لەپڕخۆفکەیدا!؟ لەکاتێکدا دەستی بەکەڵکەی سیسەمەکەوە گرتبوو، بەژنەکەی وت:

- هیبە.. دەبێت بەجگیری بمێنمەوە، ناماقووڵ بێنووساوی بەبنمیچی ژوورەکەوە بخۆم.. سبەینێ بەیانی بانگهشتی پزیشکەکە بکە، تا بزانێ چیمە؟! تا سەقامگیرو جگیر بم؛ هیچم لێ بەسەرنایەت.. بەتام کەمترین جووڵەو لەرزین دەمخاتە فەین.
- حەز دەکەیت کەمێک بەرەوسەر بەرزت بکەمەوە؟
- نا سپاس ئاوا باشە.
- هیوادارم شەوێکی شاد بەسەبکەن.
- هیبە گیانەکە بکوژێنرەوە.

بەیانی کاتێک هیبە چاوی کردەوە، پیدرێی بێنووساوی بەبنمیچەکەوە بینی، وەک باڵەن یان زارەکێک بەباوەش هەڵگیرابێت خەفتبوو!!

- پیدرێ (هاواریکرد) لەبنمیچەکە وەرەخوارێ.

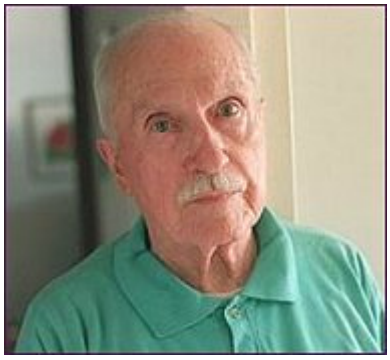
پیدرێ بەترس و تەقینەوە وەخەبەرهات.. گشت بەشەکانی جەستەی دەئێشان.. پێش ئەوەی بخۆێت، ماوەیەکی زەر لەژێر پەتەکەدا ئەملاو ئەولایکردبووە.. ویستبووی خۆی ئاوژوو بکاتەوە.. هەوێدابوو بەرەوسەر خۆی هەڵبدات، بەڵکو بکەوێتە خوارەوە، بەتام پەتەکەی سەری بەرەو خوارەوە ڕایکێشابوو.

- هیبە.. بەزەحمەت لاقم بەدەڵابی کتێبەکانەوە ببەستەرەوە.. تا پزیشکەکە دێت و چارەیەک بۆ ئەم دەردەی من دەبینێتەوە.

هیبە گوریسەکەی قەوی و پێژێیەکی هێنا، بەتوندی گوریسەکەی بەڵاقیەوە گرێداو توند بەرەوخوار ڕایکێشا.. جەستەی لەبنمیچەکە جودا بۆەو وەک باڵەنێک بەنەو ژوورەکەدا فڕی و پاشان نیشتەوە.
دەرکەی ژوورەکە کراوەبوو، تەوزمێکی هەوا جەستە سووکەکەی پیدرێی گسک داو وەک پەڕێک بەرەو پەنجەرەکە بەرزیکردەوە؛ هەموو ئەم بەخرایەکی سەرسامکەر ڕوویدا..
کاتێک گوریسەکە لەنەو دەستی خلیسکا، هیبە قیژاندی.. دەیبینی چۆن مەردەکەی بەپەنجەرەکەدا چووە دەرە و لەژە لەژ وەک باڵەنکی هەنگاوەنگ، بەئاسمانی ئەو بەیانییەدا، تۆندو خرا بەرەو سەر بەرزبۆەوە.. دوورکەوتەوە تا بووە خاڵک و پاشان لەبەر چاوان بزر

بوو.

ژێدەر
- سەرچاوەی وەرگێرانەکەمان
https://www.almothaqaf.com/index.php?option=com_content&view=article&id=62942&catid=162&Itemid=305
- سەرچاوەی نەرێتیەکە بەزمانی زگماکی نووسەرەکەی/https://ciudadseva.com/texto/el-leve-pedro/

ئەنریک ئەندرسن ئەمبەرت ئەنەلەیز

یوسف عزەدین لەهەڤپەیڤینەکی تایبەت بە یەشار کەمال.. سازدانی: وریا باقر

{ یەشار کەمال؛ یەکێکە لەو نووسەرە جیهانییانەی خوێنەری کورد وەک زۆربەی خوێنەرانی دنیا، بەخوێندنەوەی کتێبەکانی سەرسامو لەبەر ئەوەی کێشەکوردیش هێندەی تر لای ئێمە جێگەی بایەخ و گرنگی پێدانە، هەر بۆیە دەبوو لەسەی شارەزایەکی زمانی تورکی و کێسکی ئەدیبەوە، هەوڵی دەزینەوەی کەمێک وەڵام و زانینی کەمێک نهێنی ئەو نووسەرە بدەین، بۆیە بە ئێم مەبەستە ئێم گفتوگۆیەمان لەگەڵ مانناووس و لەکەر؛ یوسف عزەدین سازکرد}

سازدانی: وریا باقر

- **چۆن دەڤانێ ئەو نووسەرانەی توانیویانە بەزمانەکی تری**

بەجگە لەزمانی دایک، بنووسن و لەوێشوە خراتر لەدنیادا بناسرێن؛ وەک یەشار کەمال ؟

یوسف عزەدین: وتەیەکی ئەمیل سیراف هەیە کەدەڵێت: (مرۆڤ لەوەتدا نیشتەجێ نییە؛ بەڵکو لەزماندا نیشتەجێیە و هەر ئەویش وەتمان و بەجگە لەوەش هیچ شتێکی ترمان نییە!) بەڵام هەر خودی ئەم نووسەرەی زمان دەکاتە جوگرافیایەک بۆ نیشتەجێ بوونمان! هەر خشیەتی کەتوانیویەتی دەستبەرداری زمانی زگماکی خۆی، لەنووسیندا ببێت و بەزمانی فەڕەنسی، واتە بەزمانی دووەم زۆر شارەزایانە باشترین و کاریگەرترین کتێبەکانی خۆی بنووسێتەوە!؟ لەڕشەوە ئەو ئیشکالێ دروست دەبێت، ئاخۆ ئەوەی نووسیویەتی لەبەر ئەوەی خۆی بەرگەز خەڵکی ڕۆمانیایە، دەستکەوتێکە بۆ کلتوور و ئەدەبیاتی ڕۆمانی، یان وەک هەر نووسەرێکی فەڕەنسی ئەوەی نووسیویەتی لەخزمەت کلتوور و ئەدەبیاتی فەڕەنسیدایە؟ یاخود هیچیان نییەو زمان تەنها هەکارێکە و مەبەستی سەرەکی لەنووسین، تەنها گەیاندنی نووسراوە بەخوێنەرانی زمانی نووسراو و لەڕشەوە وەرگێڕان دەبێتە ئەو پردەی کەپووندی لەنێوان سەرجەم مەعریفەو کلتوور و تەفکرین و ئایۆگەڕ فەلسەفییە جیاوازەکاندا دروست دەکات!

▪ ئەی سەبارەت بەیەشار کەمال ڕاتان چۆنە؟

یوسف عزەدین: ئەو کەشمانکەشە کرتیکییەی ئەمیل سیراف و هاوشێوەکانی دەگرێتەوە، سەلیم بەرەکات و جان دەست و یەشار کەمال-یش دەگرێتەوە، چونکە هەم کوردن و هەم بەزمانی دووەمیش نووسیویانە!؟ بەشی هەرە زۆری ناوبانگ و ناسینیشیان، دەگێڕێتەوە بۆ خوێنەرانی زمانی دووەم کەوەک غەوارە تەی نەوانیوون و بەڵکو باوەشیشی بۆ کردوونەتەوە! هەروەها زمانی دووەم وەک پردی پەیوەندی تێکستەکانیان، لەمیانیشەوە بەرەو خوێنەرانی زمانەکانی دیکە ڕەخنەکی سەرەکی بینیوە ؟!

▪ ئەوە پێتان وایە؛ نەدەبوو یەشار کەمال بەزمانی دووەم بنووسێت؟

یوسف عزەدین: کاتێک لەپەنجاکانی سەدەی پێشوودا بەزنجیرە چەند بۆشکی ڕۆمانی "ئینجە مەمەد – حەمەدێک" لەڕۆژنامەی جمهوریەتدا بڵاودەبێتەوە، لەسەروو تایتڵی ڕۆمانەکە و ناوی یەشار کەمال-ەوە نووسراوە؛ (حیکایەتی تورکی) و یەشار-یش، هیچ کاتێک نەیتووە ئەوەی نووسیوویەتی کەم تا زۆر لەبەسەرهات و داستان و گۆرانەوە کوردیەکانەوە هەڵیهێنجاوە.. لەکاتێکدا نکووڵی لەکاریگەری زمان و

ئەدەبیات و داستان و ئەفسانەی تورکی و میللەتان و گروپە ئیتنیکییەکانی تری ناوچەکەی نەکردووە، بەڵام بەبێ ئاوەی باڵابوونێک بەئەدەبیاتی کرمانجیی دەڤەرەکەی خۆی بدات!؟ دەشێت بە ئیستیهلاکی مەحەلی و لەپێش وەرگرتنی خەڵاتی ئاشتی لەئەمانیا، یان پێش بڵاوکردنەوەی کتێبێ وەرگێڕدراوەکانی و چوونی بۆپیر بانگهێشت و مەحفەل و کۆ و سیمینارە کاریگەرە جیهانییە تایبەتەکان؛ بەبارودۆخی دیموکراسی تورکیا، باس و خواستکی سەبارەت بەدەزی کورد وروژاندبێت؟! بەڵام بۆئاشکرا لەپرۆگرامی (Aklın Yolu) کەپێشکێشکارەکەی ئاشناو هاوڕێی نزیکی یەشار کەمال بووەو دیارە لەدنیای میدیاتیکی تورکیدا(زولفو لیوانلو) هونەرمەند و نووسەرو پێشکێشکاری سەنگینی پرۆگرامەو کەسێکی ناسراوەو ماوەیەک لەپارتی جەهبەو لەگەڵ "دەنیز بایکال" کاری کردووە!؟ جا یەشار کەمال لەیەکێک لەپرۆگرامەکانی ئەو پرۆگرامە کلتووریییەدا بۆئاشکرا دەکێت: (وەاتێک حەزرەتی مستەفا کەمال پاشا" ئەتاتوورک"ی هەبێت، بۆئاسانی ناووخێت...!؟) و هەر لەهەمان پرۆگرامدا ئاسێی باوانی لەباوکەوە دەباتەوە بۆ تورکمەنی "تەرەکەمە" و گوایە لەقەفقاسیاوە هاتوونەتە بوسا و پاشان هاتوونەتە ڤان و لەوێش لەڕێی ژنخواستنەوە تێکەڵ بەکورد بوون و ئیتر ئەو سولاڵەیەی لە دروست بووە کەدواجار باوکی و خانەوادەکەی پێش لەدایک بوونی یەشار، پاش هەرشەکانی سپای تزاری ڕوسیا بە سەر ناوچەکەو بەتایبەتیش ڤان، لەگەرمەی جەنگی جیهانی یەکەمدا، ئەمانیش هەڵدێن و یەکێک لەدیمەنە کاریگەرەکانیش کەدواتر دوای لەدایک بوونی یەشار کەمال و گوربوونی تا ڕادەی فامکردن بۆی دەگێڕنەوە، بەسەرهاتی تراژیدیانەی باوکی بووە کەبەدرێژایی سەفەرە دوورو درێژەکەیان، تا گوندی حەمیدی ناوچەی چقورئەوا زەربەی کات دایکی بەکۆهەڵگرتووە.. هەر ئەمشە دواتر لای یەشار کەمال ئەو دیمەنە کاریگەرەی نێو ڕەمانی کاریتەی لە دروست دەبێت.

- **ئەم وەڵامەتان خۆنەر تووشی شک دەکات!؟ بەتایبەت ئاوەی لەو پرۆگرامەدا وتوویەتی، چونکە لای خۆنەری خەمان بەجەرەکی تر ناسراوە؟**

یوسف عزەدین: ڕاستییەکەی دەبێت لەوە بگەین، چۆن یەشار کەمال توانی ئەو هاوکێشە جێگیرەی نێو دنیای نووسینی پێشووتری تورکی هەڵگەڕێتەوە، بەتایبەتیش لەبواری نەرێتیف و ڕەمانووسیندا! چونکە پێشتر زەربەی ئەو نووسەرانەی هەبوون لەئاسۆ و فۆرمێکی ئەرستۆکراتی و خۆنەواری زمانزانی نێو ئیستانبوول و شارە

سەرکیەکان دەهاتنە نێو دنیای نووسینەوەو هەر ئەوانیش بوون جارێکی تر لەنووسینەکانیاندا ڕووداو و بەسەرهات و واقیعی ژیانی گوندنشینەکانیان دەکردە بابەتی گاڵتەوگەپ؛ بە نموونە مامنووس کەمال تاهیر لەئیستانبوول لەدایک بووەو هەر لەوێشدا وەفاتی کردووە، بەڵام زۆربەی بابەتەکانی باسی ڕووداو و بەسەرهاتی گوند و گوندنشینەکان دەکات!؟ یەشار کەمال ئەو هاوکێشەیە پێچەوانە دەکاتەوەو لەقووڵایی داستان و ئەفسانەو گاڵتەوە و حیکایەتەکانی گوندەکانی ئەنادۆڵوو دەتەدەرو بە یەکەمجار کەسێکی گوندی لەزاری خەیاڵەوە کارەسات و بەسەرهاتی بنیادەمانی گوندو گوندنشینان دەگێڕێتەوەو بەپێی هەڵومەرجی بارودۆخی سیاسی و کۆمەڵایەتی تورکیا لەو کاتەدا ئەو دەرکەوتنەی یەشار کەمال لەپەنجاکانەوەو بەتایبەتیش کاتێک ئەمانی (حەمە دەک) لەنووڵاستی دەیەی شەشەمی سەدەی پێشووودا وەک کتێب باودکاتەوەو پاشان لەلایەن (Yarlık dergisi) بەکەی دەنگی حەوت کەسی لیزنەکە لەکەی نە دەنگ خەڵات دەکرێت. جێگەی باسیشە لەئێندامانی لیزنەکە لەوانەی دەنگ بەخەڵاتکردنی دەدەن؛ ڕووناکبیران و نووسەرانی وەک یاقوب قادری و سەلاحەددین باتێ و یەشار گولتەکین-یان تێدا بووە!؟
یەشار کەمال هەر بەمندالی دوو کارەسات، شۆنجێگەیەکی قووڵدەرووندا جێ دەهێڵن، یەکەکیان کاتێک تەمەنی سێ ساڵ و نیو بووە؛ وەختایەک ڕانیوویەتە سەربەینی ئاژەڵێک و دوور و نزیک، ویستویەتی لەبابەتەکە بگات و بەجارێک لەجەرگەکان تێیدا بەشدار ببێت. بەپێی جیاوازیی گیانەوەکان، هەن دەڵێن چەقەکە، لەدەستی باوکی.. یاخود دەوترێت لەدەستی مەردی پووڕکی، چاوی ڕاستی دەکاتە نیشان.. ئیدی هەن دەڵێن تەی دەچەقێت و هەن دەڵێن بڕی دەکەوێت!؟
بەڵام بەهەر جۆرو شێوازێک بووبێت، لەو ساتەوەختە زۆر هەستیارەی تەمەنییەوە چاوی ڕاستی کوێر دەبێت.
بەسەرهاتی دووەمیش پاش ساڵێک یان ساڵ و نیوێک لەڕووداوی یەکەم بەبەرچاوی خەیاڵەوە لەمزگەفتدا؛ هەر دوا بەدوای ئەوەی باوکی نوێژ تەواو دەکات.. بکوژ بروسکەئاسا لەناکاو بەخەنجەر سادق-ی باوکی یەشار دەکوژێت و هەڵدێت.. دوا دەنگێک کەلەباوکییەوە دەبیستێت، هاواری کوژراوەکە دەبێت؛ کوێنە منیان کوشت...!؟ تا بەیانی بەکەی دایکییەوە هاواری کردووەو گریاوەو کاتێکیش ڕۆژ بەتەوە، زانیویەتی کەئیتر لاڕ بووەو ئەم لاڕ بوونەشی حەوت هەشت ساڵ دەخایەنێت و بەشەویەکی چاوەڕوانێکراویش، بەستران وتن و بەستەبەژی دەتەوە نێو دنیای ئاخافتن!

▪ بە ئەوەی لای خوێنەر ڕوون بێت، مەبەستتان چییە کەدەڵێن

بەبەستەبژی دەتەوە نەو دنیای ئاخافتن؟

یوسف عزەدین: ناوچەی ئەنادۆڵ بەگشتی و بەبە جیاوازی جەری ڕۆگەز و مەزهەب و درەنگ و زووی ئەو خەڵکانەی تێیدا نیشتەجێبووون، هەر هەموویان وەک خەیان خاوەن چەندین داستان و سەرگوزشتەو بەسەرهات و گۆرانەوەو هەزان و بەستەو سترانن.. تا دەگاتە ئەو میللەتانەی لەڕۆی جینەسایدو ڕاگوازتنەوە خاکی لەمژینەی خەیانیان پێ چەکرا وەک ئەرمەنەکان؟! ئەمە جگە لەو هەموو قەومانەی بەدرێژایی شەڕو شۆڕکان هەر لەسەردەمی مەغۆلەکانەوە، لەتاو گیانی خەیان لەشوێنانی ترەوە بەرەو ئەنادۆڵ هاتوون، خانەوادەی مەولانای ڕۆمی، یەکێکن لەو نمونە دیارانەی کۆڵەترسی هەرشەکانی مەغۆل؛ گەیشتوونەتە ئەو ناوچەیە. هەروەها بەدرێژایی مێژوو، بەپێی بەرژەوەندی هێزە دەسەڵاتدارەکان؛ چەندین نەتەوەو ئایین و مەزهەبی جودای تێدا جێ بەتەوە.. وەک ئەبخازیی و چەرکەس و لاز و گورجی و یەهودیە هێهاتووەکان لەئیسپانیاو دەیان و سەدان چیچانی و ئەزبەکی و داغستانی و قرغزی و تەناەت ئەروپایی هێهاتووش، یان بەدیل گیراو لەجەنگەکاندا، لەجوگرافیای ئەنادۆڵدا جێی خەیان کردەوەو ئەمەش جەرە مەزایەکێکی بە وەنەی لەتەکێێ کلتوور و داب و نەریت و ئەدەبیاتی ئەرمەنتاە و گۆرانەوەو داستان و ئەفسانەکانی ئەو پانتاییە جوگرافیەدا دروستکردووە.. هاوکات ناشبەت شارستانییەتی گریکی و ڕۆمانی و میدیی و میتانی و زیلانی و هەخامەنشی و پاشان بەزەنتییە ئەرسەزەکس مەزهەبەکانی ناوچەکەش لەبیربکەین! ناکرەت هەمیرەس- ی نابینا و ئەلیادەو ئەدیسەکەشی بەفەرامەشی بسپەرین؛ بەیە بەخۆا بە یەشار کەمال-یان نەدەوت هەمیرەسی سەدەی بیستەم!

هەر لەسەرەتاوە سانانی بەدەنگی و لاێتیەکەی لەکەکردنەوەو سەیفکردنی چەندین داستان و بەندو بەستەی دەرینەی ناوچەکەدا بەکاردەهێنەت و کاتەکیش دەنگی لەوە دەت، بەشیعری ئیرتیجالی و سازژەنین و ستران بەژی دەست پێدەکات. یەکێک لەو سترانبێژە بەناوبانگانەی ئەو سەردەمەی.. یەشار تێیدا پانزە شانزە ساڵان بووە، کەسێک بووە لەناوچەی یاپەزی مەراشەوە، بەناوی عاشق ڕەحمی هاتەە ناوچەی چقورئەواوو شەوێک تا بەیانی لەگێێ یەشار کەمال بەوتنەوەی داستانە شیعرییە کۆنەکان و گۆرانییە میللییەکان دەباتەسەر.. کاتەکیش ێێژ دەبێتەوە، عاشق ڕەحمی سازەکەی خەی پەشکەش بەیەشار دەکات و داوای لێدەکات پەکەوە گوند بگوند بگەڕێن و کەسایەتی داستان بێژ و شاعیری میللی، قەرەجەئەغانی نیمچە ئەفسانەیی پەکەوە زیندوو بکەنەوە. پەش ئەوەی ئەم زاتەش بناسەت،

لەگەڵ بەستەبژێی میللی، ئاشق کەمال ناو، گوند بەگوندی چقورئەوا دەگەڕێت و بەدیداری داستان بژێی وەک "مورتەزا ئەمە" و " کوچک مەمەد" و "گویلەمێن ئەحمەد" دەگات و لەسەر دەستی "گویلەمێن ئەحمەد"ی داستان بژێی گوندی قزەمجا، داستانی کوێر ئەغێی بتەواویی فێر دەبێت و تێنانێت لەتەمەنی حەڤدەساڵیدا توانیوێتی بەستایلەکی جیاوازتر سەرلەبەری بڵێتەوە.

▪ ئەی چۆن لەم ستران بژێیەوە دەچێتە ناو دنیای نووسینەوە؟

یوسف عزەدین: لەڕاوە ڕۆیی عابیدین دینە، گەورە ئینتەلەکتوەل و سیناریست و دەرهێنەری سینەمایی و هونەرمەندی شۆکاری؛ هاوڕێی نازم حیکمەت و تریستان تزاراو پاپلۆ بیکاسۆ و سەرگی ئایزنشتاین و ئێندرێ مارلۆ،... دەست پێدەکات. ئەم و نازم حیکمەت بەگەنجی و لەگەرمەی شۆڕشگانی ئەتاتورکدا لەگەڵ سەرجەم هەڵزەکانی سەر خاکی ئەنادۆڵ، ئەتاتوورک دەبینین و ئەویش پێیان دەڵێت، دەبێت بە میللەت بنووسن و کاتەکەش نازم حیکمەت پێی دەڵێت؛ پاشام مەبەستتان چییە؟ ئەتاتوورک دەڵێت وەک مایکەفسکی بن!؟ ئیتر هەر ئەمەیە ئەو سەرەتایەی ئەو دوانە دەگەیەنێتە سەڤەتی جاران و هەردووکیشیان بەپێی ناونانی سەردەمەکیان دەبنە دوو کەسی چەپخواز و ڕادیکاڵ، ئیتر نازم حیکمەت بەساڵانێکی دوور و درێژی زیندان باجێکی دەدات و لەمابەینی چل و پێنجاکانی سەدەی پێشووشدا، ئابیدین دینە و عاریفی برا گەورەی و گوزین دینەی هاوسەریشی بەدوور خستنەوەیان بە شاری ئەدەنە لەزیندانکردن ڕزگاریان دەبێت و لەوە کەمال سادق کەدواتر لەنووسیندا بە چەواشەکردنی پلیس ناوی خۆی دەنێت یەشار کەمال، دەناسن و خودی یەشار کەمال-یش لەبارەی هەردوو برا؛ عابیدین دینە و عاریف دینە-وە وتوێتی:
(دوو مرۆڤی ڕۆح مەزن؛ سەبارەت بەفیکرو دنیابینیشیان پێشەنگی پێشکەوتنخوازەکانی ئەو سەردەمە بوون.. من یەکێک بووم لەکەسە ڕۆش و ڕووتەکانی گەل، بەڕکو لەخراپترین بارودۆخی کەمەگەدا، بەمیراوی و کشتکارییەوە خەریک بووم.. لەکاتێکدا ئەوان باشاترین ڕۆشنفکر و بیرمەند بوون.. منیان گرتەخۆ و گۆشیان کردم، بڕاو فیکر و ئەدەبی جیهانی ڕۆهبەریان کردم و دەن کیخۆتەو مارکس و ئەنگەز و لینین و گۆرکی-یان پێناساندم...).
دواتریش هەر خودی عابیدین دینە، وا لە یەشار کەمال دەکات بەیەکجارەکی ئیستانبوول بکاتە شوێنی نیشتەجێ بوونی و لەهەمووشی گرنگتر دەبێتە هەکاری وەرگرتنی وەک ڕۆژنامەنووس لەڕۆژنامەی جمهوریەتی تورکی و ئیتر سەرەتای کارە جدییەکانی یەشار کەمال،

لەو ڕیپۆرتاژانەدا ڕەنگ دەداتەوە کەسبارت بەکۆشەی خەڵکانی زەحمەتکێش و لانەوازانی ناوچەی چقورئوواو قاچاخچییەکانی سنوور و زەر بابەتی کاریگەر؛ بەو زمانە سەرنج ڕاکێشەی خەی دەنووسێتەوە.

- **وەک هەر خوێنەرێکی کورد ئاگاداری ئەوین یەشار کەمال، دەرفەتێکی وای لەقەناغەکانی خوێندنی فەرمیدا بۆ نەڕەخساوەو مەگەر هەر قەناغەکانی سەرەتایی تەواو کردبێت؟ بەڕاستی ئاشکرایە ئەو ڕەشنبیرانەی ناوتان هێنان، توانیویانە دەسەزانە گەشی بکەن!**

یوسف عزەدین: بەڕاستی خەی مایەی ئیعجابە، کاتێک زانکەی ئەدەنە، بەو پلەی شانازییەوە دکتەرای فەخری دا بەیەشار کەمال و بەحەقیقەتیش شایانیەتی. ئەم جۆرە کەسە بللیمەتانەی وەک یەشار کەمال، هیچ کات پەویستیان بەتەواوکردنی سەرجەم قەناغەکانی خوێندنی فەرمی و تەقلیدی نییە! لەدەرەوەی ئەو دنیا داخراوەو دەتوانن شتانێک بکەن، بەهەموو خاوەن بەوانامەکانی بەشە جیاجیاکانی ئەدەبیات نەکرێت!؟ بەجگە لەوەی بەدنیاییەوە ئەو چەند ساڵ خوێندنە فەرمییەی یەشار کەمال لەو زەمانە ئابردووەی گوندێکدا، بەشی ئەوە فەری خوێندنەوەو نووسینی کردووە، کەبتوانێت لەبەردەم مزگەوتێکی ئەدەنەدا ببێتە عەرزوحاڵچی و تەنانەت یەکێک لەو حاڵەتە دگمەنانەی کەبەتووشییەوە دەبێت، هاتنی کەسێکە بۆ لای بەناوی ئەحمەد دەغان تا عەریزەیەکی بۆ بنووسێت. بەڵام هێندە بەسەرهاتی کەسێکە کاریگەر و سەرنج ڕاکێش دەبێت، کابرا لەگەڵ خەی دەباتە ماڵەوەو لەوێ بەدوورودرێژی بەسەرهاتی ئەحمەد دەغان دەنووسێتەوەو لەماوەی پانزە ڕۆژیشدا دەستنووسەکەی دەبێتە پێنج سەد لاپەڕەو بەتاسەوە پیشانی عابیدین دینەی دەدات و پێی دەڵێت؛ دەموێت ئەم بابەتە بکەمە ڕۆمان.. بەڵام کاتێک عابیدین دینە دەیخوێنێتەوە، بەسەرسامییەوە پێی دەڵێت؛ چی دەکەیتە ڕۆمان، خودی ئەوەی نووسیوتە ڕۆمانە!؟

- **پەمان باشە زیاتر خوێنەران بەسەرهاتاکانی ئەو گەشکردن و ئاڵاستەکردنە فیکری و ئەدەبیانەی یەشار کەمال ئاشنا بکەیت؟**

یوسف عزەدین: حەتمەن هەموو شتێک لەبارەی جۆر و شێوەی ئەو گەشکردنەوەو نەزانراوەو بەشە هەرە زۆرەکەی شاراوەو پەنهانە.. بەڵام ئەوەی ئاشکرایە هەر لەسەرەتای ئەو ناسینەی نەوانیانەوە، عاریف دینەی بۆ عابیدین دینە گوێنیێک کتێب دەداتە یەشار کەمال و پێی دەڵێت؛ بیبەو بیخوێنەرەوە، ئەویش کاتێک دەگاتە ماڵەوەو

گۆنیەکە هەدەژێت، دەبینێت پێنج نووسخە لەماڵی دێن کیخەتە-ی تەدایو پەدچێت وای زانیبێت، بەهەڵە پێنج نوسخەیان داوەتە، یان لەوانەیە تاقی بکەنەوە!؟ ئیتر هەرچەنەک بێت، چوار نوسخەیان دەگەنێتەوە بە عاریف دینو پێی دەڵێت؛ بەهەڵە پێنج نوسخەتان لەم ڕۆمانە بە دانابووم!؟ ئەویش لەوەڵامدا پێی دەڵێت؛ نەخێر بەهەڵە دامنناوە، چونکە ئەگەر لەداهاتوودا مەبەستتان بێت، ببنە نووسەر، بەردەوام پەویستان بەخوێندنەوەی دێن کیخەتە دەبێت! تە بەوانە ئەو کاتەی ئەوان یەشار کەمال لەئەدەنە دەدەزنەوە، دەبینین گەنجێکی شاعیرو بەستە بەژن، وەک هەر شاعیرێکی میللی ئیریتجالی، توانای شەشیعری درێژخایەنی لەگەڵ بەرامبەرکەیدا هەبووە، هەروەک پەشتریش ئاماژەمان پێدا لەگەڵ یەکێک لەناسراوەکانی ناوچەی یاپوزی شاری مەراش توانیویەتی تا بەیانی بە وەستان پێکەوە ببنە تەواوکەری یەکتر، واتە ئەو جۆرە کەسە میللیانەی کەناچارن هاستەوخۆ بەبەرچاو خەڵکەوە بەستەو داستان و هەوداوەکان لەچوارچێوەیەکی شیعریی و بگەرانی بەنەوە، ئەو جۆرە کەسانە توانایەکی بە سنووری ئیمەیجنەیشین و داهێنانی گەلانەوەی نوێیان هەیە.. هەر ئەمشە وا لەنووسینەکانی داهاتووی یەشار کەمال دەکات، هاوشێوەی کەم بێت لەتوانای وەسفی و ئیرتیجالییەتی بەدواداچوونی هەوداوەکاندا.

▪ باشە ئەو شیعرە ئیرتیجالی و گەرانیە میللیانەی کەلەگەنجیدا وتوونی، بۆچ زمانێک بووە؟

یوسف عزەدین: دەتوانین لەم پرسیارەوە، بچینە نێو زەر وردەکاری دنیای یەشار کەمال-ەوە، لەئەسەدا ناوی کەمال سادق گەکچەلی-یەو دایکیشی نێوی نیگار-ەو یەشار لەگوندی حەمیدی تورکمەن نشین، هەر لەمندالییەوە لەدەرەوەی ماڵەوە بەتورکی قسەی کردووەو لەماڵیشەوە بەکوردی و وەک خۆشی دیگەتەوە، کاتێک لەقسەکردنی نێو ماڵەوە یاندا یەک وشەی تورکی لەدەم دەرچووە، دایکی بەشپازلەیەک تەختی عەرزی کردووەو هەر ئەمشە وا لەیەشار کەمال دەکات، هەرگیز کوردی لەبیر نەچێتەوەو پاش سااڵنێکی دوور و درێژ لەئاخافتن و بیرکردنەوەو نووسین بەزمانی تورکی، کەچی هەر زمانی دایکی لەبیر بمێنێت!؟

ئەوندەی ئاگاداریشین یەکێک لەشیعرە کۆنکانی یەشار کەمال، کاتێک هەڤدەساڵان بووە، بەزمانی تورکی نووسیویەتی و شیعرێکی ئێنتەلەژیی جوانیشە؛ باس لەبوونی تەنهایانەی خۆی دەکات.. دیمەنی کاریگەری تەدایە، چۆن بەچیایەکدا هەدەزنە و ئارەق دەکاتەوە.. ماندوو

شکەت دەگاتە ئەو بڕڕیارەی هاوڕێکانی لە وەدیاردەکەوێت و لەکۆتایی شیعرەکەشیدا داوا لەخوا دەکات؛ تەنهایی لەو چڕشنەی ئەو بەکەس نەدەدات!؟ ئەمە بەڵگەیەکە بۆ ئەوەی هەر لەسەرتاوە زمانی تورکی لەنووسیندا بەکارهێناوەو جا مەسەلەیەکی تریش هەیە، هەر خودی یەشار کەمال لەزەر شوێندا ئاماژەی بۆداوە؛ ئەمان تاکە ماڵیکی کورد بوون، لەو گوندە تورکمەن نشینەی ناوچەی چقوورئەوای سەر بەئیدنەی پێنجەم شاری گەورەی تورکیا لەهەووی ژمارەی دانیشتووانەوە جێی خۆیان کردەتەوەو تەنانەت لەهەموو ئاخافتن و ئاماژەپێدانەکانیشدا، بەهەزەوە باسی خەڵکی گوندەکەی بۆتایبەتی و ناوچەی چقورئەواشی بۆگشتی کردووەو بەدرێژایی تەمەنیشی هێندەی دەرفەتی هەبایە سانایە سەردانی دەکردن و ئەوانیش وەک کەسکی ئەزیزو بگرە وەک پاڵەوانێک پێشوازییان لێدەکرد؟! ناشێت ئەو دەمەی دەستی داوەتە بەستەوتن، بەکوردی گەرانی بە خەڵکە تورکمەنەکەی ئەو نەناوچەیەو دەوروبەری وتبەت.. بەیە دەبەت بەدوور لەو نەخشە پەلەتیکەی دەخرێتە پێش چاومان؛ لەقووڵایی قسەو باسکانی خودی نووسەر و هاوڕێکانییەوە، شتگەلێکی نوێ هەبهێنجین!؟ لەزاری نووسەرەوە بەسەرهاتی داستان ئامەزانەی کۆرئەغڵو داستانێکی تورکییەو هەروەها بەسەرهاتی حەمەدێک و زەر بابەتی تریشی؟! بەڵام جگەی باسە کاتێک لەمەراسیمی مەرگی، مەمەد ئوزون-دا دەڵێت؛ بەتەما بووین پێکەوە داستانی کۆنی کوردی، مەمەئالان بنووسینەوە، بەڵام مردنی نەدا ئەم پرۆژەیەمان سەربگرێت؟! ئەم یەکێکە لەئاماژەئیجابییەکانی یەشار کەمال بەبوونی کولتووریانەی کورد لەئەنادۆدا، بەڵام نەنووسینەوەی دواتری ئەو داستانە لەلایەن خودی ئەو نووسەرەوە، جگەی پرسیارەو لەوەش گرنگتر ئەو پرسیارەیە کەلام دروست دەبێت؛ ئاخە ئاگەر مەمەد ئوزون نەمردایە، یەشار کەمال ناوی خۆی دەخستەپاڵ ئەو و وەک بەشدارێک لەنووسینەوەی هەمان داستاندا، کتێبێکی هاوبەشیان بەاودەکردەوە؟! پێناچێت و بەڵای من هەر بە ئیستیهلاکی محەلی و ئاکەشانی خۆنەرانی کورد، قسەوباسکی لەو جۆرەی وروژاندووە.. چونکە هێندەی کەسکی کارزمایی شارزاو قاڵبوو لەدنیای سیاسەتدا، شارزاو بەناد بوو، لەڕێی عابیدین دینەوە نەک هەر تەکنە بەدنیای ئەدەبیات و کەچەڵی جیهانی بووە، بەکۆ تەکنە بەفیکر و ئایدیەلۆژیای چەپخوازانەی سەردەمەکەشی بووەو هەر لەسەرتای دەستپێکیشییەوە، بەگەنجی لەئیدانە دەگیرێت... لەووی ڕەکخستن و پێشەوەتی جماوەری زەحمەتکەشەوە، کەسکی کردەو بەتوانا بووە لەجووڵاندنی شەقامدا. هەمیشە خاوەن جموجۆڵ و چالاکی کەمایەتی و سیاسی بووەو ئیتر کاروکردەوەکانی چەندی هەقووڵاووی ئاستەقینانەی ناخی خۆی بوون و چەندیشی گەمەو نمایشێک بوون

کردووني، ئەو مەسەلەيەکی ترەو پەنگە لەردا ساغکردنەوەی ئاسان نەبێت!؟

- **باشە نووسەران بەگشتی، جۆرێک لە تەکتیک و سیاسەتیان نییە بە ئاکامی خوێنەران!؟**

یوسف عزەدین: دروستە، بەڵام دەبێت بپرسین.. چ جۆرە تەکتیک و سیاسەتێک؛ دەستپێشخەری بە ئاکامی خوێنەر دەیکات، کەسێک دەبرێتە بەردەم لێژنەی گوللەبارانکردن و پاشان لەپە بەلەبووردنێک لەمەرگ دەگەڕێنێتەوە! کەسێک کاتێک قەرزدار دەبوو، پشووخت بە پارەیەکی لەخانەی چاپکردنێک وەردەگرت و بەڕێنی دەدا لەماوەیەکی کەمدا بەماناکی ئەوەندە لاپەڕەیان بخاتەبەردەست و بەحەقیقەتیش بڕچەشنێک کۆجگەی سەرسامیەیە، لەو ماوە دیاریکراوەدا، بە نمونە توانی لەماوەی پانزە ڕۆژدا یەکێک لەڕۆمانە باشەکانی خەی تەواو بکات؟! یان چ جۆرە سیاسەتێک؛ کافکا بە ئاکامی خوێنەر دەیکات، پیاوەکە بەبەدبەختی دەژی و بەگەنجی دەمرێت! گەورەترین داهێنان لەبواری نووسینی نۆڤێللا و ڕۆماندا دەکات. چ جۆرە سیاسەتێک؛ وا لەنابیانییەکی وەک بەرخیس دەکات، لەپەناو بەردەوامی لەداهێنان و جدیەتی نووسیندا، ناچار بێت لەتەمەنێکی هەڵکشاوی ژیانیدا بەوتنەوەی موحازەرەو داهاتی کتێبەکانی بژی؟!
لەکاتێکدا گابریل گارسیا ماركیز، دەبێتە هاوڕێی چەند دیکاتۆرێکی وەک عومەر تەریخەس و فیدێ کاسترۆ و هەروەها لەبەردانی کۆمەڵک بارمتەی ئەمریکی لەلوبنان، لەهەشتاکاندا ڕێی سەرکی دەبینێت؟!
حەتمەن نووسەران دابەاو نین، لەهەموو ئەو جموجۆڵە کۆمەڵایەتی و سیاسییانەی کەشقەام دەوروژێنێت، بەڕەام جۆری بەشداربوون و ئامانجی سەرکی بەشداربوونەکە گرنگە. بە نمونە لەئان و ساتێکی مژووویدا گەنتەر گراس، ددان بەوەدا دەنێت بەگەنجی و لەساڵانی جەنگی جیهانی دووەمدا، سەر بەهێزەکانی بروسکەیSSی نازییەکان بووە. هەرچەند سەرپەی وادەتە پشچاو وەک کەسێکی ئاشق بەشوهرەت و بەمبەستی ئاکامانی زیاتری خوێنەران، ئەمەی وتبێت!؟ بەڕەام بەوپەیەی ئەم ئیعتیرافەی پاش وەرگرتنی خەاتی نۆبڵ و لەتەمەنێکی هەڵکشاویدا بوو، پێناچێت بەمبەستی ئاکامانی زیاتری خوێنەران بووبێت؟!
زەربەی ئەم بگرەو بەردەیەکی زەری نووسەرانی دنیای ناشرین کردووە، دەرئەنجامی ئەو کردەی بەبازاڕکردنی کتێبەیە.. تە نووسەرێکت هەیە نووسین بێتە پیشەیی و ناچار بنووسێت تا بژی!؟ کەواتە ناچار ئەوە بنووسێت کەبازاڕی کتێب لەی داوا دەکات؟!

ناکرێت شتێکی موخالیف بنووسێت، بەوەی تەوزمەکە دەیخوازێت، چونکە بەی بەاونــاکرێتەوە.. یــان بەدگمەن شــوێنێکی دەســتدەکەوێت، بەی بەاوبکاتەوە.. بەیە سەردەمانی پێش داهێنانی چاپکردن! کاتێک نووسین دەستخێت بوو، نەساخەکان دەیاننووسیەوە وەک گەوهەرێکی گرانبەها نرخ و بەها بە نووسین دادەنرا، ئەو دەمە نووسین خەی بوو، وەک خەی، دەربەی ئەوە بوو، دانەرەکەی دەیویست!؟

▪ کێن ئەو نووسەرە جیهانی و تورکانەی کاریان کردێتە سەر نووسینەکانی یەشار کەمال؟

یوسف عزەدین: ئەم پرسیارەتان ئەو پرسیارەی خانەی چاپ و بەاوکردنەوەی گالیمار-ی فەرانسیم بیر دەخاتەوە! بەڕێوەبەری گالیمار لەڕێ و ڕەسمی خۆاتکردنی یەشار کەمال-دا، ڕووی تەدەکات و پەی دەڵێت: دەبێت منەتباری ئەو دوو خانمە بیت؟
ئەو خانمانە یەکەکیان خاتوو منەوەر، هاوسەری پێشووی نازم حیکمەت بووەو وەرگێڕی نزیکەی بیست ڕۆمانی یەشار کەمال-ە بە فەرانسی. دووەمیشیان یەکەمین هاوسەری یەشار کەمال-ە خاتوو تیەدا-ی بەڕێوگەز جولەکەی زمانزان و ئینتەلکتوەل و نەوەی یەکەکە لەپزیشکە تایبەتەکانی سوڵتان عەبدولحەمیدو ناوبراو نزیکەی هەڤدە ڕۆمانی یەشاری کردەتە ئینگلیزی و جگە لەوەی هەر ئەویش بووە یەشار کەمالی لەنوسەرەکی لەکاییەوە کردە جیهانی!؟ جگەی باسە کاتێک تیەدا، پێش مردنی بە ماوەی حەوت ساڵێک نەخۆش و دەردەدار دەبێت، یەشار کەمال بەپارێش کەسی دەست ناکەوێت، ڕۆمانەکانی بگاتە ئینگلیزی! ؟ چونکە ئەو هەندە بەتورکییەکی تایبەت و تاڕادەیەک کێن و جار جارێش، داهێنەراو و جیاواز دەنووسێت، لەگڵ ئەو هەموو ناوە نەبیستراوە دەگمەنانەی سەبارەت بەناوهێنانی گوە و گوزار و ڕووکە کەویلییەکان بەکاریان دەهێنێت، وایکردووە نووسەرەکی وەک عەلی پسکولئەغەو، فەرهەنگەکی تایبەتی، تورکی تورکی بە خوێندنەوەی ڕۆمانەکانی یەشار دابنێت، تا خوێنەری تورک لەکاتی خوێندنەویاندا لەتێنەگەیشتنی هەندێک وشەو دەستەواژەو زاراوەدا دێش دانەمێنن. بابچینەوە بچینەوە سەر باسەکەمان، کاتێک بەڕێوەبەری گالیمار، بەیشار کەمال دەڵێت:
(دەبێت منەتباری ئەو دوو خانمە بیت؟!) بەشێوەیکی چاوەڕوانێکراو، لەگڵ ئەوەی هەردوو خانمەکە بەڕانبەری دانیشتوون، یەشار کەمال لەوەڵامدا دەڵێت: (من مەمنوونی هیچ کامەکیان نیم و نابێت مەمنوونیان بم؟! چونکە من مەمنونی یونس ئیمرەو قەرەجەئەغان و چیخۆف و چاپلینی چاپنم…) دیارە بەمش

وەفاداری خۆی بەرانبەر بە هەموو ماندووبوونی ئەو دوو خانمە دەردەبڕێت و چاکەی ماندوبوون و شەونخوونی و شکەتبوونی سانکیان دەداتەوە!؟

- **کەواتە یەشار کەمال، وەفای بۆ ئەو دوو خانمە وەرگێڕ نەبووە، باشە هەر هیچ نەبێت هاوسەرەکەی بە هیچ بەرانبەرێک و لەخۆشویستیەوە بەدرێژایی تەمەنی ڕەمانکانی وەرگێڕاوە؟**

یوسف عزەدین: جا شتێکی تریش هەیە، خۆ دەکرا هەرهیچ نەبێت. لەپاڵ ناوی یونس ئیمرەو قەرەجە ئەغاندا، ناوی ئەحمەدی خانی-یشی لەیزی ئەو ناوانەدا هەنابا.. لەکاتێکدا شایانی ناو بردنەو مەم و زین-یش تێکستێکی ناسراو و وەرگێڕاوە بۆ زمانە ئەروپاییەکان.. هەرچەند ئینکاری توانای یونس ئیمرە ناکرێت، وەک شاعیرێکی قووڵ لەدنیای تەڕامان و تەسەووفدا؛ ئەمە وەک خەمان، ئەوەی بەلامانەوە گرنگە کاریگەریی و جدییەتی دەقە، ئیتر هەر کەسێکی سەر بەکامە ڕەگەز نووسیبێتی، مەسەلەیەک نییە.. بەڵام ئەمەی یەشار مەسەلەیەکی تر و کەمێکی مەحروم لەبەکارهێنانی زمانی خۆی، چاوەڕێی دەمی نووسەرێک کە قەولە کورد بێت، ئەمە جگە لەخودی ئاماژەدانەکەی بەدوو ناسراوی دنیای ئەدەبیاتی ئەرمێنتاڵی تورکی، لەکاتێکدا کەسێکی خاوەن تێکستێکی نووسراوی وەک مەم و زین، پشتگوێ دەخات.. هەروەها مەلای جزیری-ش یەکێکە لەناوە دیارەکانی دنیای نووسین. لەهەمووشی سەیرتر دواتر لەکەناڵی ناوخەیبەکانی تورکیادا لەپاڵ ئەدەبیاتی ڕەنگاوڕەنگی جوگرافیای دەوڵەتی تورکیادا، لەژێر لەوەوە ناوی ئەحمەدی خانی و مەلای جزیریش دەهێنرێت، بەڵام حەتمەن وتنی ئەو ناوانە لەشوێنێکی کلتووری و هەستیاری وەک گالیماردا شتێکی تر بوو، دەیتوانی لەمیانی کەمترین ئاماژەپێدانیەوە، دنیایەک پرسیار و مەراقی ئامادەبووانی ئەو مەراسیمە بەلای کلتووری کوردیدا ڕابکێشێت!؟

- **بەڵام لەمیدیای کوردیدا، بەجۆرێکی تر یەشار کەمال-مان پێ ناسێنراوە و زیاتریش وەک داکۆکیکار لەکلتووری میللەتێک ناسیومانە؟**

یوسف عزەدین: لەپڕۆگرامی32günی پێشکەشکاری ناوداری تورک؛ مەمەد عەلی بیراند-دا، کاتێک بەبۆنەی وەرگرتنی خەڵاتی ئاشتی لەئەمانیا، لەیەشار کەمال دەپرسێت؛ ئەوەی ئەم خەڵاتەی وەرگرتووە، یەشار کەمال-ی کورد یان یەشار کەمال-ی تورک؟ لەوەڵامدا یەشار کەمال پێدەکەنێت و دەڵێت کوردی چی؟ من لەهەموو

ژیانمدا یەک جار دەستی کوردیم نەنووسیوە؟ من هەموو نووسینەکانم بە تورکیی و چەند مەولانا جەلالەددینی رۆمی نووسەرێکی تورک، منیش ئەوەندە کوردم.. لە درێژەی قسەکانیدا دەڵێت، مەولانا لە لوتکەی ئەدەبیاتی فارسیدایە و نووسەرێکی فارسە.. مەبەستی ئەوەیە مادام بە فارسی نووسیوویەتی کەواتە فارسە، بۆ پێیش ئەم بە تورکی نووسیوویەتی، کەواتە تورکە و ئاستە لە درێژەی قسەکانیدا باس لەوە دەکات کەدەبێت شەڕ لەگەڵ کورد ئابگیرێت و درێژەی پێ نەدرێت و هەکارەکەشی دەباتەوە بۆ ئەوەی نایەوێت بەهیچ شێوەیەک تورکیا دابەش بکرێت و هەوڵەکانی ئەو بۆ مانەوەی سانتالیزمی دەوڵەتی تورکیە؟ خەی لەئاستیدا یەکێک لە نووسەرو ئەمانووسەکانی تورک کەناوی سەعید فایقە و یەشار بۆئوستادی خەی لەئەمانووسیندا وەسفی دەکات، هەر لەسەرەتای دەرکەوتنی یەشار کەمالەوە، لە بارەیەوە وتوویەتی: (یەشار کەمال؛ تورکترین کوردو کوردترین تورکە!؟)

لەکتێبە چاپکراوەکانی نووسەر:

١- ئەودیوی حیکایەتە نەنووسراوەکان/ نەقڵلا/شقان-سلەمانی ٢٠٠٦
٢- پێخەفێک لەخوێن/ نەرمتیف /ئاراس٢٠٠٨
٣- تەنها ئەژدەکی سارد/ نەقڵلا/موکریان ٢٠٠٩
٤- ماجەراکانی سەلمانی فارسی/ نەقڵلا/یاد-سلەمانی٢٠٠٩
٥- وەگەڕی یادەوەریە گریمانکراوەکان/ نەقڵلا/ شقان-سلەمانی٢٠٠٩
٦- وەهم و شوناس/ دیالەگ و وتار/ یاد-سلەمانی ٢٠١٢
٧- ئەنفارار-کەتایی/ نەرمتیف / خانەی کەبەدانی/مەغریب٢٠١٥
٨- هەمیشە جەللادو هەردەم قوربانی/دیالەگ و وتار و وەرگێڕان/ کار-سلەمانی٢٠٢٠
٩- نهێنییەک لەنێوەڕاستی ڕووبارێکدا/ نەقڵلاو نەرمتیف/ کار-سلەمانی٢٠٢٠

کێ سالێ شەتی کوشت؟ .. نووسینی: یوسف عزەدین

گفتانوێیکی نیمچە بەکەتا لەجوگرافیای گفتانوێی کوردیدا

[مەنووسن؛ بەنووسین دەچنە نێو دنیایەکی پڕلە نەهامەتی و تەنهاییەوە، هەروەها جڕکیش لەخشاردنەوە لەدنیا.. کردەی نووسین وەک ئاوە وایە لەگروپێکی ئایینییەوە فەرمان وەربگریت.. بەکورتی و پوختی نووسین دەردە...!؟] پێ ئستەر

عەلی کەریم دانری ڕەمانی 'کە سالێ شتی کوشت'، لەدوایینکانی تەمەنیدا بەقەولی پێ ئستەر، دەچێتە نێو دنیا پڕ لە نەهامەتی و دەرد ئامێزکەی نووسینەوە لەپەنجاو نە ساڵیدا لەمسکە دەبێتە هاوڕێی عومەر بابەکر سلیم و هەر ئەویش لەپشکی بەرگی یەکەمی ڕەمانکەدا نووسیویەتی:
{ بەهەی تامەزڕیم لەخوێندنەوەی کوردی و کەی شیعری لەو کاتانەدا باسکان هەنیانە سەر ڕەمانکەی دکتەر عەلی و پێیوتم کەبەتاقەتی شتێکی نووسیوە و حەز دەکات بیخوێنمەوە و بزانم چۆنە، هەر لەم خاڵەوە تا ٢٠١١ ئەگەر بەم ئەم ڕەمانە زیاتر لە ٣٠ جار نووسراوەتەوە و گۆڕانکاری بەسەردا هاتووە لەلایەن خودی دکتەر عەلی-یەوە و بە خشم دڵیان جار تەماری دەنگیم بە کردووە تا لەستەکان و دەربەدەکان دنیا ببمەوە و دەربەدەکان سادە و بە کشبن. هەر کاتێک تێبینییەکم دەدایە، ئەو نەدەهات ئەو خاڵە ڕاست بکاتەوە یان بیگۆڕێت، بەکو لەسەرتاوە ڕەمانکەی دەنووسییەوە، تا هەستم پێکرد، ئیتر وازم لەتێبینییەکان هەناو تا تەواوی نەکرد پێدا نەچوومەوە و تەنها وشە عەرەبییەکانم کەهەندێک جار هەبوون، لەستەکاندا دەگۆڕینەوە بەوشە کوردییەکان}
جگەی ئاماژە پێدانیشە، کەنامەیەکی عەلی کەمال بە عومەر بابەکر سلیم، لەپشکی بەرگی یەکەمدا بەاوکراوەتەوە و تێیدا هاتووە:
{ یەکەم.. باسی کوشتنی سالێ شەت؛ لەکەتایی بەرگی دووهەمدا تەواو دەبێت.. لەبەرگی سێهەمدا سالێ لەئاسمانەو بووە بەملائیکەت لەبەهەشت، لەهەموو تەنگ و چڕمەیەکدا ڕەحی سالێ پێیا ئەبێت، بە یارمەتی دانیشتوانی سلەمانی... کاک عومەر، بەوام پێبکێ بەرگی سێهەم ئەمێنێ بەرزە خەم سەرم لەدەرناچێ، چۆن شتی واخەش و پڕ لەنوکتەو پێکەنینم بەخەیاڵدا هاتووە}
لەم سەرتایەوە، ئەگەر منی نووسەری ئەم کورتە خوێندنەوەیەش شتێکی ئەوتێ نەدرکێنم؛ ئەوە خوێنەری زیرەک دەتوانێت هەدی هەدی لەپەنهان و نهێنی کەدەکانی ئەم دانەرەو هاوڕێکەی بگات و کەمێک لەماجەراکانی پشت کەوالیسی کردەی گۆڕانەوەی' کە سالێ شتی کوشت' حاڵی ببێت!؟
هەروەها دەشێت خوێنەر، چەندین پرسیاری تریشی لا دروست ببێت و ئیدی ئەوەی ئەمەش لەبەردا مەبەستمانە وەک خوێنەرێکی ئەم گۆڕانەو

تولانییە، وروژاندنی چەشنە پرسیارێکە؛ دووربەت لەشارچەتی و بەرزکردنەوەو پەداهەدانی کوردانە، یان لەدان و دژایەتی کردنەکی بەمانا!؟
حەقیقەتی ئەم گەلانەویە؛ دواجار قابیل بەهەموو جۆرە خوەندنەوەو تەوانین و بگرەو بردەو قووە بوونەوەو گرتنەخەو ەتکردنەوەو هەوەشاندنەوەی سەرجەم چەمکە ئەبستەمەلۆژیی و تەفکیکییەکانە.. سەرباری پەویست بوون بەهەسەنگاندنەکی جدی و کاریگەر.. چونکە ناکرەت ماندووبوون و هەوەدانی بردەوامی دانەرەکەی لەدواییەکانی تەمەنیدا بەهەند وەرنەگیرەت و زەر بەوردی لەوە تێنەگەین بە ئەم پیاوە، لەو کاتەوە کەدەزانەت کەسەک گوەگریەتی یان بابیین خوەنەرەتی، بەفیعلی هەوەی نووسینەوەی گەلانەویەکی نیمچەبەکەتا دەدات وەک عومەر بابەکر سەلیم-ی هاوەڵی ئاماژەی پەدەدات:
(هەر کاتەک تەبینییەکم دەدایە، ئەو نەدەهات ئەو خاەە ەاست بکاتەوە یان بیگەەەت، بەەکو لەسەرەتاوە ەەمانەکەی دەنووسییەوە، تا هەستم پەکرد، ئیتر وازم لەتەبینییەکان هەناو تا تەواوی نەکرد پەیدا نەچووموەو...)
کەواتە دانەر لەتەمەنەکدا کەزەرەک لەخەەکی لەو تەمەندا، تووشی لەبیرچوونەوەو ئەزهایمەر دەبن، کەچی ئەم بەپەچەوانەوە لەبەرزترین ئاستی گەنجەتی یادەوەرییەکانیدا بووەو بەزیادەوە هەموو ئەوەی ساەانەک لەزاکیرەی خەیدا پاراستوونی؛ لەمیانی گەلانەوەی بەسەرهات و ەووداوەکاندا هەیەشتوون!؟ بەەام ئاخە ئەم هەەشتنە، لەو جۆرە تەکستانەی هەناوەتەبوون کەتەنها لەقاەبەکدا ەادەوەستن؛ ئیتر ناشەت دەستکاریان بکەیت و دەبەت لەو فەرمەدا پارەزراو بن و گونجاو نیە بەشەوەیەکی تەر ئەندەشیان بکەیت.. یان پەچەوانەکەیەتی و ئاشکراشە هەر لەپەشەکی ەمانەکەوە دیارە کەپەچەوانەکەیەتی!؟
دەکرەت ئەم ەمانە وەک تەکستەکی دەرەوەی گەلانەوەی تائەستا بەاوکراوەی نەو ئەدەبیاتی کوردی، بخوەنرەتەوەو بەجۆرەک لەجۆرەکان، لەجۆری چەشنی تەنز و گاەتەوگەپ و قەشمەچەتییەکی هاوشەوەی 'هشتەی مرواری' و 'قووتووی عەتار' و زەرەک لەشیعرەکانی 'شەخ ەزا'و کەمەەک لەنوکتەو قسەو باسە نووسراو و نەنووسراوە سەکسییەکانە.. وەک پەلەنکردنیش هەن ئەم جۆرە تەسکتانە دەخەنە نەو کایەی ئەدەبیاتی میللییەوە؛ ئەگەر دروست بەت وای ناو بنرەت یان...؟!
'پەە ئەستەر' دەەەت کەمجار خەم وەک نەقەللانووس دەتە پەشچاو و زیاتر خەم بەگەەەەوەی حیکایەتەکان و خەم بەحیکایەتخوان دەزانم!؟ دەشەت بەسانایی لەم تەەوانینەی پەە ئەستەر-ەوە بگەینە گرنگی و

بەرزی توانستی گێڕانەوەو بوون بەگۆڕانەوە، کەواتە ناو هێنانی ئەم تێکست و ئەو تێکست بە هەر ناوبراوێک، لەکورتە نەریتێفNarrative –سەرد- ەوە تا نەڤێڵا و ڕۆمان.. هیچ نین، ئەگەر توانای گێڕانەوەو داکۆشانی خوێنەر نەگاتە پلەیەکی باڵا، ئەلحەقی ئەمەش بەتەواویی و بەتایبەتیش لەبەرگی یەکەمی کە سالێ شەتی کوشت-دا، بەئاشکرا زاڵەو دەزانیت؛ گۆڕانەوەکەی بەفیترەت گۆڕانەوەیەو ئیدی ئامادەیە هەموو کەرستەکانی جەزبکردنی خوێنەر بکار بهێنێت، ئەگەر بەمەش زمان بهێنێتەوە ئاست زمانی بازاڕ و لگاوخانەو مەلهاو گوزەری نەربازان و چەقەکێشکان و خوێی و نامەردو ناکەس بچەکانیش.. بەم ئاماژەیەشمان؛ نەمبەستمانێ ئەم دوو بەرگی ڕۆمانە حەوا بدەین و نەگەرەکیشمانێ لەهەدەر هەیدەنێ خواردەوە!؟ بەکو دەشێت بڵێین ئەوەی عەلی کەریم کردوویەتی، وەک نووسەرێکی دەرەوەی نووسەرێ پرۆفیشناڵ و تەقلیدیەکان، بەتەواویی نووسینەوەیە بەزمانی خەڵکی ئاسایی ڕۆشنک و نەخوێندەوار و سادەو ساکارەوە، بەڵێتمی "ەشتەی مرواری" و هاوچەشنەکانی کەبەمەش بەناچاری لەزەربەی جومگەکانی ڕۆمانکەدا لەپێناو نەدڕاندنی ئاستی بازاڕەتی ئاخافتن و دیالۆگکاندا، قوربانی بەتەکنیک و بەهای ڕۆمانکەی داوە.. چونکە هەر لەسەرەتاوە مەبەستی نووسەر خستنەپەکەنینی خوێنەر-ەو وەک لەپەشکیرێ ئاماژە پێدراوەکەماندا هاتووە:

(کاک عومەر، بەوام پێبکە بەرگی سێهەم ئەمێندە بەرزە خەم سەرم لێدەرناچێ، چێن وا شتی خەش و پە لێنوکتەو پەکەنینم بەخەیاڵدا هاتووە)

باشە ڕۆنگە یەکەک بپرسەت؟ ئەی ناشێت ئەمەش ڕۆمانی هەزاڵی و کەمێدی هاوشێوەی گێڕانەوە میللیەکانی هەندەک لەمیللەتانمان هەبێت!؟ بەگومان دنیای نووسین فراوان و دەرکەی نووسینیش واڵایە. ئەم زاتە دانەر؛ لەکاتی نووسینەوەی ڕۆمانکەیدا و بەهێهنجان لەبینینی فیلم و خوێندنەوەی گێڕانەوە پالیسیەکانی سەردەمانی گەنجێتی خەی؛ هەر لە شێوەک هەمەز-ەوە بە ئاجاسا کریستی و ئەوانەی تر، بەتایبەتیش ماجەرەکانی شێرلۆک هەمەز-ی نووسەری ئەسکەتلەندی –ئارسەر کەنان دوێل- کەبەئاشکراو شاراوە، بەشێوازێکی تر و ئیشپەکردنێکی خەماڵیەوە هەناوێتە نێو ڕۆمانکەیەوو هەرچەندە مەبەستی ئەمە لەرەدا ئەوە نیە کەبڵێین ئەم جەرە ئەدەبە کەمایەسیە لەچاو ژانرەکانی دیکەی دنیای گێڕانەوەو نووسینی کورتە نەریتیف-سەرد- و نەڤێڵا و ڕۆماندا؟! بەکو مەبەستمان ئەوەیە بڵێین، ساڵانێکی دوور و درێژی ئەم زاتە لەیەکێتی سۆڤێتی جاران، ئەگەر خوێنەرێکی جدی بووایە، ئەوە بگومان دەیتوانی لەڕێی

خوێندنەوەو دیراسەکردنی هەندێک نموونەی ئەدەبیاتی تەنزئامێزی نووسەرانی ڕووسەوە، بەتایبەتیش گۆگۆڵ-ەوە؛ هەمان بەسەرهات و سەرگوزشتەی سالە شت و خەڵکانی ترمان لەنەو ئەندازەسازییەکی دیکەی تەکنیکە گێڕانەوەیەکی ئەدەبیانەی بانادا بخاتە پێشچاو!؟
نووسەری ڕەمانی ناوبراو، زۆر خۆ بەسکانەو لەتەمەنێکی هەڵکشاوی نزیکە کەتایدا، دەکەوێتە جۆرە گێڕانەوەیەکی جیاواز و جودا لەگێڕشن و شێوازی گێڕانەوەی باوی ئەدەبیاتداو لەهەمووشی گرنگتر توانای تەواویەتی لەبەکارهێنان و دروستکردنی دیالۆگی بەردەوامدا! بانبووەن و پتەونبوونی دیالۆگ؛ کەموکوڕییەکی زۆربەی گێڕانەوەکانی پێشووتری ئەدەبیاتی کوردی بوو.. واتە ئەدەبیاتی سەردەی- نەریتیف-ی کوردی زیاتر وەسفی بووەو کەمجار توانیویەتی لەڕێی دیالۆگی لەژیکی و جالیبەوە خوێنەر کەمەندکێش بکات.. ئەم جۆرە دیالۆگەی کە نووسەر لەدوو بەرگی بەردەستی ڕەمانەکەیدا بەکاری هێناوە، زیاتر لەسیناریۆ دەچێت و زەدەتریش هەر لەو ڕێیەوە دنیایەک بەسەرهاتی بەکەتاو لەبن نەهاتوت بە دۆگڕەتەوەو ئەمەش ڕاستییەکەو ناکرێت نکووڵی لەبکرێت، ئۆگەر زۆر هەڵەو کەموکوڕیش لەخۆبگرێت؟! بەڵام دواجار زیندووێتی دۆق لەوەدایە قابیل بەجەدەل و بگرەو بەردە بێت، بەجیا لەپێداهەڵدان و لەدان و بەرزکردنەوەی، شتێکی تر بێت!؟
بەڕاستی ڕەمانی کە سالە شتی کوشت؟! بەهەموو ئەو بەزاریەی کەوێک خوێنەرێک لەخوێندنەوەیەدا ڕووبەڕووی بووەوە، یاخود لەگێڕ زۆر دیمەن و بەسەرهاتی کاوکرچ و نەشاز و بەمانای تەکنرنجاوی نەو ڕەمانەکە نامۆ و تەریک مامۆە!؟ بەڵام ناشێت توانای گێڕانەوەی نیمچە بەکەتای دانەرێکەی نەبینین.. دانەر؛ لەتوخمی ئەو حیکایەتخوانانەیە، کەبەمندالی لەبەساڵاچووەکانەوە بیستبووم، کەچۆن چەنی لەڕەو لەوەی هەندێک لەشوێنەکاندا هەبوون و تەنانەت هەندێکیان لەفەرانە قاوەخانەو فیسارە مەجلیسدا بوونی نیمچە بەردەوامیان هەبووە.. ئیترەک بەیان دۆگڕامەوە، هەبوون ئەوەندە ڕەچوونەتە نەو دنیای گێڕانەوەکان و هەندە بەرجەستەی کەسایەتییەکانیان کردووە.. کەجار جارە گێڕانەوەو نواندنیان تەکنە کردووەو جار هەبووە دارەساکەی دەستیان لەبەتەوە شمشێر و لەکاتی وەشاندنیاندا گەزەو شەربەئاوەکی نزیکدەستیان شکاندووە!؟

ئەمە لەڕەدا خوێنەرین و ڕەنگە بتوانین بەپێی ئەم خوێندنەوەی ئەستامان ئەمەی ئەستای لەبارەوە بڕەین و دەشێت لەخوێندنەوەکانی تریشماندا بە هەمان ڕەمان ئۆگەر کاتمان بە ڕەخسا، شتی نوێ و جیاوازتر بڕەین.. کەواتە ئەوەی خوێنەر دەیەێت، ناشێت وەستاو بێت

و وەک سوێندی خواردبێت؛ تاسەر و دوای چەندین خوێندنەوە هەر ئەوە بێت؟! چونکە ئەم جارە دەمارگیرییە لەسەپاندنی ئاوبەچوونەکی دیاریکراودا، دەگمایەن هەر ئەمشە حاڵی ئەدەبیاتی میللەدرامییانەی کوردی.. پرسیارە گرنگەکە ئەوەیە؛ بە دەبێت لەدنیای گڵانەوەدا، هەر ئەوانە هەبن کەهەن و هەر ئەوانەش بخوێنرێنەوەو ناویشیان وەک بەسامترین و جوانترین و گەورەترین گڵاوەی کورد بهێنرێت و چەند دام و دەزگایەکیش کار بە ناساندن و ڕیکلام کردن بە ئەو جارە نووسارە پێشتر هەڵبژاردراوو دیاریکراوانە بکەن!؟
ئەوەتا عەلی کەریم؛ ئەم نەخشایە دەشوێنێت و بەتەمەنکی گەورەو لەدەرەوەی ئەم دنیای ڕیکام و گەورەکردنی ئەستای واقیعی چاپوبڵاوکردنەوەی کوردییەوە، دێت و بەچەشن و شێوازکی جودا، جارە گڵانەوەیکی تر دەهێنێتە نێو دنیای ئەدەبیاتی گڵانەوەی کوردییەوە!؟ هەرچەند ئەمەی خوێنەر ناتوانین، هیچ زیاد و کەمک بخەینە سەر ئەم تێکستە نووسراوە ناوبراوە.. بەڵام دەشێت هەندک تەمەنناماں هەبێت و بتوانین بەڵێین خەزگە دانەر، بەچەشنی گەگڵە، بابەتکی زەر سانای وەک پەداویستی کاراکتەری تێکستی پاڵتە-ئەکاکی ئەکاکیفیچ-ی بە پاڵتەیەک کردبایەتە بابەتکی تەفکیکی زەر کاریگەر…!؟

بگومان بمانەوێت و نەمانەوێت کەمدیا تێخەکی گەگڵە؛ دیوەکەی ئەودیوی شتەکانمان پیشان دەدات و هووبڵووی کەمڵەک پرسیاری ویژدانی و ئەخلاقی زەر کاریگەرمان دەکاتەوە.. بەڵام لە ڵەمانی کە ساڵە شتێی کوشت؛ وەک نووسارەکەشی ئاماژەی پێدەدات و بە خستنەپەکەنینی خوێنەرە.. باشە خە دەشێت خوێنەر، بەخوێندنەوەی تێکستە گڵانەوەکانی عەزیز نەسین-یش پێبکەنێت.. بەڵام ئاخە ئەو تێکستانەی ئەو تا چەند لەکەمڵە جومگەیەکدا دەبنەوە بەیەکپارچە گڵانەوەی سەرزارەکی کاوکرچ!؟ بگومان نابن و هیچ زیادو کەمیەک لەبەکارهێنانی وشەو دەستەواژەو دیمەن و درێژکردنەوەو یان کورتکردنەوەی گڵانەوەکاندا نییە، گەڵەپیاو-کەی عەزیزنەسین و زووربەی تێکستەکانی تریشی.. کاتک دەتخەنە پەکەنین و وات لەدەکەن لەپەکەنیندا دەست بکەیتە گریان، پەویستیان بەوە نییە، ئەدەب دابەزێنە ئاست نوکتەبازاییە سەکسییەکان، یاخود زمانی نووسین پە بکەن لەجوێن و جارک لەبەکەم زانین و سووک سەیرکردنی ئەوانی تر!؟ ڕاستە؛ گەر ئەم ڵەمانەی ‘عەلی کەریم’ یادەوەریی بووایە، ئەوە لەووی مەژووییەوە، گواستنەوەی ئەو هەموو جوێن و دزەوی و شزوز و ناشیرینییە، بەجارکی تر مامڵەی لەگڵە دەکرا، بەڵام مەسەلەکە لەرەدا، ناوهێنانی هەزار و دوسەدو قسوور لاپەڵەی ئەم دوو بەرگەیە

بەرگی سەیمی تەواوکراو یان نەکراویش؛ دڕژەی هەمان گۆڤاڵەوەی دانڕێژ؟!
لەکۆتایی ئەم کورتخوێندنەوە سادەیەشماندا دەبێین؛ ئەوەی لەڕدا وتومانە، نەبەهەناو خوارەوەی ئاستی ڕەمانی کە سالێ شەتی کوشت-و نەبە بەرزکردنەوەی بە زەمینەو لەخۆاشیەتی؟! یان با بەبین، ناشەت خوێندنەوەی ڕاستەقینەو جدی بە هیچ کام لەم دوو مەرامە بەت؛ بەکو خوێندنەوە هەر ئەوەیە کەتی خوێنەر لەماوەیەکی دیاریکراوی خوێندنەوەی خەتدا پەی دەگەیت و نەڕاستەو نەهەشە، نە عەڵی کەریم-یش لەنووسینەوەی زنجیرە گۆڤاڵەوکانیدا بەهەڵدا چووە.. بەکو ئەوەی ئەو نووسیوەتی، جارێ گۆڤاڵەوەیەکی نیمچە بەکەتای نەو جوگرافیای گۆڤاڵەوەی کوردیەە و وەک پەێ ئەستەر-یش دەڵێت؛ ئەگەر پاڵنەرەکی توندو پتەوت بە نووسین نەبەت، ئەو دەم پەویست ناکات بنووسیت؟!

_____

ژێدەر: کە سالێ شەتی کوشت/ ڕەمان ٢بەرگ/ لەبەاوکراوەکانی کتێبخانەی وشە/٢٠١٩
تێبینی: لەئەدەب و هونەری کوردستانی نوێ ژمارە ٨٢١١ی ٢٩/١٠/٢٠٢٠ بەاوبەتەوە
E.mail/izadyusf@gamil.com

هەمووان لەپاڵتەکەی گۆگۆ-وە هاتووینەتەدەر .. نووسینی: یوسف عزەدین

{ ئەو بوونەوەرانەی کەلەپشکنەری گشتی- و – دەروونە مردووەکان- ی گۆگۆ-دا لەبەرچاوماندا بەرجەستەدەبەت؛ هیچ نین؟! کەهیچیش نەبن، کەواتە هەموو شتەکن!؟} ئەمیل سیەران-١-

گۆگۆ ئەو ئەدیبە کەپووە باریکە قژخاوە سەرنجاکێشەیە، وەک لەوێنەکانی گەنجێتیدا بەبزەیەکی شاراوەی سەر لەوکانیەوە تەمان دەداوانە؛ گەر پەشتر نەزانین کەئەوە هەوە، ڕەنگە بەوخساریدا

وابزانین، یەکێک لە نیگارکێشە وردبین و باشکانی یەکێک لە قوتابخانەکانی وێنەکێشان. هەربۆیە ئەوانەی ئەویان لە دنیای گیانەوەدا بە نیگارکێشکی بەسلیقەو شارەزای وێنەکردنی سیما و ئاکارەکانی مرۆڤی تێکشکاو و تراژیک و داماو ناساندووە، بەهیدا نەچوون و بگرە دەتوانم بڵێم؛ گەلێک لە دنیای گیانەوەدا جارە نیگارکێش و نەخشەنارەکی تایبەتی پارتراتی کاراکتارە ئینتی هەرە-کانییەتی، لەگەڵ ئەو یەتمە تراژیدییە پاردەپشکراوەی کەلەبارەوپشچوونی هوودارە بەووکێش تەنز ئامێزکانیدا لامان نەشن دەبەتەوە، بەگومان تەکە بشەوازکی خستنەووی ئیغتیرابی، بەناو یالیستی و کەمدی، بەڵام جوداو جیاواز و ترازاو لەزەربەی چەشنە نووسینەکانی پێشووتری دنیای ئەدەبیاتی هوسی و بگرە جیهانیش!

مایەی پرسیاریش کاتێک چەند بەیتە شیعرێکی پووشکین-م بیردەکەوێتەوە؛ باس لەوە دەکات هەندێک بەیتە شیعر بە فیدانە نەو ئاگر دەنووسێت؟! واتە هەندە پەو لەناخەوە بەدیان فیکرەو دەربڕین و دەستەواژەو وێنەی شیعری ئاخی پەدەگرن؛ دەتوانێت هەندێک لەو گوزارشت و دەربڕین و وێنانەی کەلەنەو دەو بەیتەکاندا دایان دەژێت و دەیانووسێت، پێش ئەوەی کەس بیانبینێت هەیاندات نەو ئاگرەوە.. بەیە دەبێت لاشمان سەیر نەبێت، کاتێک پاش خوەندنەوەو قاڵبوونەومان لەدنیای گیانەوە-دا دەگەینە ئەو هاستیەی کەهەردوو فیکرەی تێکستی، پشکنەری گشتی و دەروونە مردووەکان-ی لەپووشکینەوە وەرگرتووە.. یان بابەتین پووشکین ویستوویەتی بەرەو ئاهاستەی ئەو جارە نووسینەیدا بەرێت و لەکاتێکدا خەی بچەشن وشەوازکی تر نووسیویەتی و ئەمەش بشکە لەبلیمەتی و داهێنانی لەبن نەهاتووی زاتێکی وەک پووشکین و هەر ئەویش بووە کەهەر لەسەرەتاوە بەتە ناسێنەری سەرەکی گیانە و لەبواری نووسیندا دەستگیریی کردووەو هەندێک لەبابەتەکانیشی بە بەاوکردەتەوە. هەر لەسەرەتاوە درکی بەبلیمەتی گیانەوەدا کردووە. هەر بەیە کاتێک گیانە تێکستی "پشکنەری گشتی" دەنووسێت، ئەوەی لەیاد ناچێت لەزاری کەسایەتی سەرەکی تێکستەکەیەوە کەناوی خلیستیکەف-ە، گەورەیی پووشکین نیشان بدات؛ کاتێک بە خە گەورەکردنی خەی لای خەکەسادەکە، ئاماژە بەوە دەدات کەلەپترسبەرگ تەنانەت هاوەڵی کەسایەتییەکی مەزنی وەک پووشکین-یشە-۲-
ئەوەی تا ئێستاش لەبارەی پەوەندی پەزەتیفانەی گیانە و پووشکین-ەوە، خراوەتەوو، لەلایەن زەربەی تووژەران و ئەدیبانی هوسەوە سەلمێنراوە، تەنها کەسێک کەلەم یاسایە لادەدا، دەرهێنەری بەناوبانگ –ئایزنشتین-ەو ئەو پەی وابووە گیانە هەگری ئەرێیی و

حەسادەتکی شاراوە بووە بەرانبەر بەپووشکین و هەر ئەوشە وای لێکردووە، شتێکی دژ و جودا بشێوازی نووسینی ئەو دابهێنێت؟!-۳-
بەڵام ئەم ئاوبڕچوونەی ئایزنشتین، تا ئێستا تێنهاو تەریک ماوەتەوەو پێناچێت وابەئاسانی کەسانێکی ئەکادیمی و شارەزا، لەئەدەبیاتی ڕووسیدا؛ بچنەپاڵ ڕاست و دروستی ئەوەی وروژاندوویەتی؟!
پێش ئەوەی بەتەواویی ڕابچینە نێو بابەتەکەمان و سەفەر لەتەک بەسەرهاتی پاڵتەکەی گۆگۆل-دا بکەین، دەشێت کەمێک باسی ڕاستکردنەوە، یان لابردن و جێکردنەوەو تێنانێت سینەوەی هەندێک وشەی ناتەواو و دروستکراوی نێو دنیای ئەدەبیاتی کوردی بکەین.

هەژار-ی زمانزان و لێکۆڵەر لەبەرایی هەمبانە بۆرینە-کەیدا دەڵێت:
{ بۆناوی کوردایەتی تۆخ، لەزمانە بەستەزمانەکەی، وا لاواز و پەرەوازەو بە خودانمان بوونە مەمە، قسەل بەقسەل و چە بچڕی زۆر بەوردی دەپشکنن و هەر وشەیەک بۆنی عارەبییەکی کۆنی یان فارسییەکی مردووی هەزار ساڵەی لێ بێت، ئەو زانا کورد پەروەرانەی پێ شێت دەبن. وەک دزێکیان لێنەو کادێن دا گرتبێ، دوشمنی ڕای ئیمانت بێ، چی پێ دەکەن! هەروا چەقۆیەو لەی دەسوێن، دەیدەنێ بەر پلار و جوێن، کارێکی بەسەردا دەهێنن دەم بژنی خۆی نەکردبێ. ئاوەوی وەژەری وشکەش بەمەردەی کاوەای پیوازفرۆش ئەوەن! مەڵێ قەڵەم! بڕۆ پێنوس.. مەڵێ کاغەز! بوڕۆ تێنوس.. نەبڕۆ دەفتەر! بڵێ پەڵاو...}
ئیتر هەر لەدرێژەی ئەو ڕیتمی دەستکاریکردن و ئاوەژووکردن و هەگبەانەوەو شێواندن و دروستکردنی زاراوەو وشەی نوێی زوبانی کوردیشدا، کەسێک دەت و مام + وەستا.. لێک دەدات و دەیکاتە مامەستاو بەبێ ئەوەی بیری لێوە کردبێتەوە، ئەی چۆن دەبێت هەمان وشەش بە مەینەش بەکاربهێنرێت؟! کەچی داخەکەم بەبێ پرسیارکردن و هەوەستە لەسەرکردنێکی جدی وا ساناکە سەپێنراوەو بەکار دەهێنرێت!؟
کەسێک دەت و وشەیەک بۆناوی ڕەخنە-وە فڕێ دەداتە نێوەندی نووسینەوەو بەبێ ئەوەی ئەسەو فەسەی وشەکە ڕەشن بێت و لەزمانی کوردیدا شوێنجێگەیەکی لێوەو پێشی هەبووبێت، کەچی تا ئێستا بەیکردووەو ئیدی دیار نییە، کەی دەتوانین شتێکی نوێی لەجێ بەکاربهێنین.

سەبارەت بەوشەی –چی+ێک- یشەوە؛ پێدچێت بابایەکی نیمچەحیکایەتباز، لەبەروارێکی نەزانراودا هاتبێت و وشەیەکی لێکدراوی لەچی + ناوێک دروست کردبێت و لێو ڕۆژەو گۆڕانەوەی

حیکایەتی بەشێوەی تەکنیکییەکەی ئێستای؛ ناو نابەت چی+ ەک و نووسەرەکەشی ناو نابەت، چی- ەک- نووس؟!
کوردەکی بەو بەختی خاوەن سەدان حیکایەت و سەرگوزشتە و ئەفسانەو داستان و بەسەرهاتە گەلانەوە، بێیت ناوەکی لەکدراوی دروستکراوی ناقەلا بەسەر کاریگەرترین ژانرەکی ئەدەبیی نیمچە ئینتەلێژیانەی ئەودا بسەپێنیت.. کوردەک تەنها شوێنەوارەک لەمێژووەکەی ەاشکاوانە مابێتەوە، زمانەکەیەتی و مانەوەی چەندین سالەی زمانەکەشی لەگەلانەوە کانییەوە بووەو دەبێت بە نەتوانێت وەک فارس؛ کورتە داستان و داستانی درێژ یان بالا بەکاربهێنێت.. یان گەر وشەی حیکایەت، بەجێرە گەلانەوەیەکی کۆن و تەقلیدی دێتە پێشچاو! خۆ دەکرا وشەیەکی کوردیی پڕ مەغزاو مانای وەک – بەسەرهات-ی لەجێی چی+ەک بەکارهێنابا!؟

بۆیە وەک خۆم؛ دەمەکە پێم وایە گەلانەوە بە خودی وشەی گەلانەوە، سەرد- نەڕیتیف Narrative دروستترەو لەزمانی عەرەبیشدا بە تەکستە نوێیەکانی ئێم دواییانەی نووسەرانیان زیاتر سەردو بە نووسەرەکەشی سارید بەکاردەهێنرێت و ئەمەش دەتوانین ئینگلیزییەکەی Narrator بەکار بهێنین لەجێی گەلەوەو ئیدی ژانرە ئەدەبییە سەردیەکانیش لە کورتە نەڕیتیف و نەڤێلاو ەەمان-دا بناسینرێت، یان بەهەر شێوازێکی تر کەجودا بێت لەوەی سالانەکە سەپێنراوە.
ەەخنەگری ئەمریکی – جودیت لایبوفیتز- لەکتێبی (سەردو مەبەستدارێتی لەنەڤێلادا) ئاماژە بەتەکنیکی کردنی نەڤێلا و نەڤێلا و کورتەەمان و بەکارهێنانیان وەک ئەوەی یەک شت بن دەکات! لەکاتێکدا کورتەەمان کورتکراوەی ەەمانە و نەڤێلا درێژکراوەی کورتە نەڕیتیف-ە، بەڵام نەڤێلا ژانرێکی تایبەت بەخۆیەتی و زیاتریش لەئەدەبیاتی ئەوروپیدا ناسراوترە وەک لەئەدەبیاتی شوێنانی ترو تایبەتە بەووداوە کارساتبار و بابەتە سەرنج ڕاکێشە کاریگەرەکان، بەدەر لەو درێژدادی و فرە و تەکنیکەیی لەنووسینی ەەماندا بەکاردەهێنرێت، بەمەبەستی درێژکردنەوەی؛ بەشێوەیەک کەدەبێتە حەشووکردن و داگیرکردنی قەبارەی زیاتر!
نەڤێلا لەئەەمانیا لەسەردەستی؛ (هنریک ڤۆن کلیست و گەرهارت هەبتمان و تەماس مان و کافکا)، گەیشتە ئاستێکی بالا و لەنمونەی نەڤێللاش؛ مەسخ-ی کافکاو -لەبارەی پیاوان و مشکەکان-ی جۆن شتاینبێک و –مەزرای ئاژەڵان-ی جەرج ئەرویل و –پیرەمەردو دەریا-ی هەمینگوایی و –کەلەنەڵ کەسی نییە نامەی بە بنەڕەت-ی گابریل گارسیا ماركیز، شایانی ئاماژە پێدانن.

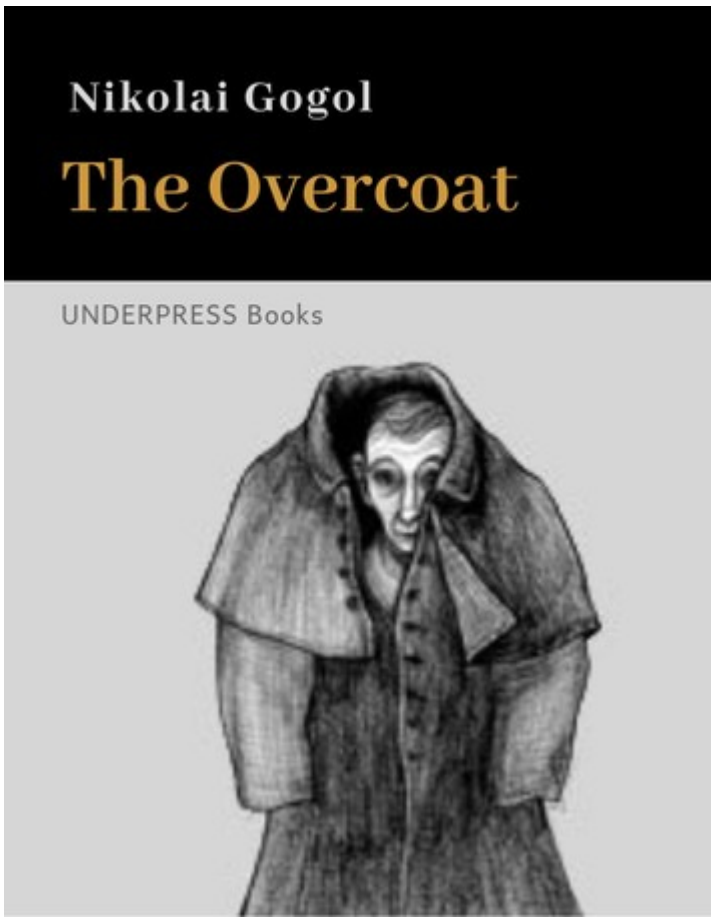
بە هەرحاڵ با لەرەوە بگەڕێینەوە سەر بابەتە سەرەکییەکەمان، سەبارەت بەگەشە و دەشت بڕین، ئاوەکی بەرگەز ئەکرانی، هەر لەسەرەتای نووسینەکانییەوە تا دواییەکانی تەمەنیشی زۆر تێختر هەست بەوە دەکرێت، پرسیارگەل و پێبلمە ئینسانی و ئیشکالە فەلسەفی و ئەنتەلەژیەکان لەدنیای ئەودا؛ بەپلەی یەکەم جێی خۆیان کردۆتەوە و بەتایبەتیش پاش فەشەل هێنانی لەبەناوکردنەوەی قەسیدەمانی (هانزکولگارتن) و کێنەوەی سەرجەم نوسخەکانی و هەڵهاتنی بە دەرەوەی وڵات و پاشان گەڕانەوەیی و بەناوکردنەوەی کتێبی(شەوانە ئاهەنگ لەمزرای نزیک دیکانکا)ی هەڵهێنجراو لەفەلکلۆری ئەکرانی و بەپشت بەستن بەزۆر لەگەڵانەوە حیکایەتکانی دایکی.. بەم کتێبەشی توانی شکستی پێشووتری لەبواری نووسیندا بسڕێتەوە و جەدیانە جێی خۆی بکاتەوە و ئیدی لەرەوە ئیدامە بەکارەکانی داهاتووی خۆشی بدات.

دەگمەن؛ ئەو ئەدیبانەی کەتوانیویانە لەتەمەنێکی کورتدا وەک گەورە، بگەنە ئاستە داهێنانی شێوازێکی نوێ لەنووسینێکی ڕیالیستییانەی تژی لەتەنز و کۆمەدیایەکی هاوتا لەگەڵ بەتامبوون و وەرانبوونی زیندەگی بنیادەمان و نغرۆبوونی لەتینەتی دووبارەبوونەوەو سووانەوە لەنێو بازنەکانی بیرکراتییەت و هەڵهایی دەسەڵاتە تەتالیتارەکاندا.
کاراکتەری ئەنتی هەرۆی نەریتیقی –پاڵتە- ی گەورە، ئەکاکی ئەکاکیفیچ-ی فەرمانبەر، لەبوونە کۆمەڵایەتییەکەدا وەک نەبوو ئەژمار دەکرێت و هەر لەسەرەتای بەسەرهاتی لەدایک بوونییەوە، کەشێکی زۆر لەچییەتی ناونانییەوە پەیدا دەبێت و پاش هەڵدانەوەی تەقویمی ئەرسەزکسی بەمەبەستی دەزینەوەی ناوێکی گونجاو بۆی، کەچی ناو بۆ ئەو دەبێتە قاتی و لەنێو کۆمەڵێک ناوی ناقەڵای وەک (تریفللاو دلاوقارکاش و بافیکاخی و فاختیسی)، بەیار دەدرێت جارێکی تر ناوی باوکی لەبنرێتەوە و بەمەش ناوی دەبێتە ئەکاکی ئەکاکیفیچ و لەووسیشدا بەپیسایی دەوترێت ئەکاکی و هەروەها نازناوی خەزانکەشی –باشمچکین- وەک لەخودی گەڵانەوەی پاڵتە-دا ئاماژەی پێدراوە: (بەووننی و ئاشکرایی دیارە لەوشەی باشمک-ەوە وەرگیراوە، کەبەواتای پێاو دێت لەووسیدا..)-٤-
کاتێک ئەم کۆسایەتییە لەتەکستە گەڵانەوەی پاڵتە-دا بەتەواویی دەخرێتە نێو زەلکاوی هیچ بوون و پڕاوڕزەو ئیدی ئاکاکی ئەکاکیفیچ بەجۆرێک لەجۆرکان ون دەبێت و پاڵتە دەبێتە کاراکتەری سەرکی و ناکرێت لەنێو ئەو سەرما کوشندەیی ڕوسیادا هیچ شتێک لەپاڵتە گرنگتر و بەئەهمیەتتر و جوانتر و گەرمتر و بەقیمەتتربێت، ئەو

هەموو شتێکو تەنانەت کاتێک -بیترۆفیچ-ی بەرگدروو، پانتۆڵەکێ بە ئەکاکی ئەکاکیفیچ دەدروودەت و پاش پرۆڤۆکردن و تەواوبوون و لەبەرکردنی لەلایەن ئەکاکی-یەوە دوور و نزیک وەدووی دەکەوێت و بەشاگەشکەییەوە دەیوانێتە ئەو توحفەیەی کەپانتۆیەو خۆشی وەستا بەرگدروو کەیەتی!؟

ئیدی هەر ئەم پانتۆیەشە دەبێتە سەبەبکاری داوەتکردنی زەرملیانەی بە داوەتکی شەوانەی یەکێک لەکەسایەتییە هەبووکانی نێو فەرمانگەکەیی و دواجار گیانەوەی درەنگ وەختی و دزرانی پانتۆکەی لەکەیانکی تاریکدا!؟
پاش دیمەنی دزرانی پانتۆکە؛ خوێنەر خۆی لەدەبێتە کاراکتەرێ بە پانتۆکەو بەو سەرمایە هاوار بەچوار دەوری خۆیدا دەکات و ناڵەو سەدای دەگاتە هەر گوێیەک کەمەبەستی بێت، گوڵادەرێت بە ئازاری قووڵی هەموو ئەوانەی وەک ئەکاکی ئەکاکیفیچ، چ پاش دەردەسەرییەکی زەر دەتوانن ببنە خاوەن پانتۆیەکی نوێی شایستەو چ ناشتوانن لەنێو شلەقەی یاساکانی دەوڵەت و خافڵبوون و گوێپێنەدانی پۆلیس و پاسەوانەکاندا، نەهێن پانتۆکەیان بدزرێت! کاتێکیش بە پانتۆ دەمێنێتەوەو بەمەبەستی دزینەوەی دەگاتە لای -کەسایەتییە گرنگەکە- و ئەویش بەجۆرێک تێی دەخووڕێت و دەریدەکات، کەئیدی هیچ هیوایەکی بە نامێنێتەوە، جگە لەمەرگ و بێیە دەمرێت و پاش مردنیشی دەبێتە تارمایی ئەکاکی ئەکاکیفیچ و پانتۆ لەبەر بنیادەمان دادەکەنێت و تا دەگاتە ئەوەی حەقی خۆی لە -کەسایەتییە گرنگەکە-ش دەکاتەوە و پانتۆکەی بەری دادەکەنێت.

هەمووان لەپانتۆکەی گۆگۆ-وە هاتوونەتەدەر!؟

یەکێک لەو گوزاشتە زۆر کاریگەرو دڕینانەی کە ئەوی خوێنەری ئەدەبیاتی ڕوسی بووبێت، بێشک گۆگۆل بیستی بوو، بەناو ساغکردنەوەی ئەسڵی بۆژوکەی، ئەستاشی لەگەڵدا بێت، جگەی مشتومڕ و قسەوباس و هەر بۆیە کەسایەتییەکی شارەزاو پسپۆڕ لەئەدەبیاتی ڕوسیدا وەک دکتۆر؛ جەودەت هەشیار-٥-، پاش قووبوونەوەی لەنێو کۆمەک سەرچاوەی کۆن و نوێدا، دەگاتە ئەو ڕاستییەی کەهیچ کام لە(ڤیدەر دستیڤسکی و ئیڤان تۆرگنێف و دیمتری گریگۆرڤیچ) خاوەنی ئەو گوزارشتە نین و پێی وایە نووسەر و دیپلۆماسی فەڕەنسی – یۆژین میلکبۆر دی فۆگۆ-ی سەفیری فەڕەنسا لەپترسبۆرگی پایتەختی ئەو دەمی ڕوسیای تزاری و لەمیانی وتار و نووسین و کتێبەکانییەوە، ئەو گوتزایەی کەدەڵێت هەمووان لەپاڵتۆکەی گۆگۆڵ-ەوە هاتوونەتە دەر، داوێتە پاڵ نووسەری ڕەمانی –لانوازان- بەبێ ناوهێنانی ئەوی کەنووسەرەکەی دستێڤسکی-یە و لەڕاستیشدا دستێڤسکی فیکرەی ڕەمانەکەی لەپاڵتۆ-ەوە وەرگرتووەو بەشێوازێکی جودا مامەڵەیکی داهێنەرانەی لەگەڵ کردووەو لەدیمەنێکیدا کاراکتەری –لانوازان- دیفوشکین، نەریتیف-ی پاڵتۆ دەخوێنێتەوە.

یۆژین میلکبۆر دی فۆگۆ، لەنیسانی ١٩٠٩ لەیادی سەد ساڵەی لەدایک بوونی گۆگۆڵ لەمۆسکۆ لەوتارێکیدا دەڵێت:

{ هەموو ئێم نۆڤانەی ئەدەبیات؛ لەپاڵتۆکەی گۆگۆڵ هاتوونەتەدەر،

پاڵتەکەی ئەکاکی ئەکاکیقیچ،....}-٦-
بە زیاتر ناسینی دنیای ئەدەبیاتی، ناوازەی ئەو گەورەو بەناملێش؛ لەجوانترین گوزارشتەکیدا – ئەمیل سیوران- سەبارەت بەگەگە وتوێتی:
{ واقیعیەتەکەی هەندە گەورەیە تا ئەو هادیەی ئەو کەسایەتیانەی کەهەیان دەسووڕێنێت دەبنە نەبوو، بەکو دەبنە هووزاتی جووەاو کەبەتەواویی ئەمەی تەداین، کەسایەتیەکانی ئەو شکست ناهێنن و ناکون، چونکە لەسەرتاوە شکستیان هەناوەو کەوتوون... ئەوەی ئەمە لەودا خەشمان دەوێت؛ ئەو هەیەتی بە خەکی.. توندو تیژییەتی.. چەشنی بینینیەتی بە دنیایەکی تاوانبار} -٧-

_____

سەرچاوەکان:

١-لاپەڕە١٥٣ /وەهم و شوناس/یوسف عزەدین/ چاپخانەی یاد/سلەمانی ٢٠١٢

-٢
https://kitabat.com/2013/05/21/%D8%BA%D9%88%D8%BA%D9%88%D9%84-%D9%88%D8%A8%D9%88%D8%B4%D9%83%D9%8A%D9%86/

٣- هەمان سەرچاوەی پێشوو

٤- المعطف و الانف/ ترجمة الدكتور محمد الخزاعی/بحرين ٢٠١٣

٥- https:/www.facebook.com/jawdat.heshyar

٦- هەمان سەرچاوەی پێشوو

٧- لاپەڕە ١٥٤/ وەهم و شوناس/ چاپخانەی یاد/٢٠١٢

سەرنج: لەئەدەب و هونەری/ کوردستانی نوێ/ژ:٨٢٢٦/١٩/١١/٢٠٢٠بەاوبەتوێ.
E.mail/izadyusf@gamil.com

کتێبی هەمیشە جێلاد و هەردەم قوربانی ... ناوی نووسەر: یوسف

عزەدین

کتێبی **هەمیشە جەلال و هەردەم قوربانی** ٢٨٦ لاپەڕەیە و لەچاپخانەی کارۆ چاپکراوە/سلێمانی٢٠٢٠

پێکهاتەی کتێبەکە لەکەمەک گوزەردا خەی دەبینەتەوە و دەرئەنجامی کەمەک بابەت
و نووسین هاتەبوون و بەگشتی کارکردنە لەوروژاندنی پرسیارگەلی فیکری و
فەلسەفی ئەرگەمێنتانەدا.. سەرەتا لەوتارە فیکرییەکانەوە دەست پێدەکات و دواتر
دەچێتە سەر دیالۆگە هەستیارەکان و ئینجا دەگاتە کەمەیک وەرگەرانی هەبژاردە
لەزمانی تورکییەوە.. هەر هەمووشی لەمەداری تەوانینەکی تەفکیکیانەدا
هەڵدەسووڕێت و مەبەستیەتی خوێنەر بەرەو دنیای پرسیارلەخۆکردن و تەئامان و
بەخۆداچوونەوە ببات.

ئەودیوی یەقین یان گومان ...
یوسف عزەدین

هەردەم سەقامگیر و ساویلکەکان
گومانی ئەمەیان پە ناگیرێتە خە و
زەر بەسادەیش راڤەی رووتەختی دنیامان بە دەکەن و
پێشمان دەڵێن ئەفسانەی قووڵاییەکان هەرزەگەیی و گاتەجاییە –
هەرمان هیسە-.

لەگەڵ ئەوەی نووسینی خوێندنەوەیەک کەوەک خەی شیاوی خوێندنەوەیەکی جیدیانە بێت و توانستی داگیرکردنی شوێنجگەیەکی دیاریکراوی مەعریفی هەبێت و سنوورکانی سەلەفیەت و تەقلیدییەتی نووسین تەپەڕبکات، ئاستەم نییە!؟.. بەڵام هەن پەیان ئاستەم، بەو پەیەی

ئەوان هەر لە بنەڕەتەوە تەوانین و تەسەووركیان نییە دەرحەق بە تەرزە نووسینێک کە توانای تێپەڕکردنی سنوور و تەقلیدی چەشنە نووسینێکی هەبێت کە زادەی دەگمای ئایدیۆلۆژییەکان و هەموو ئەو چەشن و شێوە تەوانینە رووکەشییە تەبسیتکراوانییە کە سانانکە بەشێوەیەکی بەرچاو زەرەر لە بواری کانی نووسینی بۆدەبیاتیشەوە دووچاری ئیفلیجبوون و گەتبوون و راوحکردن کردووە.

رەنگە بتوانین بڵێین بەدرێژایی سەدەیەک لە نووسینی کوردی، ژمارەی هەرە زۆری نووسراوەکان مەگەر لە فەرمەدا گەانکاری تەدا ببینرێتەوە، دەنا لە بنەڕەتدا هەر کاوێژکردنەوەی ئەوەی پێشووە، بڕچەشنێکی بێزارکەر و ناقەا کە بۆتە مایەی نەخوێندنەوە یان دروستکردنی خوێنەرێکی ناخوێنەر، چونکە کاتێک خوێنەر دەبێتە خوێنەر کە تەکست بتوانێت حەزی کەشفکردن و گەانی تەدا ببزوێنێت و وێستی کردنەوەی دەرکەکانی تەدا بەرجەستەبکات، نەک بە پێچەوانەوە رایکەشتە نەو خمخارکێی بێزاری و وەسی و هەموو حەز و ئارەزووکانی وەک خوێنەرێک تەدا بکوژێت و بگرە ئازاریشی بدات و تووشی چەندین کەمپلێکسی سایکۆلۆژیشی بکات، کەم نین ئەو کتێب و نووسینە کوردیانەی لە کاتی خوێندنەوەیاندا خوێنەر ترسی ئەوە دایدەگرێتەوە ئەگەر پێچەوانەی ئەوەی کە پێی دەگوترێت، بڕچەشنێکی دیکە بیر بکاتەوە رەنگە مەجازیانە فەلاقە بکرێت، ئەقڵییەتی حوجرە هەر ئەوە نییە لەدوو تەی هەندآ کتێبی ئاینییەوە ئەخەی خوێنەر دەگرێت و بەهەشەو گوەشەو چاوسوورکردنەوەو ئەشکەنجەدانی ڕەحی و خەسڵپاندن و ئیمپریالییەتی زمان و دەگمای بڕچوون و تەزکان دڕچەتە نەو قووڵاییەکانی زەینی خوێنەرەوەو مەشکی دەسەتەوەو دایدەبەزێت لەهەر گومانێک کە بیەوێت دزبکاتە نەو کەلەنکانی تەسەووریەوە، بەکو بەشکی بەرچاوی ئەوەی لە بەرگکی نوەداو لەم سەردەمشدا نووسراوە هەشتاکە دانبەداوە لە ئەقڵییەتی حوجرەگەرێتی و نووسەران و موریدانی بڕچەشنی مەلا و فەقێیانی سەردەمانک و بەهەموو کەرەستەکانی فەلاقەو ئەشکەنجەدانەوە گەاونتەوەو خە کەس ناوێرێت تەسەوورکی پێچەوانە بنووسێت یان دەربببڕێت، کاتێک دەزانرآ لەهەموو مینبەر و میحراب و پەنا و سووچ و کووچەو کەان و گەپان و چایخانەو گوزەر و دەزگاو شونە ڕەسمی و ناەسمییەکانی ئەو پایتەختە وەهمییە لاهوتییە غەیبانییەوە تارمایی پارەزەرکانی ئەو جەرە ئەقڵییەتانە بەو پەی وەلائیانەوە بە مەرجەعک کەخیان ئینتیمایان بێ هیچ پەلاماری دەدەن.

وەک لەچاوپکەوتنکدا ئاماژەم پێداوە: تەوانینکی سەلەفیانەیە

بۆ ئەوەی کەمتر بنووسراوە و ئەوەی کەدواتریش دەنووسرێت، گوتارێکی وەعز ئامێزە و هیچی لەگەڵ گوتاری مەلا و فەقێ و سوختەکانی حوجرەدا فەرق نییە، کاتێک دەڵێیت هەشتاکە ڕەشنبیری و هزری کوردی نەچەتە دەرەوەی دیوارێ دەگماکانی حوجرەوە، کەسانێکی زۆرت بۆگێڕدەدن، کەچی ڕاستییەکەش ئەوەیە کەلەم ڕۆژگارەدا تازە بەتازە خەی نوێ دەکاتەوە و جارێکی دیکە ئەخەمان پەدەگرێت و بەبەشکی بەرچاوی نووسینەکانی ئێستاشەوە نەیانتوانیوە تەجاوزی ئەو دەگمایە بکەن، نەیانتوانیوە لەدەرەوەی تەقدیسکردن و موقەدەسەوە خوێندنەوەیان هەبێت، مەسەلەکە لەگەڵمەکردن بەزاراوەکاندا نییە، وەک کەسانێک کەسانێکی دیکەمان بەسەردادەسەپێنن و بانگەشتی خوێندنەوەی تەکستە تاقانە و ناوازەکانیان دەکەن، تەکستە جوانەکانیان، تەکستە مەزنەکانیان، تەکستە تا ئێستا نەنووسراو و لەمەو دواش نەنووسراوەکانیان؟!.

نازانم هیچ ڕەی تەدەچێت، تە خوێندنەوەیەکی زیندوو بە تەکستێکی زیندوو بکەیت، بەبێ ئەوەی دەستکاتی تەکست وەک خەی هەبووشنیتەوە؟! بەبێ ئەوەی بیر لەنگوتراوەکانی بکەیتەوە؟! تەنانەت ئەوەی کەخودی دانەرەکەشی بیری لەنەکردەتەوە، بەناو تەکست بەرەو ئەوەت دەبات، بەرەو ئەو شوێنەی کەدانەر دەستکاتی بەسەریدا نەشکاوە، بەرەو ئەو شوێنەی کەوەک بەشاییەک جەماوە، بەرەو ئەو شوێنەی کەبەتە پەراوێز، بەبێ ئەوەی دانەر ئاگادار بووبێت، لەو پەراوێزخستنە، یان مەبەستی بووبێت.

مانەوەی هەندێک لە تەکستە ئایینییەکان تا ئەم ساتەوەختە، لەووی هەگرتنی خوێندنەوەو تەئویلکردنەوە، بەدەر لەو پێگەیەی کەپاراستویەتی یان سەپاندنی و هەکارەکانی دیکە، بەشکی دەگەڕێتەوە، بۆ ئەو پەراوێز و پەنهان و نهێنی و بەشاییانەی کەلەنێو تەکستەکەدا هەیە، کاتێک تەکستێکی ئایینی دیاریکراو سەبارەت بە"هاوەڵیانی ئەشکەوت" دەخوێنمەوە، ئەوەی کەسەرنجم ڕادەکێشێت، نەگوتنی ژمارەی تەواوی ئەو کەسانەیە کەچوونەتە نێو ئەشکەوتەکەوە، سەرباری دیاریی نەکردنی سااکانی مانەویان، ڕەنگە سەرپەی ئەمە ببرێتەوە بۆ نەزانینی ژمارەی کەسەکان و سااکانی مانەویان، لەکاتێکدا نەزانین و وەڵام نەدانەوە لەگەڵ ڕەهابوونی تەکستەکەو زانینی میتافیزیکییانەی پەشوەختی بەهەموو شتێک نەگونجاو و نەشیاوە، ئەمە لەکاتێکدا ئەگەر هەر ژمارەیەکی سەبارەت بەکەسەکان و سااکانی مانەویانی بگوتایە بۆ چەندو چوون جێی قبووڵ بوو، کەواتە دەبێت لەووێکی تریشەوە تێی بڕوانین، وەک خەم پەموایە

گوتنی هەر زانیارییەک وەک یەقینێک سەبارەت بەژمارەی کەسەکان و ساڵەکانی مانەوەیان، ئەم رووداوەی دەبردە نێو مێژووییەکی بەرجەستەوە، ئەو دەمیش لەگەڵ راستی و دروستی ئەو مێژووە، ئەگەر وایە یان وانییە دەکوتە ناکۆکییەوە، بەڵام بەوپەیەی کتێبە ئاینییەکان و تێکستەکانیان هەوێی مانەوە لەدەرەوەی مێژوو دەدەن، کەواتە دەبێت ئەو بڕیارە جێبەجێن و خودی زانینەکە پێویست بکەن بەهێزە میتافیزیکییەکانەوە، تا تێکستەکە خودی دەسەڵاتە میتافیزیکییەکەی لەدەست نەدات و هەمیشە بڕیاری و کۆنترۆڵ و سووچ و گۆشەی نەزانراو هەبێت، کەتێکست عاجیزە لەئاست وەڵامدانەوەیدا، لەکاتێکدا ئەو تێکستە وەک گوتەیەکی هەزەکانی پشت خەی، خەی نمایشدەکات، بەڵام لەهەمان کاتیشدا بە نەفی نەکردنەوەی خەی و مانەوەی بەردەوامی پێویستی بەنەزانراوە زیاتر وەک لەزانراو.
دروستکردنی خوێنەری ناخوێنەر یان مردوو پێدەچێت بەدەر لەوەی کارەکی خەباخە بێت بووبێتە پرسیارێک، پرسیارێک بە موعتادکردنی خوێنەر بەخوێندنەوەی تێکستە مردووەکان و ئەودەم لەجێی گیان بڕشوێن بەشایی و کون و کەلێن مەوداو کایە مەعریفییەکان و پرسیارکردن، تەنها گوقوڕاغی وەڵامکان دەبێت و تەسلیم بەدیفاکتۆی ئەو چڕشنە تێکستانە دەبێت و خڕشەی دەکەن بگوڕێی و هیچ نەگوتن و پرسیارنەکردن، بەمڕش دەبێتە خاوەن ئۆقیانووسێکی غەیبانی بەو مانایەی کەتەنها بڕشی دەبێتە قایلبوون و خەبەدەستەوەدان بە ئەو لەشاوە باوەی کەلەگەڵ خەی دەیبات، ئیدی ئەو دەم خوێنەر لەگەڵ خوێندنەوەی هەر کتێب و نووسینێکی مردووی بارگاوی بەهەموو ئەو کەرستە میتافیزیکی و غەیبانیانەی کەلەناوەوە تێکی دەشکێنێت، دەبێتە ئەو خوێنەرەکەڵەی کەلەگەڵ خوێندنەوەی هەرچڕشنە کتێب و بابەتێکی لەو چڕشنە وەک مردوویەک دەبێت چاوەڕێی تەلقیندانی بکات، ئیدی لەو ساتەوەختانەدا خوێنەرێکی ئاوها بەو چڕشنە خڕشەکراو هیچ توانایەکی بەرپەرچدانەوەی ئەو تێکدان و شڕواندنە ناوکییەی خەی نییەو دەرهێنانەوەشی لەو ئاستەنگە کارەکی سەختە، چونکە تەسلیمبوون بەدەگماکان یەکجار لەکڕشە گۆڕەکانی نێک هەر خوێنەران بەرەو نووسەرانیش لەئاست نووسینی تێکستێکدا کەبتوانێت پرسیار بوروژێنێت.

"عەلی حەرب" دەڵێت: (وادەتە پڕشچاو لەمابەینی وتارەکەو بە وتارێکی دیکە من ناکەک و دژ بەخەم یان ناکەک و دژ بەبیرکەکانی پڕشووترم بم، نکۆی لەمە ناکەم و ناکرێت شتێکی تریش بم).
لەدرێژەی هەمان گوتڕشیدا دەڵێت:
(ئەگەر نەگەڵم و بەردەوام جیاواز نەبم رەنگە لەبیرکردنەوە

رابوستم، یان لانی کەم ببمە مزگێنیدەر و بیرمەندیش بۆ دەکوژرێت کەبەتە مزگێنیدەر).
رەنگە ئەوەی کە "عەلی حەرب" ئاماژەی پێدەدات یەکێک بێت لەگەچارە سەرکیەکانی وەستان و راوحکردن و بگرە مەرگی نووسەریش، ئیدی پێویستە هەردەم لەنێو قووڵایی ناکۆکیە خودیەکان و کرانەوە لەئاست مەعریفە جیاواز و راو و بۆچوون و تەرحەکاندا بگەینەوە بە نووسین یان خوێندنەوەو هەر بەم شێوەیش دەتوانین ئیدامەیەکی ئەکتیف بەخەمان بدەین.

هەرچەندە زەر جار بەناچاری و هێندەی رەزمان و دەستووری زمان و وشە دەستواژەکان رەمان پێدەدەن، تەکست بەجوان یان بەهەز و یان دژەکانی ناودەر دەکرێت، بەڵام ئیشکالێک لەهەموو ئەماندا هەیەو لەڕاستیدا کاتێک بەنووسینەکی دیاریکراو دەگوترێت تەکست، ئەو واتایە لەخۆ دەگرێت کەدەکرێت بخوێنرێتەوەو قابیل بەڕاڤە و تەئویل و قسە لەسەر کردن، ئیدی دەکرێت تەکستێک تەکمەتر بێت لەیەکەکی تر، یان لەئاست خوێندنەوەدا کراوەتر بێت و یەکەکی دی داخراو بێت و ئەمەو زەر چەشنە تەوانین و دەستواژەو زاراوەو کەرستەکانی دیکەی ناساندنی تەکست، ئەو راستیە ناشارێتەوە کەناکرێت تەکست بەبەتە سەبەرەکی نووسەرەکەی، وەک لەو پانتاییە بەناو رەشنفکرییەی کەئەمەی تێدا دەگوزەرین سەرباری زەر شوێنی دیکەی دنیا بەرچاو دەکەوێت، رەنگە تەکستە لاواز و لەرزەکەکان پێویستیان بەنووسەرەکەیان بێت، لەکاتێکدا داکەکی نووسەرێک یان هاوبیرەکانی لەتەکستەکی دیاریکراو زیاد و کەم هیچ ناخاتە سەر تەکستەکە، تەنها تەکستە زیندووکانن کەوەک خەیان هەڵگری توانای تەکنەشکاندنن و دەتوانن مەوداکانی زەمەن تەپەڕبکەن و ئەمەش پێویست نیە بەچەشن و شێوەی لەژیکی بوونی یان نەبوونی سەرباری زەر شتی دیکە کەئەقڵیەتەکی تەقلیدی پێی وایە نهێنی مانەوەی تەکستە زیندووەکان لەوەدایە.
یەکێک لەو کتێبانەی کەلەسەردەمی خێدا بە بەرگری کردن لەئایینی مەسیحی و دەسەڵاتی کەساو مەرجەعیەتی ئایینی لەلایەن "تەماس فەن ئەکوینو" بەناوی " رەخنەگرتن لەکافرەکان"، دژ بە تەرح و بۆچوونەکانی "ئیبن روشد" نووسراوە، لەمەدا وەک تەکستەکی زیندوو سەیر ناکرێت و خوێنەر بەخوێندنەوەی ئاگەر بەمەبەست بیەوێت بیخوێنێتەوە بەجگە لەدژایەتییەکی بە بنەمای نووسەرەکی ئەوروپی چاخەکانی رابردوو بە تەرحەکانی "ئیبن روشد" و رکو کینەکی ئاشکرا، سەرباری ترس و خەفەکی بە وەنە لەبۆچوونە جیاوازەکان هیچی دیکەی تێدا نابینێتەوە، هەرچەندە سەیرە پێش ئەوەی نووسەرانی ئیسلام و

نووندە ئایینییەکانی ئیسلام دژ بەبڕچوون و تێڕوانینی "ئیبن روشد" بنووسن نووسەرێکی ئەوروپی مەسیحی دژی وەستابێتەوە، لەکاتێکدا دواتر بیرو بڕچوونەکانی ئەو بیرمەندە کاریگەرییەکی بەوڕنەی کردە سەر نەخشەی فیکریی و ئایینی ئەوروپاو ئەوە بوو ئەوان لەناوەوەا گەلان و کڵچی وڵاتانی عەرەب و ڕۆژهەڵاتی ئیسلامی هەرچەندە ئەو کتێبانەی "ئیبن روشد" لەزەر ڕووەوە بگرە هەر لەناوەکەوە جا چ شاراوە یان بەئاشکرا دژ بەو دەسەاتە ئایینییە ئیسلامییە بوو کەلەمەرجەعێکدا کە ببەوە لەگەڵ دەسەاتی جیانەدەکرایەوە، بەهەرحاڵ ئەوروپایەک کەدەستپەشکەر بووە لەدژایەتی "ئیبن روشد" و قەدەغەکردنی کتێبەکانی گەلاو پانتایی ئیسلامییەکەش وەک خەی ماویەوە.

ئەوەی کەلەڕشدا پەویستە ئاماژەی پێبدرێت خوێندنەوەی ئەستامانە بە ئەو تێکستانەی "ئیبن روشد" کەماونەتەوە لەسووتاندن و فەوتان ڕزگاریان بووە، هاوکات خوێندنەوەی تێکستەکانی "غەزالی" یشە لەگەڵ تێکستە ڕەخنەییەکانی "ئیبن روشد" بە فیکر و تێوانینی "غەزالی". بەو پێیەی تێکستەکانی هەردوو نووسەر تێکمەن و هەردەم قابیل بەخوێندنەوەن و هەگری کەمەک تایبەتمەندی خیانن کەوا لەخوێنەر دەکات وەک تێکست بیانخوێنێتەوە ئەمە لەگەڵ ئەوەی کەوەک ئاماژەمان پێدا ئەوەی هەردوو نووسەر نووسیویانە دیارە پێشتر "غەزالی" و پاش نزیکەی هەشتا ساەکیش "ئیبن روشد"، وەک خیان هەگری خسەتەکانی تێکستن و قابیل بەخوێندنەوەن، بەبێ ئەوەی چەنیەتی خستنەڕووی میتەدی و فیکریی و تێوانین و بڕچوونەکان هیچ کاریگەرییەکی هەبێت، چونکە بەدەر لەهەر دگماو بڕچوونکی پێشوەخت و سەلەفی و ڕاوستاو لەپشت ئەوەی خستویانەتەووە، لەساتەوەختی کردەی نووسیندا زەر شتیان ڕەنگە بەئاگا یان بەئاگا شاردبێتەوە کەئەستا بەخوێندنەوەیان هەوەی کەشفکردنیان دەدەین، سەرباری ئەوەی کەویستویانە بیەن و نیانوتووەو دیان وردەکاری تر کەتێکستێ زیندووەکانی پێدەناسرێتەوە، ئەمە جگە لەوەی کەتێکستەکانیان بە خیان هەگرین. وەهامدانەوەی "ئیبن روشد" بە "غەزالی" سبارەت بەوەی کە" غەزالی" لەی خستنەووی بیست چەشنە بڕچوونەوە بەرپەرچی تێکستە فەلسەفییەکان و فەیلەسوفەکان دەداتەوەو تا دگاتە بەکافر لەقەمدانی "فارابی" و "ئیبن سینا"، دەرحەق بەوەی کەئەوان دنیا لەهەموو شتەک بەکەنتر دەزانن و پێیان وایە یەزدان وردەکارییەکان نازانێت و...تاد. "ئیبن روشد" لەکتێبی "تەهافوتی تەهافوت"دا بەرپەرچی تێوانینەکانی "غەزالی" دایەوەو ئیعتیباری بە فەلسەفە گەانەوەو "ئیبن سینا" و "فارابی" یشی لەخانەی تەکفیر

هنایە دەر و هەرشکی زەر توندی کردە سەر "غەزالی" و بە پیاوکی شەانگەز و جاهیل و خراپکاری دایقەم کەلەپنناو سەپاندنی راوبچوونکانی سەی لەبکار هنانی هیچ شەوازکی پە پچ و پناو دووەوانە نکردتەو بتایبەتیش لەپناو تکفیرکردنی ئەو دوو زاتی کناومان هنان. بەنام دیارە ئەوەی کە"ئیبن روشد" لەنووسینکانیدا سەبارەت بەو مەسەلەیە شاردویتیەو، پاشگەزبووندەوەی "غەزالی" یە لەتکفیرکردنی ئەو دوو زاتە وەک لەکتبی "تەفرقە" دا ئاماژەی پدداوە، بگومان تکستە زیندووە تکەمکان زەر لەو قووترن سەرپەی تیبەوانین و لەیخوورد ببینەو. چی لەو سیرتر هیە "ئیبن روشد" لەژەر پەردەی پیوست بوونی بئایین و بیربچوونە میتافیزیکییکانەو بت و ئاماژە بەو بدات کەخوداوند نابت لەنەو زەماندا قتیس بکین، چونکە ئەو خالیقی هەموو ئەو شتانیە کەدروستی کردووەو بەو پیەش هیچ یاسایک کەئەو شتانە دگرتەو ئەو ناگرتەو، کەواتە خوداوند لەدرەوەی زەمانداید و هەموو شتکانی دیکەش لەنەو زەماندان، ئیشکالکە تنها ئەوەندە نییە بەکو لای ئەو بیرماندە شتکی ترەو بشارەویی و زەر زیرکانە خەی لەداوە ئەویە کەجخت دکاتە سەر ئەوەی کەجووە تنها خستکی تایبەتە بەو شتانەی لەنەو زەماندان و هیچ شتک لەدرەوەی زەمان و دنیای ماتریال جووەی نییە، لەوانگەیکی ترەو کەواتە هیچ شتک نییە بکەوتە درەوەی زەمان و ئگەر تسەوورکیش بە شتکی وا هەبت ئەو ئەو شتە لەاستیدا نییە!؟.

ئەم ئاماژە پدانمان بە ئەویە کەبزانین تکست تنها ئەو نییە کەوک خەی لەخەی دگرت، بەکو شاراوەو نگوتراو و تنانت ئەو گوتراوانشی کەبەو چشنەی لەسرەوە ئاماژمان پدا پردەپشکراوە شتگەلکی زەر گرنگن بە کردنەوەی دەرکەکانی تکست و دزینەوەی کەدکانی و کاری خونەری جیدیش هەوەدانە بە کەشفکردن و دزینەوەو گەانی زیاتر بشوەن نهنی و پنهانکانی تسکتدا، ئەمش لەکاتکدا خونەر دەستی دت کەتوانیبتی ئەو وهمە لەمشکی خیدا بستەوە کە تکستە تکەمکان بچشنی قەا ساختکان پویستیان بسوپایک هیە تا ماویکی دوور و درژ گمارەی بدن و لەکەوتکیشدا دیوار و دەرکەکانی تک بشکنن و ئگەر توانیان داگیری بکن.

بدرژایی سانک سیستمکی بەرفراوانی فیکری و رشنبیری و ئدبیی میتافیزیکی کاری بە وناکردنی تکست کردووە وک شاکارکی

موقەدەس و نووسەریش وەک بوونەرەکی تەقدیسکراو، بەمەش کاری خوێنەریان کورتکردەتەوە بۆ وەرگرتنی ئەوەی کەهێیە بۆ چێندوچوون و بگرەو بۆردەی خوێندنەوەیەکی جیدیانە، نەوەندی ئەدەبی و رەشنبیری و فیکری و رەخنەیی کوردیش بەشێوەیەکی بەرچاو هەندەک لەنووسەرانی کوردی کردەتە قارەمان و هەوێیداوە بگەڕێنەوەی ماجراکانی ژیانیان و بەسەرهاتە جەراو جەرکان و هەڵوەستە بەنامێیکانیان نووسینەکانیان بخاتە پەراوێزو هەردەم ئامادەگی بۆ ناوەکان بدات لەبەری تەکستەکان، ئەمەش لەسەرجەم کتێبە ئەدەبییەکانی قۆناغی خوێندن و لەدەرەوەی ئەوانیش لەزەرەک لەنووسین و لەکۆڵینەوەکاندا دەبینرێتەوە، ئیدی بەشێکی زۆری خوێنەرانی کورد ئاگادارن بە نموونە لەوەی فەرهاد شاعیر کوێی کە بووەو دەچێتەوە سەر چ نەسەب و عەشیرەت و خێڵێک و لەکوێ فەقێ بووەو لەکوێ بێتە مەلا و لەکوێ مردووەو چەندین شتی لەو بابەتەش، سەرباری خستنەڕووی سەرپەیانەو پێناسەکردنێکی بوار و مەوداکانی نووسینی و گرێدانەوەی بۆقۆناغێکی دیاریکراوی ئەدەبییەوە، زەربەی ئەوەی کەئەو دەم و ئێستاش دەکرێت:(تەنها لەکۆخکردنەوەو زیادکردنی ژمارە ناوەکانێ و ئامرازێکە بۆ وروژاندنی هەست و سۆزی نەتەوەیی و شتی لەو بابەتەو ئەویش وەک زەر شتی دیکە لەوانگە تیرگەریی فیودالییەکەوە مامەڵەی لەگەڵ کراوەو وەک دانانی ناوێکی نەشیاو لەگەڵ نووسەرانی سەردەمێک لەسەردەمکان و ریزبەندیکردنی و ئاماژە پێدانی و حیساب بۆ نەسەب و جۆگەو شوێنە کەمەایەتییەکەی کراوە، ئەگینا هەن هیچی ئەوتەیان نەنووسیوە ئەگەر نەڵێین هەر نووسینێکی ئەو تەیان نییە کەوێک ئەدیب ناویان بهێنرێت، کەچی لەرەو لەوە بەویستی فەرهاد و فیسارە کەسی دەستەیشتوو ناویان دەچێتە لیستی نووسەرانی سەردەمێکی دیاریکراوەوە، هەرچەندە ئەمە ئەگەر کەشش بێت لەووی تاکەکەسییەوە هەندەی ئەوە کەشە نییە کەتە بەدرە مەژووێک بە ئەدەبیاتی میللەتێک دروستبکەیت و فەڵ لەنەوەیەکی خێت بکەیت و پەیان بەیت بە نموونە لەکاتێکدا تە ئەگەر خاوەنی بیست شاعیر بیت کەشاعیر بێت کەچی ناوی سەد شاعیریان بە ریزبکەیت و پەیان بەیت ئەمانەن کەشاعیرکانی شیعری کوردی!!؟ لەکاتێکدا هەر وەک نموونەیەک عەرەب پاش سانێک لەدانە پاڵی کەمەکی شیعری زەر بە شاعیرکانی سەردەمی جاهیلییەت، بەبە ئەوەی وەک لایەنی ئیستاتیکی یان ناوەڕۆک هیچ کەشێکیش لەو شیعرانەدا بەدی کرابێت، کەچی وردبوونەوەو خوێندنەوەی لێکۆڵینەوەی رەخنەکارانی ئەدەبکەیان وای لێکردن زەربەی ئەو شیعرانەی کەپشتر بەشیعری شاعیرانی سەردەمی جاهیلییەت لەقەڵەمدرابوو وەلابنێن بیکەنە دەروەی بازنەکانی ئەدەبیاتی سەردەمی جاهیلییەتەوە وەک عەرەب خۆی ناوی دەبات).

ئەم لێگۆڵینەوەیە هیچ کاتێک زۆرێک لە تێکستە باشکان لە هیچ شوێنێکی دنیادا نەچوونەتە نێو ڕەسمیاتی دامودەزگا ڕەسمی و کتێبخانەکانی قوتابخانەکانی خوێندنی وەاتانەوە پۆیستیشی نەچێت، ئەمەش باشترین شتێکە بۆ مانەوەی ئەو تێکستانە بزیندووەتی، چونکە هەر کاتێک تۆ هەر تێکستێکت کردە ماتریالی خوێندن بۆزۆر و ئەزبەرکردن و لێپرسینەوە، ئەوە گەورەترین بەحورمەتیت بۆ تێکستە کردووەو بۆتەواوی مرانووتە، هەروەک چۆن سەرکەی یەکێک لەوەاتەکانی ئەمریکای لاتین پاش چاپکردنی ملیۆنەها نوسخە لە"دۆن کیخۆتە" و بۆزۆر دابەشکردنی بەسەر خەڵکی وەاتەکەیدا و بانگەشەکردنی بۆ ئەوەی کەدەبێت هەموو کەسێک بیخوێنێتەوە، جوانییەکانی ئەو تێکستەی لای بەشێکی زۆری خوێنەران کوشت و "دۆن کیخۆتە"ی کردە ئامازێکی ریکلامی بۆ خۆی و دەستاتەکەی.

ئەم لێگۆڵینەوەیە بەشێکی زۆری ئەوانەی خۆیان سەرقاڵی نووسینی ڕەخنەیی کردووە، هەشتاکە نەگەیشتوونەتە ئەوانینەی ڕەخنەیەکدواجار لای "غەزالی" دروست بووە، سەبارەت بەوەی ڕەخنەیەک لەسەر دژایەتی و لەدانی ئەم و ئەو دروست بووبێت، زۆر دەستەوسانتر کەحەقیقەتێکی مەعریفی بەرهەمبهێنێت، چونکە دژایەتی و لەدان لەوەو سەرچاوە دەگرێت کەتۆ حەقیقەتێکت لایە جیاواز لەوەی کەخراوەتەوو، بەمەش کاری تۆ دەبێتە پاکانەو پاساو هێنانەوە بۆ حەقیقەتێکی پێشتر زانراو و سەلمێنراو، بەو پێیەش هەرگیز ناتوانیت فیکر و مەعریفەیەکی نوێ بەرهەمبهێنیت، سەرقاڵبوونی ڕەخنە بەدانەری تێستەوەو لەبیرکردنی تێکست دیاردەیەکی ترسناکەو تەنها پێکدادان و دژایەتییەکی بەمانای لەدەکەوێتەوە.

"ڕۆلان بارت" دەڵێت: (دانەر بوونی نییە تەنها لەساتەوەختی بەرهەمهێنانداە نەبێت، منیش وەک خۆم و لەم ئەزموونە خاکییەمەوە هەستم بەوە کردووە کە پاش نووسین هیچ نامێنێتەوە لە بارەیەوە بیڵێم و هیچ پێوەندییەکی موڵکایەتی و بڕیارەوبڕدنیش پێوەم نابەستێتەوە (.
یان دەڵێت:
) تێکست دادنرێت و دەخوێنرێتەوە بەچەشنێک کە لەهەموو لایەنەکانەوە دانەر تێیدا غائیبە (.
زۆر جاران نووسینە جیدییەکان بەگشتی و شیعریش بەتایبەتی لەووی مامەڵەکردنی لێگۆڵینەوە یەقین و گومان و جەهشتنی بەشایەکانەوە، "تاویەکان"م بیردەخاتەوە.
"چوانگ تز" "تاو" بەو شتە دەچوونێت کەهەم بەشایەو هەم

نابەشایی، لەکاتێکدا هیچیان نییە. دەیچوونێت بەو شتەی کەڵگ و قەدەکان دروست دەکات و بەناو نابێتە ئەوان، کەبوونەوە جیاکردنەوە دروست دەکات، لەکاتێکدا خەی نەجیادەکرێتەوە نەکەشدەکرێتەوە..وەک لەگوتەیەکی "تاوییەکان"دا هاتووە:

)لەو سەرەتایەک هەبوو

لەو سەرەتایەک هەبوو دەکەوتە پێش ئەو سەرەتایەوە

لەو بوونێک هەبوو

لەو نابوونێک هەبوو (.

رەنگە زیندووترین تێکست ئەو تێکستە بەراییە بێت کەدەیەوێت ببێتە سەرەتا یان بە خەی ئەو سەرەتایەیە کەدەبێت هەوڵی دەزینەوەی بدەین، ئەگەر پشمان وابێت هەر سەرەتایەک سەرەتایەکی دیکەی لەپشتەوەیەو بەم چەشنە سەرەتاکان لەشوێنکەدا راناوەستن و سەقامگیرنابن، یان بەبێین تەواو نابن و نابنە کەتایی، ئەو دەم خوێندنەوەمان بە تێکست دەبێتە کردەیەکی بەردەوامی گەڕان و هەوەدان بە کەشفکردنی نەگوتراو و نەزانراوەکان..هەوەدانیشمان بە خوێندنەوەی نەنووسراو و نەگوتراو و نەزانراوەکان، هەوەدانە بە دەزینەوەی ئەو دنیا ونبووەی کە دانەر خەشی لەی بەئاگایە.

izadyusf@gmail.com

بچوکبوونەوەی ئەدەنیس وگەورەبوونی سەرەك ... نووسینی: یوسف عزەدین

(دیموکراسییەت چانسی ئەوەت دەداتە، ببیتە کەیلەی ئەو کەسەی بە خەت هەیدەبژێریت) کاڵ کراوس

کردەیەکی ئاساییە نەك هەر ئەدەنیس-ەکی گەورەکراو، بەکو هەر بابایەك، ئەگەر نەناسراو و کردە نادیار و کەم فەرهەنگ و خاوەنی هیچ بەرهەم و عیلم و عیرفانێکی بەرچاویش نەبێت، لیژنەیەکی هەواداری لەبەر هەر هەکار و مەسەلەیەك خەاتی پێببەخشن. ئەگەر

بەخشینی ئەو خەاتەش بۆ خۆی ببێتە مایەی سەیر و سەمەرەیی، وەك بەخشینی خەاتی نۆبڵی ئەدەبیاتی ساڵی 2016بە "پۆپ دیلان"ی سترانبێژ و گیتارژەن. باشە کەحان و مەسەلە وایە، ئەدی بۆ بەخشینی خەاتی ئاشتی"ئیریش ماریا ریمارك" لەبەرواری 19 فێبرایری2016 بە ئەدەنیس، هەر پێشوەخت و پێش بەخشینەکەیی و دواتریش زۆرترین مشت و مۆ و ناڕەزایی لێکەوتەوە؟ هەر لە لێکەڵەر و نووسەر "نافید کرمانی"یەوە کەپێشتر ئەو خەاتەی پێبەخشرابوو، ناقایل بوونی خۆی بەخوێندنەوەی وتارێك لەمەراسیمی وەرگرتنی خەاتەکەی ئەدەنیس-دا ڕاگەیاند و تا کار گەیشتە وەرگێڕی سەرجەم بەرهەمەکانی ئەدەنیس بۆ ئەمانی، "شتیقان قایدنەر" سەبارەت بە ئەدەنیس-ەك کەساڵانێکی لەتەمەنی خۆی بۆ وەرگێڕانی کارەکانی تەرخانکردووە، بڵێت: "پێم وا نییە ئەدەنیس بگاتە ئاست وەرگرتنی خەاتی ئاشتی، چونکە ئەو هەوڵستەکانی ناسراوە بەوروژاندنی…"*

لەلایەکی ترەوەو هەر لەسەرەتاوە خاتوو "جێزیبینا ماریا نیکولینی" سەرۆك شارەوانی دوورگەی "لامبیدۆزا" ئامادەنەبوونی خۆی دەربڕی، بەوەرنەگرتنی ئەو خەاتەی هاوکات بەویش دەدرێت، ئەگەر لەتەك ئەدەنیس-دا بێت. ئەمە جگە لەو هەموو وتار و نوسین و دژایەتی و ڕەگریانەی کەهەکارە سەرەکییەکەی بەدەر لەهەموو شتێکی دیکە، لە نامەکەی ئەدەنیس-وە بۆ سەرۆکی سوریا سەرچاوەی گرتبوو.**
ئەدەنیس پێش ئەوەی لەبەرواری 28یئۆگستۆس-ی2011دا خەاتی گۆتە-ی پێبەخشرێت، بەپەلەپرۆز و لەنامەیەکی کاڵا و کرچی خاڵیی لەو بەهایانەی کەخۆی ساڵانێك باسی لێوەکردبوو، بەمەبەستی قەزتنەوەی هەلەکەو سواربوونی شەپۆلەکان و زیادبوونی شوهرەت و سەرکەوتن بەپێپلیکانەکانی خەاتە جێراو جێرەکاندا، هات و خۆی تێکەڵا بەدنیای گەمە ساماکەکان کرد.

ئیدی ئەو پیاوەی کەسانێك دەمیان لەحزوریدا تەتەڵەی دەکردو بەشەوق و تاسەو جدییەتەوە گوێبیستی هێنراوەکانی دەبوون. نازانم چی بەو کەسانە دەڵێن؟ لەئێستادا بەکەمێك تەوس و جار جارە بزەو گاڵتەجاڕییەوە نامەکەی ئەدەنیس دەخوێننەوە!
نامەکەی "ئەدەنیس" بەسەیدولڵەئیس دەست پێدەکات و بەحیکایەتی دیموکراسییەت بۆ سەرۆك داخێ بەنامەکەی دەبڕت و دەڵێت:
"دیموکراسییەت لەسوریادا، تەنها پاش خەباتێکی درێژخایەن دێتەدی، بەپێی شەرت و شەرایت و پرەنسیپگەلێك، دەبێت دابمەزرێت..ئەمەش هەر لەمڕۆوە، نەك لەسبەینێوە"

لەکاتێکدا وەك کاڵ کراوس دەڵێت:

"دیموکراسییەت چانسی ئەوەت دەداتێ ببیتە کۆیلەی ئەو کەسەی بۆ خۆت هەڵبژێریت" و ئەمە لەلایەکەوەو لەلایەکی دیکەشەوە ئەگەر دیموکراسییەت چارەسەر و شتێکی باشیش بێت، ئەدۆنیس لەکوێداو بۆ کێی باس دەکات ؟!
لەبەشی 2-ی نامەکەیدا داوا لەسەرۆکی "بەقەولی خۆی هەڵبژێردراوی "سوریا دەکات، هەر لەسەرەتاوە بەر بەناڕەزایی خەڵك بگرێت، ئەویش بەوەی کۆمەڵگە لەووی کلتووری و سیاسییەوە لەزەمەنی ئاسمانی و ئیلاهییەوە بهێنێتەوە بۆ زەمەن و زەمینی مرۆڤانە. ئەمە لەکاتێکدا جەنگ و ئاشوب و ململانێی خوێناویی و ئایەتین و ناڕەزایەتی و ئیعتیسامەکان، لەسەر زەمین و لەزەمەنی مرۆڤانەدا ڕووەدەن! ئەو سەرۆکەی ئەویش موخاتەبەی دەکات، دواجار خوێندکارێکی مەدرەسەکەی میشێل عەفلەق-ەو باوەڕی بەئایدۆلۆژیایەکی ئیمانیی هەیە، نەك ئیمانێکی لاهوتی و ئیلاهی و ئاسمانی، هەر بۆیە

لەکتێبی"فی سبیل البعث"دا "عەفلەق"دەڵێت:
(ئێمە دەمانەوێت ئەوانەی ئێمەیان قبووڵەو کاریش دەکەنە سەر ئەوانەی تر، تەنها بەبیستنی دەنگمان و تەماشاکردنی جووڵە ئاسایییەکان و هەڵسوکەوتی ڕۆژانەمان بکەونەگەڵ. دەمانەوێت بزانین کێن ئەوانەی بەغەریزە وەدوومان دەکەون...بەبێ ئەوەی پێویستمان بەبەڵگە هێنانەوەو زانست و سەلماندن و ژمارەکان بێت...).
چۆن دەبێت، ئەدۆنیس-ێکی دەرچووی فەلسەفەو تەماشاچی دوو سەدە، لەوە حاڵی نەبووبێت، سەرۆك تەنها پێویستی بەوەلائی کۆرانەو ئیمانی ئایدۆلۆژی و کەسە گەوجەکانە و وەك خودی میشێل عەفلەق ئاماژەی پێداوە:
"ئیمان پێش مەعریفەیە"، واتە ئیمان بەعروبەو بەعسیزم، نەك ئیمانی ئاسمانی و لاهوتی.
لەهەمان بەشدا ئەدۆنیس ئاماژە بەوە دەکات، هەر لەسەرەتاکانی دەوڵەتی ئیسلامییەوە بیرمەند و شاعیرانێکی عەرەب هەبوون، ویستویانە بەتەواویی ئایین و دەوڵەت لێك جوودا بکەنەوە؟!

لەبەشی 3-دا پاش ئەوەی سەیدوڵەئیس دووبارە دەکاتەوە، دەڵێت:
(دامەزراندنی دیموکراسییەت بەجیاکردنەوەی تەواوی نێوان هەموو شتێکی ئایینی لەلایەك و لەلایەکی تریش هەموو شتە سیاسی و کۆمەڵایەتی و ڕۆشنبیرییەکان دەبێت... ئەمەش ئەوە بوو"حزبی بەعسی عەرەبی ئیشتیراکی" نەیکرد، وەك چاوەڕوان دەکرا لێی...).
دیارە ئەدۆنیس چاوەڕێی زەر شتی ئیجابیی لە حزبەکەی سەرۆك کردووەو لەمیانی نامەکەیدا دەگەیتە ئەو ڕاستییەی هێشتاکە هەر بەتەمایە.

ماوەتەوە بڕین، بەر لەوەی ئەدۆنیس خەڵاتەکەی وەربگرێت، بەر لەدوو هەفتە، گۆڤاری "دەر شبگۆا" چاوپێکەوتنێکی لەگەڵا سازکردو ئەنجامدەری دیالۆگەکە توانی ئەدۆنیس لەگۆشەیەکی کوشندە-دا تەنگەتاو بکات، کاتێك بەئەدۆنیس-ی گوت:
(بەڕام تۆ پاش ڕاپەڕینی گەلانی سوریا، بەچەند مانگێك، نامەت بۆ ئەسەدد ناردووەو بەشکڕمەندیی و ڕێزەوە وەسفی دەکەیت کەئەو سەرۆکی هەڵبژێردراوی وڵات و گەلە، تۆ ئەو شەرعییەتەی پێدە بەخشیت کەشایانی نییە).

_____

سەرچاوەکان
http://www.aljazeera.net/news/cultureandart/2015/9/ %8A%D8%A9*
**http://www.ahewar.org/debat/show.art.asp?aid=263205

یوسف عزەدین لەگفتوگۆیەکی گۆڤاری لڤین-دا … سازدانی: وریا باقر

(یوسف عزەدین یەکێکە لە دەنگە جیاوازەکانی ناو دنیای فیکر لە دنیای ڕۆشنبیری کوردیدا. ئەو خاوەنی تایبەتمەندی خۆیەتی لەنوسینداو هەر ئەوەشە کە ڕەسەنایەتی پێبەخشیوە. لەم دیدارەدا گۆڤاری لڤین گفتوگۆیەکی تایبەت لەگەڵا ئەم نوسەرە ڕەخنەگرەدا دەکات)

لڤین: بۆ دەبێت هەر لەسەرەتاکانی مێژووی مرۆڤایەتییەوە، جەنگ و کوشت و کوشتار و توندوتیژییەکان، گەورەترین پشکی هەبێت لەمێژووی دەسەڵاتە جیاجیاکاندا؟ بەڵای ئێوە وەك ڕوناکبیر و نووسەر، ئایا هیچ دەسەڵاتێکی نەرم و نیان لەمێژوودا دەبینێنەوە؟

یوسف عزەدین: ئەگەر سەمەرییەکان وەك شارستانیەتێکی دێرین و سەرنج

راکێش لەمژوودا بکەینە نموونە، دەبینین داهێنەری شێوازە نووسینی "مەخی"بوون و چەندین سەدە لەنێو وێاتانی رۆژهەڵاتی ناڤیندا بەکارهاتووەو توانیویانە لەڕێی نووسینەوە، گەلێك رووداوی ریالیستی و هەندێك جاریش بەسەرهاتی سەیر و سەمەرەمان پێ بگەیەنن.. لای سەمەرییەکان دوو جۆر مژوو هەبووە، مژوویەکی پێش تۆفان و مژوویەکی دوای تۆفان. لای ئەوان خوداوەندی سەرەکییان لەیەکێك لەگەڵکەکان نیشتەجێیەو ناوی گەڵکەکەش نیبرێ-یەو ئیتر لەوێوە نەوەی خوداوەندەکان بەرەو زەمین چوون و بەپێی بۆای ئەوان، تەنها سانێکی سەر گەڵکی نیبرێ سێ هەزار و شەش سەد ساڵی سەرزەمین بووەو بە "سار" ناویان بردووە..بەڵای ئەوان تەمەنی مرۆڤی پێش تۆفان گەیشتۆتە هەزار ساڵ و دوای تۆفانیش کورتکراوەتەوە بۆ سەد ساڵ و قسوور.. سەمەرییەکان شارەزاییەکی سەرسووڕهێنەریان هەبووە لەبەکارهێنانی زەڕ و زیوداو بەچەشنێك کەلەئێستاشدا لاسایی کردنەوەی کەلوپەلە ناوازەکانیان ئاستەمە، ئەمە جگە لەزانین و خستنەڕووی زانیاری سەبارەت بەهەسارە و گەڵك و ئەو ئەستێرانەی بینینیان بەچاو ئاسان نییە.. تاساڵانێکی زۆریش مژوونووسان پێیان وابوو، سەمەرییەکان ئاشتیخواز و نەرم و نیان بوون و وەك شارستانێتییەکانی تر دڵندەو خوێناویی نەبوون، بەڵام دڵزینەوە ئەرکەلۆژییەکانی "جۆن ئەلدەر" پێچەوانەی ئەمەی سەلماند، وەك لەکتێبی "بەردەکان دەدوێت"دا پێیوایە..سەمەرییەکان حەزیان بەزیادەڕەوی بووە لەپێشکەشکردنی مرۆڤ وەك قوربانی، بەتایبەتیش کاتێك پاشاو میرەکانیان دەمردن، لەیەکێك لەگۆستانە تایبەتەکانی یەکێك لەپاشاکانیاندا، ئێسك و پرووسکی تیمێکی سەربازی بەجلی فەرمییەوە دڵزرایەوە کەلەئامادەباشیدا رمەکانیان بەدەستەوە بوو.. سەرباری دڵزینەوەی نێ مینەی کۆشك ، بەتاجە ئاڵتوونییەکانیانەوە و لەزارکی گۆستانەکەشدا دوو عەرەبانەی چوار پێچکە دڵزرانەوە.. هەر یەکێکیان سێ گوێرەکە رایکێشاون.. جل و بەرگی عەرەبانچی و هاوەڵەکانیشی دڵزرانەوە.. هەروەها لەگۆستانی شازن "شوباد"یشدا، دوو ریز مینەی کۆشك دڵزرانەوە.. دواهەمینیان مینەیەك بوو ئامڕازکی میوزیکی لەباوەش گرتبوو، لەگەڵ دوو کێلەی سوژدەبردووشدا کەلەپاڵیاندا نۆڕابوون…

لۆگین: مەبەستان لەوەیە بڕۆن شارستانییەتێکی پێشکەوتووی وەك سەمەرییەکان ئەگەر ئەمە حاڵی بووبێت لەگەڵ دەستان و ئەحباب و هەسووڕاوانی مەملەکەتەکەی و هەر بەزیندوویەتی زیندەبەچاڵی کردبێتن، ئەی دەبێت چی لە دوژمن و نەیارەکانی کردبێت!؟

یوسف عزەدین: ئەگەر گەشتێك بەناو نەخش و نیگار و وێنەو ریلیف و پەیکەرسازیی شارستانییەتە کۆنەکاندا بکەین.. بەشێکی زۆری ماجەراو بەسەرهاتەکانی ئەو سەردەمەت دێتە پێشچاو.. چۆنیەتی جلوبەرگ و خۆ نمایشکردنیان لەمەراسیمە رەسمییەکانیاندا.. چەشن و چۆنیەتی کوشت و کوشتاریان، چەشنی زەلیلکردنی ئەسیر و دوژمنەکانیان، هەر لەبەقامچی لێدان و ئەشکەنجەدانیان و تەجاوزکردنە سەر مێینەکانیشیان.. دەرخستنی چۆنیەتی راوکردنیان و بەتایبەتیش راوکردنی شێر وەك لەهەڵکۆڵینە ئاشوورییەکاندا بەزەقی دەبینینەوەو بەتایبەتیش کاتێك یەکێك لەپاشاکانیان تەنها بەدەستێکی و بێ ترس دەستی داوەتە بینەقاقای شێرێك و خەریکی خنکاندنیەتی..لەیەکێك لەریلیفەکانی ئاشوورییەکاندا، دیمەنی هێرشێکی خەیان بۆ سەر قەڵایەك نەخشاندووەو دەبینین چۆن دوژمنەکانیان سەردەبڕن و لەشوێنێکی تریشدا سێ کوژراویان بەسەرە رم بەرزکردۆتەوە.. لەریلیفێکی تریشیاندا سەربازێکی ئاشووری دەبینیت، سەرێکی سەربڕاوی بەدەستەوەیەو خەریکی فڕێدانییەتی بۆ سەر کۆمەڵێك سەری سەربڕاوی تری لەعەردا کەوتوو.

لڤین: لێرەدا پرسیارێك دروست دەبێت، چۆن دەبێت هەمان ئەو کوشت و کوشتارە سامناکە، بەتایبەت ملپەڕاندنی مرۆڤ لەهونەردا رەنگ بداتەوە، بەتایبەتیش لەسینەما-دا، چونکە بەشی هەرە گرنگی زۆربەی کارە هونەرییەکانی سینەما لەناوان و سێکس و توندو تیژیدا دێت و دەچێت و ئەمەش بۆ سانسەرەو رێگەپێدراوە؟

یوسف عزەدین: ئاشوورییەکان وەك نمونەی شارستانییەتێکی دێرین و هاوشێوەی گەلێك شارستانییەتی دیکە بەمەبەست ویستویانە، لەڕێی نەخشاندنی کوشت و کوشتارەکانیان، لەیەك کاتدا چ جەنگێکی دەروونی لەگەڵ ژێر دەستەو نەیارەکانیاندا بکەن و چ مەبەستیان بووە مۆژووی خەیان لەڕێی هەڵکۆڵینەوە وێنابکەن.. بەڵام ئەگەر هەموو ئەم هەڵکۆڵین و وێنە سامناکانەی سەردەمانی پێشوو لە رووی قۆناغی مۆژوویی و سەردەمەکەیەوە لەئێستادا ئاسایی وەربگیرێت.. ئەی دەبێت چی بڵێین کاتێك تەماشای زۆرێك لەکارە هونەرییەکانی هونەرمەندی بەتوانای سەردەمی رێنیسانس"کاراڤاجیۆ" دەکەین و دەبینین لەئاستێکی هونەری باڵای نیگارکێشاندا، سەربڕینی مرۆڤی کردۆتە بابەتی تابلۆکانی و لەیەکێك لەتابلۆکانیشیدا مێنەیەك بەکردەی سەربڕینەکە هەڵدەستێت!؟

لڤین: کەواتە شیاوە کاری هونەری تۆندوتیژی بکاتە بابەت و بەتایبەتیش لەسینەما-دا؟

یوسف عزەدین: دەبێت پرسیار لەوە بکەین، بۆ سەرەتاکانی سینەما زیاتر مرۆڤ دەستانەیەو تاڕادەیەکی زۆریش مەرگەساتەکانی چینی چەوساوەو کەم دەرامەتانی کردۆتە بابەت.. رەنگە زۆرێك لەفیلمەکانی "چارلی چاپلن"یش نمونەیەکی زیندووی ئەم جۆرە تەرح و تێزە مرۆڤ دۆستانەیە بێت، کەهەردەم جیاواز لەوەی بۆتە ئاسایی و سانا ئەو دۆت رووبەرووی ئیغتیراب و سەرسامی و پرسیارکردنمان دەکاتەوە، تا بزانین ئەوەی لەدنیادا دەگوزەرێ نائاساییە.. هەوڵەکانی ئەو و هاوشێوەکانی کەتەکمەترین نمونەی ئیغتیراب لای "بەرتۆلد برێخت" دەگاتە باڵاترین ئاستی هونەری و تەکنیکی و مەعریفی.. بەڵام مەخابن دواجار هەموو ئەم هەوڵانە بەبەرنامە دەخرێنە پەراوێزەوەو بەبازرگانی کردنی هونەریش ئەولەوییەتی پێدەدرێت.

لڤین: توندوتیژی لە ناخی مرۆڤدا، چۆن و لەکوێدا جێی دەبێتەوە؟

یوسف عزەدین: "جی.ئەیچ.وێلز" پێی وابوو دەتوانرێت رەگەزی مرۆڤ لەڕێی قەناعەت پێکردنەوە، دەستبەرداری خوێن رشتن و کوشت و کوشتار ببێت.. تەنانەت خۆشباوەڕیش بوو بەرانبەر ئەو دەستەیەی پاش جەنگی جیهانی یەکەم، بەناوی دەستەی گەلان بۆ پاراستنی ئاشتی دروست ببوو، پێی وابوو دەتوانێت ئاشتی و ئارامی لەدنیادا بەرقەرار بکات.. بەڵام هێندەی نەبردو لەدەرئەنجامی بینینی کاروکردەوە توندوتیژە یەك لەدوای یەك و بەردەوامەکانی مرۆڤ، لەبیروبۆچوونەکەی پاشگەزبۆوە.. یەکێك لەنمونە زۆر ناشایستەو دزێوەکانی مێژووش، دەندایەتی سوپای ژاپۆنی بوو لەشارێکی چین-یدا.. بۆجگە لەکوشتنی سەرجەم نۆرینەکان.. دەستدرێژی سێکسی کرایە سەر هەزاران مێینە، بەمنداڵ و گەورەوە، تەنانەت مێینە پیرەکانیش لەمە دەربازیان نەبوو، کەمەڵکیان هەر لەکاتی سێکس کردن لەگەڵیاندا ورگیان هەدەداو دەکوژران.. ئەوانەی بەزیندوویەتیش رزگاریان بوو، لەکەشێکی بەکەمەڵدا بەویستی خۆیان و پێکەوە ئینتیحاریان کرد..

لڤین: کەواتە هیچ شارستانێتییەك بەبێ بەکارهێنانی زەبر و زەنگ، توانای مانەوەی نییە؟

یوسف عزەدین: بۆوانە شانامەی"بۆقەکان"ی "ئەریستۆفانیس" دەبینیت لەسەر زاری پاڵەوانی شانامەکە دەڵێت: (هاوڕێم کاتێك بەسەر دوژمنەکەتدا زاڵ بووین، بەگوریس بیبەستەوەو پشتی بەقامچی سوورکەرەوەو پارچەیەك ئاسنی داندار بکە بەکۆمیداو ئەگەر لەهۆش خۆشی چوو بەشەراب بەئاگای بهێنەرەوەو پاشان قوومە ئاوێکی بدەرێ..

دێتەوە هۆش خۆی و پێی وایە لەدەستت قورتاری بووە، بەڵام ئەمە وەهمە..دەبێت هەر چوار پەلی بەگوریس ببەستیتەوە، بەچوار ئەسپی سرك و رامنەکراوەوە..سرکە بکەرە چاو و لوت و دەمییەوە.. دواتر بەخەنجەرێکی تیژ ئەندامی نێرینەی ببڕەو ئینجا ئەسپەکان تاودە.. تا هەریەکەیان بەلایەکدا هەڵبڕن و لاشەی پارچە پارچە بکەن)..ئەمە تێکستێکی بەناوبانگی شانووسێکی کۆمیدی گریکەو بگومان ئەمە بابەتی کات بەسەربردن و رابواردن وپێکەنینی تاکەکانی کۆمەگەی گریکی بەناو مەدەنی بووە..پاش گریکەکان ڕۆمانەکانیش داهێنانی زۆر سەیریان لەبواری ئەشکەنجەداندا کرد، تەنانەت "ئێکتافیۆس" لیژنەیەکی ڕاسپارد تا باس و خواسی سەرجەم ئەشکەنجەدانەکانی کۆن و نوێی میللەتانی بۆ بهێنن، دواتر لیژنەکە باسی فیرعەونیەکانیان بۆ کرد کەلەسەر زینا لوتی ئافرەتیان بڕیوەو پیاویشیان خەساندووە.. باسی حیسیبەکانیان بۆ کرد، سەبارەت بەو کەسانەی کەهەنگوینیان دزیوە، چۆن بە زیندوویەتی کەوێکراون و خراونەتە بەر پووڕە هەنگ و وروژانوویانن تا بیانگەزن.. باسی قارتاجییەکانیان بۆ کرد کەچۆن هەردوو لاقی کۆیلەی هەڵهاتوویان بڕیوە.. یان چۆن ئاشووریەکان ڕمیان لەکۆمی دوژمنەکانیان بڕیوەو جولەکەکانیش بەسەرخستنە ژێر ئاوی دوژمنەکانیان، بەکاوەخۆ و بەچەند جارێك خنکاندوویانن. دواجار "ئێکتافیۆس" بڕیاریدا دەبێت لەمەودوا سەرجەم ئەو ئەشکەنجانە پێکەوە لەسەر نەیارە دەستگیرکراوەکان تاقی بکرێتەوە.. بگومان، بەشومار نمونەی دیکەمان هەیە..هەر لەمڕووی کۆنەوە تا ئێستاو..

لڤین: وەك دەڵێن جەنگ کاریگەری زۆر وڕانکەر و خراپی لەسەر منداڵان و هەرزەکاران هەیە، بەبەراورد لەگەڵ گەورەکان..ئێوە لەسەرەتاکانی جەنگی "ئێراق-ئێران"-دا و دواتریش تاکێتایی جەنگەکە، چ یادەوەرییەکی لا جێ هێشتوون؟

یوسف عزەدین: لەسەرەتاکانی جەنگەکەدا، ئەوەندەی کەفام و ئەقڵم بەدنیا دەشکا، وەك زاتێکی تەنها و دووڕە پەڕز دەمواڵییە هەموو ئەوەی کەوێدەدا، واتە زۆر ئاگام لەقسەو باسی نێو کۆ و کۆمەڵکان نەبوو، سەبارەت بەو جەنگە خوێناوییە.. یان ئەگەر گوێشم لێ بایە.. پێنەدەچوو باش لێی حاڵی ببام.. وەختایەك بیر لەو دەمانە دەکەمەوە، نازانم بێ زیاتر هەست بەهەور و تەم و بارینی بەردەوامی باران دەکەم، بارانێکی تێکەڵا بەبۆنی ریشۆڵەی ڕزیوو، بارانێکی ڕەش و نامۆ… بیرمە لەسەرەتاکانی ئەو جەنگە شوومەدا، لەیەکێك لەو ئێوارانەی کەلەقوتابخانە دەگەڕامەوە.. پێم نا

بەکەلاکی تۆپیووی جرجۆکی گەورەی گەنیوودا.. چ قۆزەوون و ناخۆش بوو..بەتایبەت کاتێك ناوەخن و هەناوی جرجەکە تاکۆکی پڕاوەکانمی سواغدا.. بڕکی زۆری گۆشت و کلك و هەناوی جرجەکەم لەگەڵ شەقاوەکانمدا، تامەودایەکی زۆر بردو ماوەیەکی زۆر بەڵواری شۆستەیەك هەوڵی پاککردنەوەی تاکە پیسبووەکەی پڕاوەکەم دا…

لڤین: کەواتە هیچ ئاسۆیەکی گەشبینانە بۆ نەمانی توندوتیژی لەئارادا نییە؟

یوسف عزەدین: دەرکەی پرسیار و گۆران بەشوێن هۆکارەکانی سەرجەم ئەو کوشت و کوشتارانەی مرۆڤ پێی هەڵدەستێت، چ بەتەنها و چ بەکۆمەڵا، واڵا و لەسەر پشتە!؟ ئارەزووکردنی توندوتیژی و حەز و خواستی لەناوبردن، هەندێك جار هێندە سەیر و سەمەرەیە، نازانیت چی دەرحەق بڵێیت!.. لەساڵی 1958-دا لەیەکێك لەشەقامەکانی "نیومەکسیکۆ"دا، پیاوێك بەناوی "نۆرمان فۆز" ئۆتۆمبیلەکەی رادەگرێت و تفەنگی راوکردنەکەی دەردەهێنێت و دوو منداڵی مەکسیکی دەکوژێت، لەکاتێکدا لەقەراغ شەقامەکەدا خەریکی گەمە کردن بوون.. کاتێك دادگاییان کردو لێیان پرسی بۆ ئەمەت کرد، گوتی ویستوومە ئاستێك بۆ بەرزبوونەوەی ژمارەی دانیشتووان دابنێم..لای خۆشمان ساڵانێك لەمەوپێش مەردمنداڵێك سەرجەم ئەندامانی خۆزانەکەی خۆی کوشت، بەخوشکە بچوکەکەشیەوە، کاتێکیش لێی دەپرسن بۆ کوشتت، لەوەڵامدا دەڵێت، بەزەیم پێدا هاتەوەو نەمویست بەتەنها بمێنێتەوە.. لەهەمووشی سەیرتر پاش ئازادبوونی ئەو بکوژە مەردمندالە لەزیندان، بەکوشتنی باپیری زنجیرەی کوشتنەکانی تەواو دەکات.. چەند راستە نازانم، بەڵام فرێید پێی وابووە، هەر لەسەرەتاوە کردەی بایۆلۆژی، کاریگەری زۆری لەسەر خوو و رەوشتی مرۆڤ هەبووە، چونکە بەڵای ئەو مرۆڤ لەچاو ئاژەڵە شیردەرە قەبارە گەورەکانی تردا، ماوەیەکی کەمتر لەمنداڵدانی دایکیدا دەمێنێتەوە.. واتە بەناکامی لەووی سایکۆلۆژییەوە لەدایك دەبێت وبەمەش واقیع کاریگەری زۆر توندی لەسەری دەبێت.

لڤین: تا چەند سەرچاوە مۆژووییەکان، بەدرێژایی مۆژووی کۆن و نوێ، بەتایبەتیش لەگوزانەوەی رووداو و بەسەرهاتەکاندا راستگۆ بوون؟

یوسف عزەدین: تۆ وەرە بڵوانە مۆژوونووسێکی وەك "هیرۆدۆت" کەدەرئەنجامی گەڕانی بەزۆر وڵات و کیشوەردا، زانیارییەکی زۆری سەبارەت بە میللەتان و وڵاتان نووسیووەتەوەو لەوانەش خستنەڕووی زانیاریيە سەبارەت بەحوکمڕانی و بوونی مۆژوویی مادەکان.. "ئیگڵر

میخائیل ڤیچ دیاکۆنۆف" لەنووسینی کتێبی ماد-ەکاندا سوودی لێوەرگرتووە.. بەڕام بەدرێژایی مێژوو، لێرەو لەوێ کەسانێك بەرپەرچی هیرۆدۆت-یان داوەتەوەو راستی و دروستی زانیاریيەکانیان خستۆتە ژێر پرسیارەوە، تا دەگاتە "هیوزینگ" کەلەسەدەی بیستەمدا زۆر هەوێیدا، باس و خواسی سەبارەت بەمادەکان-ی هیرۆدۆت بەدرێ بخاتەوە.. کۆنترین هەوێدانیش بۆ دژایەتی و بەدرێ خستنەوەی هیرۆدۆت، لەلایەن کتسیاس-ەوە کراوەو بەناوبانگترین کتێبی مێژوویشی بەناوی "پرسیکا" نووسیوە..ئەم زاتە وەك دەڵێن پزیشك بووەو لەپێش زایینداا لەلایەن ئێرانییەکانەوە بەدیل گیراوەو سەرەتا براوە بۆ دەرباری داریوشی دووهەم و دواتریش حەڤدە ساڵی لەدەرباری ئەردەشێر-دا بردۆتە سەر و بۆ گفتوگۆکردن لەگەڵا گریکەکان سوودی لێوەرگیراوە.. دیاکۆنۆف سەبارەت بەکتسیاس ئەوە دەخاتەڕوو، کەهیرۆدۆت هەر شتێکی بەسپی باس کردبێت، ئەوە کتسیاس کردوویەتی بەهەش و بەپێچەوانەشەوە، یان ئەگەر بەتەواوی لەڕووداوێك حاڵی نەبووبێت، ئەوە لەخۆیەوە شتی نووسیوەو هەر ناوێکیشی نەزانیبێت یان لەبیری چووبێتەوە، ئەوە هەر لەخۆیەوە ناوی شوێنێکی تری بۆ داناوە.. کتسیاس رك و کینەیەکی زۆری دەرحەق بەهیرۆدۆت هەبووەو بەناو و شوهرەتی گەلێك قەڵس بووە، بۆیە هەرچییەك ئەو وتبێتی، ئەم پێچەوانەکەی وتووە.. لێرەوە بۆمان دەردەکەوێت، هەر لەسەرەتاوە نووسینەوەی مێژوو، چەند ناڕاست و خوار و خێچ بووە.. "پلوتارك" یش مێژوونووسی سەدەی یەکەمی زایینی، هەر بەتایبەت کتێبێکی دژ بەهیرۆدۆت نووسیوەو ناوی ناوە"بەربەرپەرست".. چونکە پلوتارك و هاوچەشنەکانی لەسەنگەو دیدگەیەکی رەگەزپەرستانەوە مێژوویان داتاشیوەو گەلانی غەیرە گریکی و ڕۆمانییان بە بەربەر و دڕندە وەسفکردووە.. هەن پێیان وایە هیرۆدۆت بۆلایەنانە مێژووی نووسیووەتەوەو هەشن پێیان وایە بەئارەزووی دەسەڵاتدارنی ئاتن، مێژووی هانیوەتەوە.

لۆگین: ئەمەی تۆ باسی دەکەیت، وامان لێدەکات هیچ باوەڕبکەمان بەنووسراوە مێژوویيەکان نەمێنێت و بەتایبەتیش کتێبە دیراسییەکانی مێژوو، کەمەنهەجییانە لەقاڵاغەکانی خوێندنداا وەك بەگەنەویست ئەقڵی خوێندکارانی پێ سیخناخ دەکرێت؟

یوسف عزەدین: بەڵی ساختەکارییەکانی نێو کتێبە مێژوویيەکان، گرفتێکی مەعریفی زۆر گەورەیە.. ئەمە لەبواڕە زانستییەکانی تریشدا دەبینرێتەوە، هەر بۆ نموونە ساڵانێکی زۆر هەوێدرا لەڕووی فیزیکی و بایۆلۆژییەوە، ڕەگەزەکانی مرۆڤ جیابکرێتەوە، کەکۆمەڵە زانایەك

پێیان وابوو، رەگەزی ئەفەریقی هەمسایە-یەو ئاسیا-یەکانیش لەهەگەزی هەمە ئیریکەس-ن و ئەروپاییەکانیش لەهەگەزی نیاندرتا-ەوە هاتوون..بەهۆی ئەمە تاساڵی 1987بەیکردوو زانای بایۆلۆژی"بۆرکی"لە"کالیفۆرنیا" بەشیکارکردنی "دی.ئێن.ئەی" رەگەزە جیاوازەکان، سەلماندی کەهەر هەموو مرۆڤایەتی لەیەك بنەچەی مرۆقەوە هاتوون و سەرچاوەکەشی ئەفریقایە..شایانی باسە لەکۆتاییەکانی سەدەی نۆزدەشدا، لەبەشە ئەمانییەکەی باشووری ئەفەریقادا، بەگەنامەیەك سەبارەت بەژمارەی ئاژەڵە شیردەرە کوژراوەکانی ئەو سنوورە جوگرافییە نووسراوەو جێی سەرنجە کوژرانی چوارسەد مرۆقی ئەفەریقی لەژێر ناونیشانی"دانیشتووانی دارستانەکان" لەهەمان راپۆرتداو وەك توخمێك لەئاژەڵ جێکراوەتەوە.

لقین: بۆیە دەبێت هەردەم لەپێناو ساغکردنەوەی راستییە مێژوویییەکاندا، لەگەڵانی بەردەوامدا بین؟

یوسف عزەدین: دەبێت لەگەڵانی بەردەوامدا بین، بەڵام جیاواز لەو گەڵانە بەردەوامەی زانای دکۆمێنتە کۆنەکانی ئەمان "کۆستانتین چیندرۆف" کردی، پاش چەند سەفەرێکی بۆ میسر ساڵانی 1844و1853و پاش مایەپووچبوونی لەدۆزینەوەی تۆسکتە کۆنە ئاینییەکانی تەورات و ئینجیل و هاوچەشنەکانی، دواجار لەساڵی 1869دا دنیای سەرسامکرد بەدۆزینەوەی دەستنووسێکی کۆن لەکۆسایەکی میسر و بەو پێیەی کەنیسەکە ئەرسۆزکسی بوو، لەلایەن تزاری روسیاوە کۆمەك دەکرا، هەر بۆیە دەستنووسەکەی پێشکەش بەتزار کردو ئیدی بووە ئیعجابی هەموو ئەوانەی بۆ سەیری دەچوونە شاری پوتروسبۆرگ و تا دواجار بەلشەفییەکان لەساڵی 1933دا بەمەبلەغێکی خەیاڵی بەبەریتانیا-یان فرۆشت و دەرکەوت ئەو دەستنووسە تەنها بریتی نییە لەتەورات و ئینجیل بەکو "ئینجیلی بەرنابا"ش لەخۆ دەگرێَت، کە لەلایەن کۆساوە لەسەدەی سێیەمی زایینییەوە قەدەغەکرابوو.. لەکاتێکدا ئەمەو چەندین بەگەی تر، راستی و دروستی دەستنووسەکەی دەسەلماند.. بەڵام زاتێکی وەك "کامماير" پاش گەڵان و وردبوونەوە توانی ساختەبوونی دەستنووسەکە کەشف بکات، کە چیندرۆف لەڵی قەشەیەکی گریکیی تەزویرچییەوە، بەناوی "سیمونیدس" ئەم تەزویراتەی کردبوو، ئەو زاتە یەکێك بووە لەو تەزویرچییە زۆر شارەزایانەی، کەبۆ بەدەستهێنانی پارە دەیان تێکست و دەستنووسی تەزویر کردبوو.. ماوەتەوە بڵێین " کامماير" یەکێکە لەو رەخنەگرە بەتوانایانەی کەلەساڵی 1889لەدایك بووەو لە 1929دا کتێبی "تەزویری گەردوونیی مێژوو"ی نووسی، بەڵام هیچ دەزگایەکی چاپ و باڵاوکردنەوە بۆیان

بۆاونەکردەوە.. چ نازییەکان دژایەتییان کردووەو چ دواتریش کاتێک لەئەمانیای دیموکراتیدا دەژیا، شیوعییەکان.. تا لەساڵی 1959دا بەبۆکاری و لەبرساندا سەر نایەوەو مرد.. ئەم پیاوە خاوەنی هیچ بۆوانامەیەك لەمژوودا یان پسپۆرییەك نەبووە، بەڵام کارەکانی هەموو رونــاکبیرانی ســەسامکردووەو بۆ خۆی وتــویەتی:" لەپێنــاو پاڵنەرە رووناکبیرییە رەسەنەکاندا دەنووسم، چونکە مژوویەکی تەزویرکراو ترسناکە بۆ شارستانییەت و کلیلی هەڵەمان دەداتە دەست و دەبێتە مایەی خوێقاندنی مەعریفەو هۆشمەندییەکی هەڵخەڵەتێنەر، کەبەخۆرایی دەبێتە سووتەمەنی کۆشمانکۆشەکانی داهاتوو".

***لەژمارە"343"2016-12-15ی گۆڤاری لڤین-دا بڵاوبۆتەوە.**

ناساندن

یوسف عزەدین

ڕۆمانناووس و نووسەر

لەساڵی 1990-1991زیندانی بووە لەمودیریەتی ئەمنی سلێمانی سەردەمی ژێم"ناسراو بەئەمنە سوورەکە"و پاش ئەوەی خۆی و هاوڕێکانی فەرمانی گوللەبارانکردنیان بۆ دەردەچێت ، کەدەبوو لە21-3-1991دا لەمەلعەبەکەی سلێمانی گوللەبارانبکرێن..بەڵام ڕاپەڕینی خەڵکی کوردستان بووە لەمپەر و لە بەرواری 8-3-1991 پاش شاڵاوی خەڵکی ڕاپەڕیوو بۆ ئەمنەسوورەکە ئازادکرا.

یەکێکە لەو ناوانەی نەوەی نووسەرانی پاش ڕاپەڕینیان پێدەوترێت و هەوڵی زۆر جدیی هەیە، چ لەبواری ڕۆماننووسیندا و چ لەبواری تەرحی فیکری و بگرەو بەردە فەلسەفییەکاندا وەك لەدیالۆگ و گفتوگۆکانیدا دیارە، ئەم سەرقافڵەو پێشەنگی ژمارەیەك دەنگ و ناوی جدییە.. بەڵام بەپێچەوانەی زۆر لەو دەنگانەی کەهەمیشە لەبەرچاوان و دەور قەرەباڵغن.. نووسەرێکی تەنها و دووروپەرێزە، هیچ تێکەڵیی و خوێقی نەوەندە ئەدەبی و ڕۆشنبیری و سەنتەر و کایەکانی تری نییە.. رەنگە ئەمە لەڕوویەکەوە باش بێت، چونکە کەس هۆندەی نووسەر پێویستی بەتەنهایی و دووروپەرێزی نییە.. بەڵام مەخابن لەڕوویەکی تریشەوە کارێکی خراپــە بۆ نووســەر، بەتــایبەت بۆ وەســەتە ئەدەبــی و ڕۆشنبیرییەکــانی لای خۆمــان.. چــونکە ناساندن و خۆ بردنــە پێــش و پشتگیــری ئــەملاو و ئــەولا، گەرەنتــی بەرەوپێــش چــوون و ناساندن و بڕەودانــە بەنووســەر و بەردەوامبــوونی چــاپکردن و ریکلام بۆکردنــی کتێبەکانییەتی، ئیتر ئەگەر زۆر لەنووسەران عەوداڵی ئەم گەمەیە بــن، نووســین پێپلیکــانەی چــوونە ســەرەوەو زیــادبوونی ئیعتیبــاری

کۆمەڵایەتی و بەدەستهێنانی دەستکەوتی مادیی و هەندێك شتی دیکە بێت لای هەندێك لەنووسەران.. ئەوە لای "یوسف عزەدین " بەجۆریکی ترەو لای ئەو نووسین و بیرکردنەوەو خوێندنەوە، مانایەکی جوداو جیاوازتری هەیە، لەو مانا سەرزارەکی و سەتحییانەی کەنۆوەندە فەرمی و تەقلیدییەکانی ڕۆشنبیری و نووسین تێیدا چەقیوون.

ئەم نووسەرە چەند زمانێك دەزانێت، لەوانە زمانی تورکی و عەرەبی بەباشی دەزانێت، چ بۆ نووسین و چ بۆ وەرگێڕان.. کۆمەڵێك بابەتی وەرگێڕاوی لەزمانی تورکی و عەرەبییەوە هەیە.. بابەتی نووسراو و بڵاوکراوەی بەزمانی عەرەبی هەیە، کەلە کۆمەڵێك ڕۆژنامەو سایتی عەرەبیدا بڵاوکراونەتەوە.

نووسەر و وەرگێڕی مەغریبی "سەعید بلغربی" کۆمەڵێك تێکستی ئەم نووسەرەی لەزمانی عەرەبی-یەوە کردێتە ئەمازیغی و لەدوو توێی کتێبێکی سەربەخۆدا لەمەغریب بەچاپی گەیاندووەو شایانی باسە ئەمە یەکەمین جارە تێکستی کوردی بکرێتە ئەمازیغی و لەدوو توێی کتێبێکدا چاپبکرێت.. بەتایبەت مەغریب وڵاتی نووسەرانی بەتوانای وەك "تاهیر بن جەلون"و "محەمەد زفزاف"و"محەمەد شوکری"یەو خاوەن خوێنەرانێکی جدییە.. هەروەها ئەم کتێبە بۆتە ماتەیاڵی دیراسی کۆلێژی ئادابی یەکێك لەزانکۆکانی مەغریب و وەك وەرگێڕش لەچاوپێکەوتنێکیدا ئاماژەی پێداوە، ئەو خێی لەنۆو کۆمەڵێك تێکستی ئەدەبی وەرگێڕاوی کۆمەڵێك نووسەری کورددا، بەبێ ناسینی خودی نووسەر، تەنها تێکستەکانی یوسف سەرنجی ڕاکێشاوەو سەرسامی جدییەتی بووەو هەر بۆیە ماوەیەکی دوور و درێژی بۆ وەرگێڕان و پاشان بەچاپ گەیاندنی تەرخان کردووە.

کتێبە چاپکراوەکانی نووسەر

دیۆکی دیکەی حیکایەتە نەنووسراوەکان/ڕۆمان/چاپخانەی شڤان-سلێمانی2006

تەنها ڕۆژێکی سارد/ڕۆمان/دەزگای موکریان/هەولێر/2008

پێخەفێك لەخوێن/هونەری گێڕانەوە/دەزگای ئاراس/هەولێر/2008

ماجەراکانی سەلمانی فارسی/ڕۆمان/یانەی قەڵەم/سلێمانی2009

وێگەی یادەوەرییە گریمانکراوەکان/ ڕۆمان/بەرەوەبەرایەتی چاپ و بڵاوکردنەوەی سلێمانی/2009

وەهم و شوناس/ گفتوگۆو وتار/چاپخانەی یاد/ سلێمانی/2012

کۆتاییەکان/ئەنفارار/ هونەری گێڕانەوە-سردیات/بەزمانی ئەمازیغی-دار کەبەدانی-مەغریب2015

یوسف عزەدین لەدایالۆگێکدا ... سازدانی: ئەفشین غوڵامی

ئەفشین غوڵامی: بەڵای ئێوە سەرەتاکانی نووسین لەڕوانگەی مۆژووییەوە، لەکەیەوە دەست پێدەکات؟

یوسف عزەدین: گەڵانەوە بۆ سەرەتاکان و ڕەچوونە نێو موعەماکانی مۆژووەوە، کارێکی سەختەو هەندێك جارانیش چەواشەکار و هەڵخەڵەتێنەرە، بەتایبەت لەساغکردنەوە ئەرکیۆلۆژییەکاندا، جا چ نیازپاکانەو خڕاسکانە بێت، یان بەئەنقەست و دەستێك لەپشتەوە گەمە بەحەقیقەتەکان بکات.
بەجیاکردنەوەی مۆژووی نووسین و مۆژووی نووسینی ئەدەبی کەدوو بواری جیان، وەك زانراوە مۆژووی نووسینی ئەدەبی بەجیاوازی بگرەو بەردەی ساڵانی نووسینی، بەڵام تا ئێستا هەمووان کۆکن بەئەژمارکردنی داستانی گلگامش بەکۆنترین تێکستی ئەدەبی نووسراو و دواتریش پاش چەندین سەدەش ئەلیادەو ئۆدیسە-ی هۆمیرۆس و جودایی و جیاوازی گلگامش-ش لەگەڵ ئەو دوو داستانەی دیکەی هۆمیرۆس-دا کەمەزەندە دەکرێت نزیکەی سەد یان هەشت سەد ساڵی پێش زایین گوترابێت و لەحەوت سەد ساڵی پێش زاینیشدا لەلایەن کەس و کەسانێکەوە نووسرابێتەوە، هەر بۆ خۆی جیاکەرەوەی دوو دنیای جیاوازە لەشێوازی بیرکردنەوەی مەعریفی و فەلسەفیدا.

ئەفشین غوڵامی: بۆگومان زمانی سانسکریتیش بەشێکی ئەو ئەدەبیاتە کۆنەی پێ نووسراوەتەوە؟

یوسف عزەدین: ڕاستە و وەك گوتم، ساغکردنەوەی ئاسان نییەو ڕەنگیشە لەئایندەدا نووسراوی دیکە بدۆزرێتەوە، هەر وەك چۆن دۆزینەوەی داستانی گلگامش ڕکەوت بوو. دەگوترێت داستانی ڕامایانا و ماهابهاراتا وەك نمونەیەکی بەرچاوی زمانی سانسکریتی پێش زایین بەچەند سەدەیەك نووسراوە.

ئەفشین غوڵامی: دەبێت ڕۆژئاوا لەسەردەمانی خۆیدا ئاگاداری ئەم تێکستە سانسکریتیانە بوو بێت، یان هەر ئاگاداری ئەلیادەو ئۆدیسەی

هەمیرەس بووە؟

یوسف عزەدین: دەبێت لەخۆمان بپرسین کەئاخۆ هەر لەسەردەمانی بەکارهێنانی سانسکریتی لەنووسیندا، لەماوەی مەریاو گۆپتا-دا کە لەهەشت سەد ساڵی پێش زایینەوە بۆ دوو سەد ساڵی پێش زایینی خایاندووە، هیچ کام لەتێکستەکان نەگەیشتبێتە ڕۆژئاوای ئەو دەم، بۆگومان دەبێت گەیشتبێت.. یان تۆ بڵێی نەگەیشتبێت؟!.. دەگوترێت کتێبی "مردووانی میسری" گوایە هەزار و هەشت سەد ساڵ، یان هەن دەڵێن دوو سەدو پەنجا ساڵا لە پێش زایینداا نووسراوە.. بەڵام لەسەدەی نۆزدەداو پاش کەشفکردنی جفرەکانی "بەردی ڕەشید" توانرا بخوێنرێتەوە، بەڵام ئاخۆ لەسەردەمی نووسین و دانانی بەردی ڕەشید-دا کتێبی "مردووانی میسری"و چەندین تێکستی دیکە نەخوێنراونەتەوە؟ بۆگومان خوێنراونەتەوەو لەگەڵا چەندین مەعریفەی دیکەی تریشدا گوازراونەتەوە بۆ ڕۆژئاوا.

ئەفشین غوڵامی: بابگەڕێینەوە سەر یەکەمین تێکستی ئەدەبی نووسراو؟

یوسف عزەدین: داستانی گلگامش چ وەك کۆنترین تێکستی نووسراو کە تائێستا لەبەردەستدایەو چ وەك ئەو قووڵاییەی کەهەیەتی سەرسووڕهێنەرە، بەشێوەیەکی باڵاو کامڵا پرسیارە کەونیی و ئەنتۆلۆژییەکان لەخۆ دەگرێت، دەگوترێت دوو هەزار ساڵا پێش زایین نووسراوەتەوەو لەهەمووشی سەیرتر ئیمزاو ناوی کەسێکی لەسەرە بەناوی " شین ئوقی ئونینی" کەنەزانراوە ئاخۆ نووسەری داستانەکەیە یان ئەو کەسەیە کەنووسیویەتییەوە. داستانەکە باس لەگلگامش دەکات کە پاشای "ئورك-وەرکا"یەو دایکی خوداوەندەو باوکی لەتوخمی مرۆڤی فانییەو بەمەش ئەویش دەبێتە بوونەوەرێکی فانی.. تاکەوانە حوکمی کردووەو لەتاو زوڵم و زۆری، خەڵکی "ئورك" پەنا بۆ خوداوەندەکان دەبەن تا چارەسەرێکیان بۆ بدۆزنەوە، یەکێك لەخوداوەندەکان کەناوی ئورلێ-یە پیاوێکی بەرایی و بەهێزی سەرەتایی توکنی بۆ دروست دەکات کەلەنێو ئاژەڵاندا وەك ئەوان دەژی بەناوی "ئەنکیدێ"و پاش ئەوەی چەند جارێك ئاژەڵان لەتەڵەی ڕاوچییان ڕزگاردەکات و دەبێتە مایەی کێسپ بۆ خەڵکی، خەڵکەکە پەنا بۆ گلگامش دەبەن و شەکوای حاڵی خۆیانی بۆ دەکەن.. گلگامش-یش فێڵبازانەو تەنانەت بەشێوازێکیش کەبەدرۆزایی مێژوو بەکارهاتووە، مێینەیەك بۆ تەفرەدانی دەنێرێت.. لەداستانەکەدا یەکێك لەکارەکەرەکانی پەرستگەی عەشتار بەناوی"شمخات" دەنێرێت بۆ دەستەمۆکردنی دێندایەتی "ئەنکیدێ" و ڕابواردن لەگەڵی تا ئاژەڵان لێی بتەرنەوەو ببێتە کەسێکی ڕامکراو و مەدەنی.. ئیتر فێری جل لەبەرکردن و

خواردنەوەی شەراب و کەیف و سەفاو شت گەلێکی لەو چەشنەی دەکات.. ئینجا پاش ئەو گۆڕانە، ئافرەتە نێردراوەکە غیرەی "ئەنکیدۆ" دەبزووێنێت و باسی ئەوەی بۆ دەکات چۆن غەریمێکی هەیە کەناوی گلگامش-ەو یەکەمین شەوی پەردەی هەموو کچانی مەملەکەت بۆ ئەوەو بەمەش "ئەنکیدۆ" هار دەبێت و مەیدان لە گلگامش دەگرێت، بۆ زۆرانگرتن و ململانێ.
هەردووکیان زۆر بەتوندی بەگژ یەکتردا دەچن و هەرچەند لە هێزدا یەکسانن و بەرانبەر دەوەستنەوە، بەڵام بەدان پێداهێنانی "ئەنکیدۆ" بەهێز و توانای گلگامش-دا.. گلگامش بەسەرکەوتوو ئەژمار دەکرێت و ئیتر بەمە دەبنە دوو هاوڕێی زۆر خۆشەویست و لەدرێژەی داستانەکەدا "ئەنکیدۆ" لەپێناو بەرگریکردن لە گلگامش، کاتێك خوداوەندەکان گای پیرۆز بۆ کوشتنی گلگامش دەنێرن، پەلاماری قۆچی گای پیرۆز دەدات تا گلگامش زەفەری لێبهێنێت و بیکوژێت، بەکوشتنی گای پیرۆزیش ئەنجومەنی خوداوەندەکان کۆدەبنەوەو بڕیار دەدەن ئەنکیدۆ بکوژن، ئیتر تووشی نەخۆشییەکی دەکەن و پێی دەمرێت..ئەمەش وا لە گلگامش-دا دەکات دەیان پرسیار لەبارەی بوون و نەبوون بەمێشکیدا گوزەربکات و نغرۆی خەم و پەژارەیەکی هێجگار قووڵا ببێت و عەوداڵی دۆزینەوەی نهێنییەکانی بوون و فەنا بوون ببێت، لەم پێناوەشدا دەست دەکات بەسەفەرکردن و لەدرێژەی سەفەرەکەشیدا دەگاتە لای ئەو کەسە نەمرەی کەناوی "ئوتنابشتم"ەو پاش رزگاربوونی لەتۆفانە مەزنەکە.. خوداوەندەکان نەمری هەتا هەتاییان بەخێیی و ژنەکەی بەخشیوە. پاش هەوڵێکی زۆری گلگامش بۆ رازیکردنی "ئوتنابشتم" تا نهێنی نەمری پێ بڵێ.. ئەو زاتە نەمرە مەرجی شەش رۆژ و حەوت شەو نەخەوتنی بۆ دادەنێت، تا پێی بڵێت.. ئەمەش بەگلگامش ناکرێت و پاش بڕیارییەکی زۆر دەخەوێت و هەڵی بەدەستهێنانی نەمری یان زانینی نهێنی نەمر بوون لەدەست دەدات.. ژنی "ئوتنابشتم" بەزەیی بەگلگامش-دا دێتەوەو نهێنی گەنج بوونەوەی پێدەڵێت و پاش بەدەست هێنانی ئەو گیایەو دەرهێنانی لەنێو دەریادا، ئەویش لەغەفڵەتێکدا مار دەیخوات، ئیتر مایەپووچانە دەگەڕێتەوەو دەگاتە ئەو یەقینەی چارەنووسی هەموو مرۆڤێك مەرگ و فەنا بوونە.

ئەفشین غۆڵامی: هەر ئەمەشە کەبەووونی لەفەلسەفەی رۆژهەڵاتی و دنیای سۆفییەکاندا رەنگدەداتەوە؟

یوسف عزەدین: بەڵێ تەنانەت کاتێك گلگامش سەفەرەکەی دەست پێدەکات، بۆ دۆزینەوەی نهێنییەکانی نەمر بوون و مانەوەی هەتا هەتایی، جلی

پاشایەتی دادەکەنێت و جلی وەك هی سۆفییان و دەروێشان دەکاتە بەرو لەڕێگەش بەقسەو هەواڵا و تەقەللاکانی خوداوەندی خواردنەوەو شەراب"سیدوری" هەناخەتێت، کەپڕی دەڵێت دنیا بێ خواردنەوەو رابواردن کراوەو لەجێی عەوداڵبوونت بەشوێن وەامی پرسیارەکاندا خێت لەچۆزبینین و رابواردندا غەرق بکە.. بەام ئەو گوێ لەو قسانە ناگرێت و درۆزە بەسەفەرەکەی دەدات.

ئەفشین غوامی: ئەدەبیاتیش بێ خێی سەفەر و گەانە، پێتان وانییە هەر ئەم پرسیارگەلانەیە، ئەدەبیات سەرقاڵییەتی؟

یوسف عزەدین: بەڵی ئەمە لای سەرجەم ئەو ژمارە کەمە لەنووسەرە جدییەکانی دنیا وایە، ئەوانەی حەوسەڵەو توانا و تاقەتی قووبوونەوەو تێپەڕکردنی ئاستە سەتحییەکانیان هەیە، وەك کافکا و ئیتالێ کالڤینێ و بۆرخیس و ژمارەیەك لەنووسەرە جدییەکانی دنیا.

ئەفشین غوامی: بەای ئێوە، ئەو شتانەی واقیعی ئەدەبی لەدنیای نووسینداو واقیعی حەقیقی لەیەکتر جیادەکاتەوە کامانەن؟

یوسف عزەدین: پرسیارەکەتان فرەەهەندەو گەلك وەام هەدەگرێت، وەك دەڵێن یەکێك لەجیاکەرەوەکانی ئەدەبیات لەواقیعی حەقیقی میتافۆرە، بەام بەای جۆرج لاکۆف و جۆنسۆن میتافۆر تەنها پەیوەست نییە بەگوزارشتە زمانەوانییەکانەوە، بەکو پەیوەستە بەبیرکردنەوەو کردار و هەستکردنەکانمانەوە، پەیوەستە بەفۆمۆلەبوونی رایەی چەمکەکان لەبەوەبردنی کردەوە مۆاڵییەکانمانەوە. مەبەست لەوەیە لەخودی بیرکردنەوەو تێواینین و دنیابینی و تەنانەت فۆفۆا و کاروکردەوە هەخەتێنەرەکانی مرۆڤیشدا، میتافۆر حزووری هەیە. ئیتر بەشك لەبەرەو پێشچوونە شارستانییەکان پەیوەستە بەمیتافۆرەوە کەپاش دروستبوونی زمانکی تایبەت، بەچەشنەك لەچەشنەکان لەنو هەناویدا و هاوتا لەگەا بەکارهێنانی بەردەوامیدا دەتەبوون. ئەگەر کەمك زیاتر قووبینەوە دەبینین بیستن رێکی سەرەکی هەیە لەقسەکردن و ئاخافتن و پەرەپێدانیدا.. هەروەك "مەولانا جەلالەدینی رومی" دەڵێت: (هەر وەامك لەڵی گوەوە بچێتە دەوە، چاوت پێت دەڵێت، وازی لێ بهێنەو گوێادێری من بە.. بزانە گوێ بازاڵییە.. بەام چاو ئەهلی ویساەە.. چاو ساحبی حاەە.. بەام گوێ ئەهلی مەقامەو لەگوێگرتندا سیفاتەکان دەگێڕن.. بەام لەبینیندا زات دەگێڕێت).

ئەفشین غوامی: کەواتە دنیای عیرفان و سۆفیگەری و نووسینەکانیان

لەدنیای ئەدەبیاتی جیدییەوە نزیکەو وەك چۆن توانیووتانە لەسەرجەم رۆمانەکانتانداو بەتایبەتیش لەرۆمانی" وۆگەی یادەوەرییە گریمانکراوەکان"دا رایەڵەیەکی نهێنی و ئەفسوونئامێزانە لەنێو ئەو دوو دنیایەدا دروست بکەن، واتە ئەدەب و عیرفانتان کردۆتە دوو دیوی یەك تەسکتی ئەدەبی؟

یوسف عزەدین: تۆ بڵێوانە دنیای ئەو عاریفانە هۆنەدە قووڵ و فرەڕەهەندە، هەیانە جگە لەدەیان کتێبی فیکری و فەلسەفی و عیرفانی، لەئەدەبیاتیشداو بەتایبەتیش لە بواری گوتنی شیعردا بەیت و پارچە شیعری زۆر کاریگەرو سەرسامئامێزیان هەیە، یان تەنانەت دیوانە شیعریان هەیەو هەشیانە تەنها بەشیعر هەموو ئەزموونە ناوەکییە قووڵەکەی خۆی خستۆتەڕوو.. ئەوانەی زۆر بڵێدەنگ و تەریکیش بوون، زمانی حاڵ و دەربڕینیان هەر شیعر بووە..لەگەڵا بوونی ئەو جەزب و راکێشانەی کەتەنها لەدنیای عریفاندا هەیەو ڕۆحی بنیادەم تووشی هەژان و سەرسامبوون دەکات، لەپشت هەر بەیتێکیاندا دنیایەك مانای زۆر قووڵا لەباتن و زاهیردا حزووریان هەیە.
سەیرکە من و تۆ چیمان لێدێت بەرانبەر تەنانەت بەیتە شیعرێکی فەریدەدینی عەتتار و حافزی شیرازی و حەللاج و ئیبن عەرەبی و مەولانا جەلالەدینی رومی کەخودی ئەو زاتە دەرحەق بە"عەتتار" دەڵێت:(عەتتار سەفەری بەهەر حەوت مەملەکەتەکەی عیشقدا کردو کەچی ئێمە لەسەرەڕۆگەی شەقامێکی عیشقدا چەقیووین).. هەروەها هەموو توانستە شیعرییەکانی خۆی دەباتەوە بۆ "عەتتار"و تەنانەت دەڵێت:(هەڵەکانیشم هەر لە عەتتار-ەوە فێر بووم).. ئەمەیە ئەدەب و ڕەوشتی ئەهلی عیرفان کەبەدەر لەمل شکاندنی یەکتر و حەسادەت، پێکەوە کار لەخوێقاندنی دنیای مەجازیدا دەکەن، ئەوەتا مەولانا ئاماژە بەوە دەکات، هۆنەدە کاریگەری عەتتار-ی لەسەرە، تەنانەت هەڵەکانیشی هی ئەون، بەڵام لەواقیعی ئەدەبیات و نووسینی ئەم دەڤەرەی ئێمەدا، ئەوەی تۆ بڵێت کەشفت کردووەو زادەی شەونخووونی و ئەزموونی مەعریفی و ڕۆحیتە، کاتێك دەیخەیتەڕوو، لێرەو لەوێ ئەوەی پێی گەیشتوویت، بەلاسایی کردنەوە یان بردنی دەبێتە بابەتێك یان چەند بابەتگەلێکی بڵاوکراوە، لەوو هاوشێوەو لەناوەخندا کاڵوکرچ و دزێو.. ئیتر چی لەوە ترسناکتر هەیە لەواقیعێکی ئاوادا هەبیت و بنووسیت و دڵنیابیت ئەوەی تۆ گوتووتەو لەووکەشدا بڵێدەنگی لێکراوە، هەر وەك ئەوەی نەبینرابێت و نەخوێنرابێتەوە، کەچی لەاستیداو بەبڵێدەنگی و لەتاریکیدا کار بۆ فامکردن و ڕاڤەکردنی کراوەو پاش ماوەیەك لێرەو لەوێ ئاوەژوو یان بەکەمێك دەستکارییەوە بەناوی کەس و کەسانێکی ترەوە بڵاودەکرێتەوە؟!

ئەفشین غۆامی: کەواتە تێکستە ئەدەبییەکانی عاریفان، ئەدەبی راستەقینەو جدین؟

یوسف عزەدین: لەاستیدا رۆژهەاتناسەکان توانیان سەرتاپای ئەدەبیات و فیکر و بیروبۆچوونی رۆژئاوا لەبنەەتەوە بگۆن، بەوەرگۆان و گەیاندنی دەیان تێکستی ئەدەبی و فیکری و مەعریفی و زانستی و عیرفانی رۆژهەات.. زۆریان تەمەنی خۆیان بۆ کەشفکردنی نهێنی و پەنهانی عیرفان و دنیای سۆفییان تەرخانکرد، لەوانە "لویس ماسینیون"ی فەرەنسایی، بابەتی دەرحەق بە"سەلمانی فارسی"و "ئیبن سەبعین"و "حەللاج"نووسیوە، بەتایبەتیش نزیکەی سی ساڵا لەتەمەنی خۆی بۆ ناساندنی بەرهەم و ژیانی "حەللاج" تەرخانکردووە، "ئازارەکانی حەللاج " ناونیشانی کتێبێکی تێکمەو جوانی ئەو زاتەیە.

ئەفشین غۆامی: دووبارە راڤەکردنی مۆژوو و خوێقاندنەوەی سەرلەنوێشی، لەهەموو رۆمانەکانتاندا بەرچاو دەکەوێت، سەرباری بینینەوەی لەهەندێك لەوتار و لێکۆینەوەو بابەتی رەخنەیی و وەرگۆانەکانیشتاندا، هێکاری گرنگی دانتان بەمۆژوو بۆ چی دەگەێتەوە؟

یوسف عزەدین: وەك وەبیرم دێت و تەنانەت پێش فامکردنی تەواویشم بۆ دنیا، باس و خواس و بەسەرهاتە مۆژوویەکان زیاد لەگەمەو یاریکردن سەرنجیان رادەکێشام، بەبێدەنگی بەدیار بەساڵاچووەکانەوە دادەنیشتم بۆ گوێ بیستی ئەو حیکایەتە مۆژووییانەی کەنازانم بۆ هەر لەو دەمەوە لەواقیعی ژیان جوانتر و بەتامتر دەهاتە پێشچاوم و بۆزار نەدەبووم لەهەموو ئەو گۆانەوانەی کەساڵا لەدوای ساڵا منیان ئالوودەو شەیدای خوێندنەوەی مۆژوو کرد، بۆ ئەوەی لەنێو خەیاڵا و خەونەکانمدا ببێتە بەسەرهات و ماجەراو و داستان و حیکایەتگەلێکی جیاواز لەوەی کەلەواقیعدا هەبووەو رووبداوە…گۆانەوە مۆژووییەکانی سەردەمی منداڵیم، ئەوەندەی گوێبیستیان دەبووم، هەستم بەسامی وشەکان و قووڵاییەکانی زەمەن دەکرد، زەمەنێك کەبۆنێکی تایبەتی هەبوو.. بۆنێك بوو، وەك بۆنی خودی بەساڵاچووەکان.. دەمزانی ئەو کەسانەی حیکایەتە مۆژووییەکان دەگۆانەوە، هەر یەکێکیان چەند جیاوازن لە کەسێکی تریان، لەگۆانەوەی هەمان بەسەرهات و ماجەرای مۆژووبدا.. کاتێك باسی ئەسکەندەری مەکدۆنییان بۆ دەکردم و دواتر لەشوێنێکی تردەوە باسی زولقەرنەین-یان بۆ دەکردم و ئیدی کاتێك لای یەکێکیان جیابوون و لای یەکێکی تریشیان هەردووکیان هەر یەك بوون، زۆر سەرسام و حەیران دەبووم، بەو توانستە سەیر و سەمەرە عەجایبەی، کەدنیایەکی جیاوازی

وای دەهێنایە پێشچاوم، کەدەبوو لەگەڵ یەکێکیان بم و لایەنگری تەسەوراتی بم، دژ بەوی تریان.. یان پێچەوانەی هەردووکیان بم و هەموو ئەمەش دەبووە مایەی چەندین پرسیاری بێکۆتا، کەهەم ڕووبەڕووی ئەوانەم دەکردەوە کەحیکایەت و بەسەرهاتە مێژوویەکانیان بۆ دەگێڕامەوەو هەم لەکەسانی تریشم دەپرسی، ئیدی هەر لەسەرەتاوە بەپرسیار و نایەقین بوونمەوە دەرحەق بەوەی دەیبیستم، هاتمە نێو دنیای بەسەرهات و ماجەرا مێژوویەکانەوە، بەگومانەوە کەوتمە ڕوانین و سەرنجدانی سەرجەم دیاردەو شتەکان.

ئەفشین غوڵامی: هەر بۆیە دەتەوێت بگەڕێیت بەشوێن مێژووی نەنووسراو و نەگوتراوی شتەکاندا؟

یوسف عزەدین: ئەمە هەموومان چ لەئێستادا لەنێو مێژوودا ین و چ پاش مەرگیشمان لەنێو مێژوودا دەمێنینەوە.. بەکەسە ناسراو و نەناسراوەکانیشەوە..ئیتر ئەگەر مێژووی نووسراویش نەبێت، ئەوە مێژووی شەفەهی دەتوانێت کەسە نەناسراوەکان بهێنێتەوەو دەماو دەم بەسەرهاتی ژیانیان بگێڕێتەوە. بۆیە بوونی من و تۆ لەمێژوودا، چەندە بابەتێکی حەقیقی و واقعییەو وەك خۆی و لەخۆیدا بوونی هەیە، ئەوەندەش بابەتێکی ئەبستراکت و جیاوازە.. ئەمە جگە لەچۆنیەتی بینینی ئەویتر بۆ من و تۆ. بۆ نمونە "هیتلەر" لای من و تۆ، تەنها دیکتاتۆرێکی خوێنڕێژ و ماوڕانکەر و تاوانبارە، بەڵام لای هەموو ئەوانەی تا دوا دەمپی خوێنیان بەرگریان لێکردو لەپێناویدا جەنگان شتێکی تڕە. "هیتلەر" لەتوانینی بیرمەندەکانیشدا جیاوازە، بیرمەندێکی داهێنەری وەك"هایدگەر" یەکێك بووە لەحەیران و موعجیبەکانی، کاتێك پێی دەڵێن چی لەو پیاوە سەتحییەدا دەبینیتەوە، وا هێندە پێی موعجیبیت؟ لەوەڵامدا دەڵێت، تەنها جووڵانەوەی دەستی بەسە! واتە بۆ گێڕینی کەساتییەکان و هێنانە ژێر باریان..ئیدی "هایدگەر" بەکارێك ئەقڵەوە کەسایەتییەکی وەك هیتلەر لەناخەوە دەیهەژێنێت؟!
" ئۆشۆ" لەکتێبی "لەکۆیلایەتییەوە بەرەو ئازادی"دا ئاماژە بەوە دەکات، (کەئەمانیاوڵاتی کانت و هیگڵا و فیورباخ و کارڵا مارکس و فرۆیدو مارتن هایدگەر-ە بەڵام لەگەڵا ئەوەشدا کەسێکی سایکۆباتی پلە سێی وەك "ئەدۆلف هیتلەر" توانی میللەتێکی ئاقڵی وەك ئەمان بەلای خۆیدا رابکێشێت) دەڵێت(بەڵای من ئەگەر بەشەرییەت هیچ لەمەوە فێر نەبێت، ئەوە مێژوو خۆی دووبارە دەکاتەوە…ناچێتە ئەقڵەوە کەیەکێك لەناودارترین فەیلەسوفەکانی چەرخی بیستەم، کەسێکی وەك "مارتن هایدگەر" ببێتە هەوادار و لایەنگری هیتلەر.

هیتلەر بووە سەرکی ئاقترین وێناتی دنیا، هەموو خاوەن بڕوانامەکان چوونە پاڵا پیاوکی نەخوێندەوار و گەورەترین ئیمپراتۆریەتی فاشیستی لەدنیادا دروستکردو دە ملیۆن ئینسانی کوشت، بەبێ ئەوەی پشتگیری لایەنگرانی لەدەست بدات).

ئەفشین غوڵامی: پێتان وایە کاری ئەدەبە بەدووی ڕاستییەکاندا بچێت و هەکاری نەهامەتییەکانی مرۆڤ بدزێتەوە؟

یوسف عزەدین: "سیباڵد"ی بەهەگەز ئەمانی یەکێکە لەو نووسەر و ڕامانووسە جدییانەی کەبەبڵدەنگی ساڵانێك خەریکی کەشفکردن و خوێندنەوەیەکی نوێگەریانەو جیاواز بوو بێ مرۆڤ.. تا مەرگی لەناکاوی لەساڵی 2003-دا بەووداوی هاتوچۆ لەبەریتانیا، پڕۆژەی زۆر تایبەت و ناوازەی نووسینی ئەو پیاوەی وەستاندو پاش مەرگی ئینجا ئەم نووسەرە بەتوانایەیان بیرکەوتەوەو خەاتی "ئیندیپێندەت"ی چیرکیان بەخشی بەیەکێك لەڕامانەکانی بەناوی"ئۆسترلیز"و بەگشتی ڕامانەکانی تێکەیەکن لەیپڕتاژ و وتار و لێکۆینەوەو چیرێك و تانەت هەندێك جار کتێبەکانی وێنەش لەخێ دەگرن. شێوازکی زۆر تایبەتی هەیە لەخستنەووی ووداوەکانداو کاتێك ڕامانەکانی دەخوێنیتەوە، هەست دەکەیت بەدەر لەسۆز و عاتیفەی موزەیەفانە، دەتوانێت مامەڵە لەگەڵ قوربانیانی جەنگدا بکات. لەگەڵمانی "ئۆسترلیز" واقیع و خەیاڵ تێکەڵا دەبێت و باس لەدروستکردنی هەڵەکۆست و کلتووری شیوەنکردن و یادەوەری دەکات و سەرباری خوێقاندنی شێوازکی نوێی نووسین. ئەتمۆسفێری دەقەکانی کافکاو ئیتالیۆ کالڤینۆ و بۆرخیس-مان بیردەخاتەوە. لەساڵی 2008-دا لەدایالۆگکمدا کەلەگڵقاری رامان بێاوبێتەوە ئاماژەم بەڕمانی"مەدارەکانی ساتوورن"ی "سیباڵد"کردووەو گوتوومە:
(زەمەن بێ خێی نەفی دگماو وەستان دەکاتەوەو بکۆتا بوونی زەمەنیش، وامان لێدەکات لێکچوون و هاوشێوەبوونکی زەمەنی لەنێوان دوێنێ و ئەمڕۆ و سبەینێدا ببینینەوە، هەروەك لەڕمانی مەدارەکانی ساتوورن-ی سیباڵدا دەبینرێتەوە. لەمیانی گەشتێك بەنێو زەمەندا، بەئامانجی گەیشتنە حەجی مەسیحیان، تاقیبی ڕۆگەی قەرەجان و گەیدەکان دەکات و لەڕۆگەی سەردو مەنەلۆگەوە، ڕووداوو و کارەسات و ساتە سەیر و سەمەرەکانی مرۆڤ زیندوو دەکاتەوە، بەچەشنێك کەهەر دەڕی لەئۆستادا ڕوو دەدات و خوێنەر ناچار دەکات بپرسێت.. سیباڵد وامان لێدەکات بکەوینە پرسیارکردن، سەبارەت بەچەقۆ ئاساییەکانی نێو مووبەقەکانمان، چونکە هەر ئەو چەقۆ ئاساییانە بوون کەلەدووهەمین جەنگی جیهانیدا، سەرلەبەری خەکانی شارچکەیەکی پۆ

سەربەدرا). سیبایەد لە جارە نووسەرانەیە کاتێك گەشت بەنێو مژووودا دەکات و بەسەرهاتە مژوویيەکانمان بۆ وێنا دەکات، خۆی لەقەرەی خستنەووی گوتارە سیاسی و تێوانینەکانی خۆی نادات و تەنها بەوەی دەیخاتەوو پرسیارمان لا دروست دەکات.

ئەفشین غوڵامی: هەرچەند پرسیاری ترمان زۆرە، بەڵام هەیدەگرین بۆ دەرفەتێکی تر و بەنیازی بەردەوامیتان.

یوسف عزەدین: سوپاستان دەکەم